

JOGI KULTÚRTÖRTÉNETI, JOGI NÉPRAJZI KISKÖNYVTÁR 1.

Tárkány Szücs Ernő
Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi
Kutatócsoport

www.jogineprajz.hu

Tanulmányok
Tárkány Szücs Ernő
születésének
90.
évfordulója tiszteletére

Szerkesztette: Nagy Janka Teodóra

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
ILLYÉS GYULA KAR

SZEKSZÁRD
2014

Tanulmányok
Tárkány Szücs Ernő
születésének
90.
évfordulója tiszteletére

JOGI KULTÚRTÖRTÉNETI, JOGI NÉPRAJZI KISKÖNYVTÁR 1.
Sorozatszerkesztő: Nagy Janka Teodóra

Tanulmányok
Tárkány Szücs Ernő
születésének
90.
évfordulója tiszteletére

Szerkesztette:
Nagy Janka Teodóra

PTE IGYK
PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
ILLYÉS GYULA KÁR
HUNGARY · SZEKSZÁRD

SZEKSZÁRD
2014

Tárkány Szücs Ernő Emléknep és Konferencia
Szekszárd, 2011. október 5.

ISSN 2064-888X
ISBN 978-963-7305-67-2

© Szerzők 2014
© Szerkesztő 2014

*A jogtörténeti kutatások új forrásai: jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi digitális
adattár K 109191 számú OTKA kutatás támogatásával készült*

Kiadja: Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar
Felelős kiadó: Dr. Horváth Béla dékán

Fedélterv: Sárközi Gabriella
Technikai előkészítő munkák: Hammer Zsolt, Szabó Ernő

Nyomda: Szent László TISZK Nyomdája
Vezető: Vida Lajos

TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ
(Hódmezővásárhely, 1921. október 13. – Budapest, 1984. július 10.)

Tartalomjegyzék

A Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kiskönyvtár sorozat indulása elé	13
Foreword.....	17
<i>Tárkány Szücs Attila: Három egyperces Tárkány Szücs Ernőről.....</i>	19
TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ MUNKÁSSÁGA A TUDOMÁNYTÖRTÉNETBEN	23
<i>Mezey Barna: Tárkány Szücs Ernő jogtörténete.....</i>	25
<i>Bognár Szabina: Tárkány Szücs Ernő jogi néprajzi kutatásai és a nemzetközi néprajztudomány.....</i>	37
<i>Nagy Janka Teodóra: A „híd-szerep” értelmezési lehetőségei Tárkány Szücs Ernő életművében</i>	45
<i>Kajtár István: A jogi kultúrtörténet a Pécsi Műhelyben</i>	57
TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ JOGI NÉPRAJZI SZINTÉZISÉNEK (Magyar jogi népszokások) MEGJELENÉSE A HAZAI KUTATÁSOKBAN	65
<i>Bánkiné Molnár Erzsébet: Jogi néprajzi vonatkozások két szabad kerület társadalomtörténeti kutatásából</i>	67
<i>Bárth János: A székellyi tízes, a falurésznyi szomszédsági közösség</i>	81
<i>Béli Gábor: A XVIII. századi megyei törvényszéki büntetőperek néprajzi vonatkozásai</i>	101
<i>Gelencsér József: Tárkány Szücs Ernő inspirációi.....</i>	121
<i>Homoki-Nagy Mária: Kutatói tapasztalatok a jogtörténet és a néprajz tudományának határán</i>	135
<i>Horváth József: A kora-újkori győri végrendeletek jogtörténeti forrásértékéről.....</i>	153
<i>Petercsák Tivadar: Törvények és helyi jogszokások a közbirtokosságok működésében</i>	175
<i>Bognár Szabina: Tárkány Szücs Ernő bibliográfiája.....</i>	185
A tanulmánykötet szerzői	201
Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport.....	203

A Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kiskönyvtár sorozat indulása elé

Nagy Janka Teodóra

A jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz kutatóinak eredményeit közreadó sorozat első kiadványát veheti kezébe a Tisztelt Olvasó: a Tárkány Szücs Ernő tiszteletére szervezett emlékülés és konferencia előadásai alapján született tanulmányokat.

A Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kara és a Magyar Néprajzi Társaság Társadalomnéprajzi Szakosztálya 2011. október 5-én szervezett emlékülést Tárkány Szücs Ernő, a jeles néprajztudós, a hazai és nemzetközi jogi néprajzi kutatás emblemikus alakja 90. születésnapja tiszteletére. A kutató hazai és nemzetközi tudománytörténetben betöltött szerepét, munkásságának eredményeit és hatását értékelő előadásokat követően Tárkány Szücs Ernő jogi néprajzi összefoglaló munkája, a *Magyar jogi népszokások (Akadémia Kiadó, Budapest, 1981.)* eredményeinek a hazai néprajzi, jogtörténeti, történettudományi kutatásokban történő megjelenéséről szóltak a terület jeles képviselői.

A Tárkány Szücs Ernő halálának 30. évfordulóján megjelenő kiadvány az emléknep és konferencia szellemében egy személyes hangú visszaemlékezést követően (*Tárkány Szücs Attila: Három egyperces Tárkány Szücs Ernőről*) a kutatói életmű kitekintő értékelését vállaló tanulmányokat közöl (*Mezey Barna: Tárkány Szücs Ernő jogtörténete, Bognár Szabina: Tárkány Szücs Ernő jogi néprajzi kutatásai és a nemzetközi néprajztudomány, Nagy Janka Teodóra: A „híd-szerep” értelmezési lehetőségei Tárkány Szücs Ernő életművében, Kajtár Istán: A jogi kultúrtörténet a Pécsi Műhelyben*). A tanulmánykötet második része a kutatói életmű utóéletéből, hatásaiból ad ízelítőt a jogtörténet (*Béli Gábor: XVIII. századi dél-dunántúli büntetőügyek jogi néprajzi vonatkozásai, Homoki-Nagy Mária: Kutatói tapasztalatok a jogtörténet és a néprajz tudományának határán*), a néprajz (*Bárh János:*

Erdélyi település- és társadalomnéprajzi kutatásaim jogi néprajzi vonatkozásai, Gelencsér József: Tárkány Szücs Ernő inspirációi („... hogy talán kedvet kap a jogi népszokások kutatására is”), Petercsák Tivadar: Törvények és helyi jogszokások a közbirtokosságok működésében) és a történettudomány területén (Bánkiné Molnár Erzsébet: Két szabad kerület társadalomtörténeti kutatásának jogi néprajzi vonatkozásai, Horváth József: A kora-újkor győri végrendeletek jogtörténeti forrásértékéről).

A tanulmánykötet a *Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* első kötete, amely kiadványsorozat terveink szerint szorosan kötődik a *Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport* szakmai tevékenységéhez. A „*Tárkány Szücs Ernő Emléknap és Konferencia*” ugyanis egyben a Kutatócsoport első szakmai rendezvénye is volt, amely a tudományos tanácskozás során alakult meg a PTE Illyés Gyula Kar a PTE Állam- és Jogtudományi Kar Jogtörténeti Tanszékének és Doktori Iskolájának, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékének, a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Jogtörténeti Tanszékének támogatásával. A Kutatócsoport a Küldetésnyilatkozatban megfogalmazottak szerint „a témához kapcsolódó kutatásokkal foglalkozó egyetemi oktatók, tudományos kutatók, gyakorló szakemberek összefogását, a kapcsolódó tudományterületeken meglévő szellemi erőforrások egyesítését tekinti feladatának az interdiszciplinaritás alapjain a tudományterületek szinergiája jegyében a tudományterület fejlesztése, a színvonalas oktató-előadói tevékenység és a kutatómunka hatékonyabbá válásának elősegítése érdekében.”

A Kutatócsoport több tagjának részvételével valósul meg 2013. október 1–2017. szeptember 30 között egy elnyert OTKA pályázat eredményeként „*A jogtörténet új forrásai: a Jogi Kultúrtörténet és Jogi Néprajzi Digitális Adattár (DDFL) / New sources of legal history research: digital Database of Folk Law (DDFL)*” kutatási program. Ennek részeként a Kutatócsoport honlapján kerül elhelyezésre a *Digitális Adattár* is (a jogi kultúrtörténethez, jogi néprajzhoz kapcsolódó tanulmányok, források, stb.) (www.jogineprajz.hu).

Tisztelt Olvasó! A *Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* sorozat célja, hogy a jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz kutatóit segítő publikációk megjelenése számára nyújtson lehetőséget, illetve hogy hozzáférhetővé váljanak a témához kapcsolódó szakmai cikkek, források, dokumentumok a kutatás számára.

A Szerzők nevében bízom abban, hogy a Kutatócsoport tagjai és a kapcsolódó tudományterületeken a mindennapok joga iránt érdeklődő tudományos kutatók, a gyakorló szakemberek és az egyetemisták mind szélesebb köre számára is fontos szakmai eredményeket tartalmazó, ugyanakkor élvezettel forgatható kiadványt nyújthatunk át.

Szekszárd, 2014 Szent Jakab havában

Nagy Janka Teodóra
sorozatszerkesztő

Foreword

Dear Reader,

Our publication is a compilation of studies, based on the lectures held at the „Tárkány Szücs Ernő Emléknep és Konferencia” [*Tárkány Szücs Ernő Memorial Day and Conference*] (Szekszárd, 05/10/11). After a memorial written in a personal tone (*Tárkány Szücs Attila: Három egyperces Tárkány Szücs Ernőről* [*Three One Minute Stories about Tárkány Szücs Ernő*]), studies aiming to give a thorough summary of the researcher's legacy were placed (*Mezey Barna: Tárkány Szücs Ernő jogtörténete* [*Tárkány Szücs Ernő's legal history*], *Bognár Szabina: Tárkány Szücs Ernő jogi néprajzi kutatásai és a nemzetközi néprajztudomány* [*Tárkány Szücs Ernő's legal ethnographical research and its links with the international scientific trends in ethnography*], *Nagy Janka Teodóra: A „híd-szerep”értelmezési lehetőségei Tárkány Szücs Ernő életművében* [*Possible interpretations of „bridge-forming” by Tárkány Szücs Ernő*], *Kajtár István: A jogi kultúrtörténet a Pécsi Műhelyben* [*Legal culture-history in the Pécs Workshop*]).

The second part of the book describes the impact of Tárkány Szücs Ernő's legacy on legal history (*Béli Gábor: XVIII. századi dél-dunántúli büntetőügyek jogi néprajzi vonatkozásai* [*Legal ethnographical aspects of 16thcentury Southern Transdanubian criminal cases*], *Homoki-Nagy Mária: Kutatói tapasztalatok a jogtörténet és a néprajz tudományának határán* [*A resercher's experiences at the boundary between legal history and ethnography*]), ethnography (*Bárth János: Erdélyi település- és társadalomnéprajzi kutatásaim jogi néprajzi vonatkozásai* [*Legal ethnographical aspects of my reasearch on the ethnography of Transylvanian communities and society*], *Gelencsér József: Tárkány Szücs Ernő inspirációi („... hogy talán kedvet kap a jogi népszokások kutatására is”)* [*Inspirations of Tárkány Szücs Ernő (“...you might even want to examine the legal folk customs”)*], *Petercsák Tivadar: Törvények és helyi jogszokások a közbirtokosságok működésében* [*The impact of law and local legal traditions on managing community property*]) and history (*Bánkiné Molnár Erzsébet: Két szabad kerület társadalomtörténeti kutatásának jogi néprajzi vonatkozásai* [*Legal ethnographical aspects of*

the research regarding the social history of two privileged free regions], Horváth József: A kora-újkori győri végrendeletek jogtörténeti forrásértékéről [On the importance of testaments from the early modern period as written legal historical sources]].

This book is the first piece of the collection entitled "*Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kiskönyvtár*" [*Legal Culture-historical and Legal Ethnographical Book Collection*] that is closely related to the scientific activity of the Tárkány Szűcs Ernő Legal Culture-historical and Legal Ethnographical Research Group. Members of our Research Group also contribute to the research project „*A jogtörténet új forrásai: a Jogi Kultúrtörténet és Jogi Néprajzi Digitális Adattár (DDFL)*” [*New sources of legal history research: digital Database of Folk Law (DDFL)*]” funded by the OTKA national grant program for the period between 1st October 2013. and 30th September 2017. In frames of this project, DDFL database (listing studies and written sources important for legal culture-history and legal ethnography) will be available on the homepage of the Research Group (www.jogineprajz.hu).

Dear Reader! The *Legal Culture-historical and Legal Ethnographical Book Collection* aims to provide an opportunity for researchers of legal culture-history and legal ethnography to publish the results of their research, thus making it available for a broader audience. We hope that this will also offer a better accessibility of written sources, documents and studies relevant for legal culture-historical and legal ethnographical future research.

On behalf of the Authors and members of the Research Group, I hope this publication will prove not only to be an important source for researchers of closely related scientific domains, but proceedings and results of the studies will also be interesting for practicing legal professionals, students, and anybody interested in the history of law.

Szekszárd, 01. 10. 2014.

Nagy Janka Teodóra
Editor of the series

Három egyperces Tárkány Szücs Ernőről

(Előszó helyett)

Tárkány Szücs Attila

Arra kaptam felkérést a konferencia szervezőitől, hogy édesapámról gyerekkori élmények felidézésével adjak közelképet, amelyek által a Tisztelt Olvasó kicsit közelebb kerül egy magyar tudós családi mindennapjaihoz. Nagyon megtisztelő és figyelmes ez az ötlet, örömmel vállaltam el, de meg kell vallanom, hogy még most, éppen 30 évvel édesapám halála után is nehéz ezeket az életképeket feleleveníteni. Ugyanakkor jó érzés is ismét gyerekfejet tenni a szemüvegem mögé.

A jogi népszokás kifejezést gyerekként még nem hallottam tőle. Tanulmányaim alatt viszont mindig őszinte tiszteletet éreztem édesapám történelmi tudása, később jogtörténeti elmélyültsége iránt és az ezekhez kapcsolódó szokásjogi összefüggések megismerésekor. Még a nehéz kamaszkorban is.

1.

Talán 8-9 éves lehettem, amikor az első ráéztétel, konkrét fölismerés datálódik. Hódmezővásárhelyön, nagyszüleimnél töltöttem a nyári szünetöt. Nehezen kezelhető, örökmozgó, de minden iránt érdeklődő gyerekek voltam. Nagyapám rájött arra, hogy ha az órásműhelyében rám bízva a javításra hozott faliorák szétszórását, azzal egy fél napig is elpiszmozgok és addig sem rosszalkodok. Valóban teljes odaadással végöztem ezt a városi gyerekeknek möglöhetősen szokatlan föladatot, úgyhogy később már a benzinben átmosást, sőt az ezt követő összeszerelést is rábízta.

Ezt édesanyám is észrevette. Azon a nyáron dolgoztak apámmal az tulajdonjegyös kötet előkészítésén, melynek során a lerajzolt jegyeket pauszpapírra kollózt másolni vastag ironnal. Biztosan az akkori nyomdatechnika tette ezt szükségössé. Anyám mögmutatta, hogyan csinálja és kért, hogy segítsék neki, „*kicsi tutukám*”. És az égedelöm

rossz kölök nekiállt és közel egy hétön körösztülni ült a gangasztalnál és óvatosan rajzolta a jelöket, figyelve a kis dudorokra és karikákra. Csak ebédoelni álltam föl és monstem a konyhába, ahol édósanyám, nagyapám, nagybátyám és nagymamám együtt ebédöltünk. De mikor nagyapám elkezdte húzni a lóböört, én már üstem is vissza és dolgoztam tovább, mellettem édósanyám. Neki ez akkor hihetetlen boldogságot jelentött, neköm pedig inkább most.

2.

A 70-es évek közepétöl rendszeresek voltak nálunk a budai lakásban a szombat délutáni összejövetelek. Az állandó vendég Katona Imre professzor volt, ő szinte minden szombat délutánját nálunk töltötte. Nem volt sikeres a családi élete, nálunk békét és megbecsülést talált, nevelhetett kotnyeles kamaszt, tárogathatta a tudomány iránt érdeklödő elméjét, mindenki örült ennek. Gyakran megjelent jellegzetes mosolyával Filep Tóni bácsi, az örökmozgó Dömötör Tekla, Hoffman Tamás érces baritonja, a békét sugárzó Kulcsár Kálmán, a derús-borús Bónis György, Paládi-Kovács Attila, Hofer Tamás, Kristó Pista bácsi, később Vásárhelyről Szentí Tibor, Dömötör János és Antal Imre, aki mesterien keltette életre páncéltökés zongoránkat a szalonban.

A tea melletti, olykor „szürkebaráttal” megpendített beszélgetések kötetlenek, őszinték és szókimondóak voltak. Fontos elem volt a rendszerkritika, ez időnként elég hangosra böködte a hangerőt. Ugyanakkor rengeteget beszéltek a tudomány fejlődéséről, szervezési elvekröl, hiszen ne felejtsük el, hogy a néprajz is és a szociológia is akkor kezdett a magyar tudományban teret kapni, lassan kimozdulva a „gyanús városi sugdolózás” kategóriából. És a táncházak is a 70-es évek végétöl kezdtek dübörögni, komoly alternatívát mutatva a fővárosi értelmiség köreiben az addigi egysíkú diszkókultúrának, alternatív szellemi közösségeket létrehozva Csoóri Sándorral, Zsuráfszky Zoltánnal, Jánosi Andrásal, Csurka Istvánnal, Kallós Zoltánnal és Sebestyén Mártával. Tudományos metodológia, konferenciák szervezése, az erdélyi Imre István és a vajdasági Penavin Olga munkái, tervek és elemzések voltak a beszélgetésekben.

Én egy egyiptomi börr puffon kucorogtam ilyenkor az egyik sarokban. Ki nem hagytam volna egy ilyen alkalmat sem, ha otthon

voltam. Apám általában nem vitte a szót, de ezt mondjuk Tekla néni, vagy Hoffman Tamás mellett nem is volt érdemes megkísérelni. Viszont ha szólt, mindenki hallgatta csöndes érvelését, sokszor hosszú csönd kísérte egy-egy ilyen megszólalását. Apám, hiszen maga is jogász volt, nagyon jól csoportosította a tényeket és épített fel taktikákat, ami ebben a tudós környezetben újszerűnek tűnt nekem. Katona Imre csongrádi kutatásait ismertette gyakran és előszeretettel.

3.

A harmadik egyperces a nagydoktori címéről szól. Mikor hazajött Bécsből a Collegium Hungaricum-ban eltöltött kutatóév után, nagyon vékony volt. Ezt kezdetben betudtuk annak, hogy – ahogy az abban az időben szokásos volt a nyugatra utazók között – nyilván nem akarta a kemény valutát ételre „pazarolni” és koplalt. Sok utazóval küldtünk ki neki konzerveket, hogy ne kelljen vásárolnia.

De nekem nem tetszett, ahogy kinézett: beesett az arca, aránytalanul nagy a hasa, és néha elkaptam szenvedő pillantásokat. Meggyőztük apámat, hogy menjen el orvoshoz. Sokáttétes rák volt a diagnózis. Műteni már nem lehetett, vércserét kapott, egyre kisebb időközökben.

Az Akadémia a *Magyar jogi népszokások* könyvet elfogadta nagydoktori dolgozatnak és erről 1983 telén értesítette. Elkezdtem számolni: ha most beindítják a nagydoktori védés sok hónapos, olykor éves folyamatát, azt apám nagy valószínűséggel nem fogja megérni. Emiatt eléggé szomorú volt, a maga aligszólós módján. Megkerestem a három opponenst, Katona Imrét, Kulcsár Kálmánt és Dömötör Teklát, elmondtam nekik a helyzetet és kértem a segítségüket a folyamat lerövidítésében. Mindegyikük maximálisan segítőkésznek bizonyult. Szerették és tisztelték apámat.

Az opponensi vélemények egy hónapon belül elkészültek. Kulcsár intézkedett és apám nem hitt a szemének, amikor februárban arról értesítette az akadémia, hogy 1984. júniusra tűzik a védést. Kivirult, elkezdett készülni erre az alkalomra. A szakmai tisztesség azt gondoltatta vele, hogy neki van készülnivalója, és mindenki segítette ebben. Látványos volt az állapotváltozása és az életritmusa

felgyorsulása, szinte röpködött. Járt a kezelésekre, de sokkal jobb hangulatban tért mindig haza. Sebészeti beavatkozások miatt se szomorkodott, ment a vércserékre és közben olvasott, jegyzeteket készített. Lapozta az opponensi véleményeket és készült a vitára.

Júniusban teljes siker volt a védése. Ragaszkodott ahhoz, hogy állva mondja el. Álltam mögötte és tartottam. Július közepét már nem érte meg. Talán vissza tudtam picit adni neki abból, amit tőle kaptam, szakmából, emberségből.

Volna még pár történet, de majd legközelebb folytatjuk. Például az a vicces eset, amikor Liege-ben a Finnugor Kongresszuson egy liftben beszélgettünk és a mellettünk álló japán professzor azt kérdezte: maguk finnek vagy magyarok, igaz? Elállt a lélegzetem: mit tudtam én akkor a nyelvek zenéjéről? Szerencsére apám akkor elmagyarázta.

Vagy ahogy rám bízta a *Magyar jogi népszokások* mutatóinak az elkészítését. Kezdő egyetemista koromban már nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy minél több dologba bevonjon. Mikor nyugdíjas lett azt mondta, húsz évre van még munkája. Ebből kettő lett, de teljes két esztendő, amit szeretett tudományának szentelhetett.

TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ MUNKÁSSÁGA

A

TUDOMÁNYTÖRTÉNETBEN

Tárkány Szücs Ernő jogtörténete

Mezey Barna

Jog, jogszokás

Tárkány Szücs Ernő népi jogszokásokkal foglalkozó hatalmas életművét ismerve ma már aligha kérdőjelezi meg akárki is a jognak azt a terrénumát, mely az állami jogtól távolabb (lejjebb?) áll, és amely a magyar joghistória egyik legizgalmasabb kutatási feladatákként kínálja magát a feltárandó fehér foltok listázásakor. Igazságtalanok lennénk persze, ha nem ismernénk el azt a felbecsülhetetlen értékű kutatómunkát, amit a 19-20. század jogi népszokásokat feltáró etnográfusai, jogászai és szociológusai elvégeztek. A jogtörténettudomány hosszú ideig távolságtartó magatartása a jogi népszokásokkal szemben nem kevésbé köszönhető annak, hogy meglehetősen elmosódott a mezsgye egyfelől a történeti és a továbbélő népi szabályok zónája, másfelől a jog, szokásjog és a jogi népszokás között. Hosszú ideig önmagában az a szakmai (politikai) óvatosság is gátat emelt a jog és a jogi népszokás közé, mely a társadalmat szabályozó állami igény dominanciájának árnyékában (legyen az a 19. század nagy kodifikációs mozgalma vagy a totalitárius rendszerek mindent átfogó, központból vezérelt ellenőrző-szabályozó akarata) nem kérdőjelezte meg a kényszer állami jellegét. A Tagányi által is említett, élő, írásos jogi formába nem öntött jogszokásokról, jogi szertartásokról és jogi jelképekről¹ a jogszociológus Kulcsár Kálmán a nyolcvanas években hihetetlen óvatossággal nyilatkozott írván, feltételezhetővé vált, hogy „a magatartás-irányítás összetett mechanizmusában akár a tradicionális viselkedési szabályok némelyike is szóhoz juthat”. Ezt a jogot – igaz a modern társadalmakra fókuszálva csupán – „jogot helyettesítő szokási szabályoknak” nevezi.² Bónis György

¹ Tagányi Károly: A hazai élő jogszokások gyűjtéséről I. A családjog és öröklési jog köréből. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság, 1919. 3. p.

² Kulcsár Kálmán: A jogi népszokások kutatása és a jogszociológia. (Utószó) In: Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások, Budapest, Gondolat, 1981. 41. p. 833. p.

határozottabb volt, amikor úgy fogalmazott, hogy „a tételes jog és a hivatalos szokásjog rétegén túl is van egy szabálycsoport, melyet maga a nép tart fenn és vall magára kötelezőnek (...) „mondhatnók jogrendszer”.³ Tárkány Szücs igen nyíltan fogalmazott a jelzett terület feltárásával kapcsolatos ellenérzésekről. „A néprajzosok nem igényelték a különbségtevést jogi és nem jogi jelenségek között; a jogászok kifejezetten 'fáztak' attól a gondolattól, hogy az állami normák mellett a jognak egy másik szféráját is elismerjék, amelyet tudományos módszerekkel még kutatni is kellene; végül a társadalomtudomány rangján alulinak tartotta, hogy kapcsolatban álljon egy kialakuló történeti tudománnyal.”⁴

A jogtudomány és a jogtörténetírás hagyományos felfogása szerint a feudális-rendi társadalomban a jogot vagy az arra jogosított szervek alkották vagy pedig (nagyobb hányadban) a jogi praxisban képződött. Ennek fő vizsgálati talaját kezdetben a magyar törvényhozás termékeit, a Corpus Juris Hungarici gyűjteményét és a szokásjogot fókuszba fogó Tripartitumot és annak kommentárjait tekintették. A jogtörténet-tudomány egyre erősödő, a 19-20. század fordulóján már általánosan vallott álláspontja szerint azonban a valóságban létező feudális-rendi jogot csak a jogalkalmazó és törvénykező szervek gyakorlatából lehet megismerni. Különös figyelemmel arra a tényre is, hogy a különféle „állami” szervek, a királyi, rendi, földesúri és városi bírói fórumok meglehetősen önállósággal kezelték az országos jogot, tették felhatalmazottságuk, privilégiumaik birtokában partikulárisra a jogintézményeket.

A Hármaskönyv értelmezése pedig még tovább relativizálta a hivatalos jog tartományát. Maga a szabályozás meglehetősen egyértelmű volt, s a nemesi jog magától értetődőségével zárta ki a társadalom jelentős részét az állami jogok gyakorlásából és készített saját jog alkotására, alkalmazására. A Hármaskönyv a nemesi rendi jogot foglalta össze rendszerében, a nem nemes és országrendiséggel nem bíró közrendű lakosság jogaival érintőlegesen foglalkozott: amennyiben az például esetleg a nemes jószág sorsával valamilyen

³ Bónis György: Magyar jogi néphagyományok. Magyar Szemle, 1939. klny. 1. p.

⁴ Tárkány Szücs Ernő: Az európai jogi néprajz eredményei és feladatai. Létünk. Társadalom – tudomány – kultúra, (VI. évf.) 1976. 3–4. 86. p.

módon összefüggött. Magyarország nemes társadalma ekkortájt a lakosság hozzávetőlegesen 3 %-át jelentette, és csak a 17. század végére érte el az Európa-szerte magasnak tekinthető 4–5 %-ot.⁵

A Tripartitum a jobbágyokról és polgárokról a III. részben mindösszesen 36 címben szól, mely magában foglalja még Dalmácia, Horvátország- és Szlavónia, valamint Erdély „*a mi törvényüinktől némileg eltérő és elütő szokásait*” is. A Hármaskönyv szerkesztője saját bevallása szerint e jogok és szokások csoportosítását (jelen esetben tehát a társországok és Erdély jogait, a szabad királyi városok polgárai jogainak rendezését) annyiban végezte el, amennyiben azok valamilyen formában az országos nagybírák elé kerülhetnek. Ebbe a rövid III. részbe alig néhány rendelkezés fért be általában véve is a jobbágyságról. Az országos nemesi-rendi jog nem kívánt a jobbágyi élet szabályaival foglalkozni.⁶ A jobbágyi jogok említése jobb híján került a mű végére, hiszen „*a mi jobbágyságaink és parasztjaink részére szokásos törvényszolgáltatás módjáról*” is meg kell emlékezni.⁷ Ma ezt talán vegyes rendelkezésekként emlegetnénk. Ennek tükrében aggály nélkül állítható, hogy a hivatalos jog nem foglalkozott a „falusiak” életviszonyainak szabályozásával, feltéve, hogy azok nem érintették a legközvetlenebbül a földesúri érdekeket.

A jobbágyok társadalmi viszonyai, együttélése és konfliktusainak rendezése azonban megoldást igényelt. Ebben persze leginkább ők maguk voltak érdekelték, s a válasz is ott rejtett a falvak évszázados hagyományaiban, népi gyakorlataiban. A nép joga, „*a tényleges gyakorlat folytán belülről kifejlesztett, megtartott és átörökölt, az emberi társas viszonylatokban, a személyek, az anyagi kultúra és a közösségek*

⁵ Kosáry Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983. 47. p.

⁶ Ezekre nézve vö. Mezey Barna: A Hármaskönyv büntetőjoga. In: A magyar jog fejlődésének fél évezrede. Werbőczy és a Hármaskönyv 500 esztendő múltán. (szerk.: Máthé Gábor). Budapest, Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyv Kiadó Zrt., 2014. 291. p.

⁷ HK III. rész 1. cím. „*Isten segedelmével immár a királyi curiának törvénykezési eljárását, ítéleteinek nemeit és különbözéseit az előbbieken elvégezvén, az van még hátra, hogy e munka harmadik és utolsó részében, azoknak a pereknek és peres ügyeknek sorrendjéről szóljak, a melyeket föllebbezés útján a királyi curia elibe visznek és küldenek át.*”

*tárgyában (az életviszonyokban) jelentkező érdekeltségek egyeztetésére szolgáló, megtiltást, megengedést vagy megparancsolást tartalmazó, kötelező és hagyományos eszközökkel a társadalom részéről kikényszerített szabályok*⁸ rendszere kialakult és vitathatatlanul létezett. Ezek a normák nem a „felsőség”, nem a hatalom, nem az „állam” által alkotott és kikényszerített jog kereteibe illeszkedtek, sőt a királyi szervek, egyházi vagy földesúri akarattól függetlenül születtek. Tehát a hivatalos, az állami jogon kívüliek, de nem a jog határain túliak. Egy másfajta, de mégiscsak jogot képeznek. A jog és élet viszonyának problémájára adnak egy lehetséges választ. Ebben a jogban, a népi jogban „a hétköznapi élet normateremtő valósága és a jogalkotás létrehozta norma „konfrontációjára” kínált megoldást a jobbágyi közösségek társadalma.”⁹ Esetünkben a konfrontáció kettős értelemben használható. Maga az állami norma nemléte önmagában hordozta azt az irracionalitást, hogy a jogalkotás és joggyakorlás jogát magának vindikáló hatalombirtokos szervezet a társadalom meghatározott régiójában nem hajlandó szabályozó tevékenységet folytatni. Másfelől, miután a népi jog (a falu, a „lent” joga) meglehetősen függetlenül alakult a hivatalosság (a „fent”) jogától, azzal nemritkán ellentétes megoldásokat szült, olykor kifejezett szembenállás alakult ki a két normarend között. Ahogyan Bónis György fogalmazott: ez a jog „a hatalom joga mellett, de sokszor annak kifejezett tilalma ellenére él tovább.”¹⁰

A jogtörténet-tudomány azon képviselői, akik a jogot az állami kényszerhatalom alkalmazásával összefüggésben értelmezik, a keresztény államalapítást követő időkben az ősi jog elhalványodó hatásával számolnak. Felfogásukban ezen szabályok egy része a jogalkotó akarat megjelenésével értelmét és hatályát veszítette, más elemeik beépültek a hatalom által szentesített szokásjogba, hogy a végrehajtó hatalom és a bírósági gyakorlat támogatásával éljenek tovább. Ezzel a gondolkodással a jog természetes képződésének ősi mechanizmusát elvetve egy hatalomorientált, „fentről” irányított jogalkotás- és legitimálás képletét igazították be a jogfejlődés

⁸ Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások, Budapest, Gondolat, 1981. 41. p.

⁹ Kulcsár Kálmán 1981. 833. p.

¹⁰ Bónis György 1939. 1. p.

értelmezésébe. A jog ősi formái és az általuk szabályozott „kormányzás, törvényesség, rend, béke és intézmények – ezek mind a csoporton belül fejlődtek ki (...) bajtársak között mentek végbe.”¹¹ Az ősi közösségek, a család és a nemzetség építették ki az életkereteket és a szabályok rendszerét, melyek a fő szervezési szempontokat garantálták: a megélhetést, a biztonságot, a nyugalmat, az egységet és a szolidaritást. Ezt a jogot a mindennapi élet racionalitása, a személy és a csoport kölcsönös érdeke formálta, ennek okán az azonosulás magas fokú lett: meggyőződés vált belőle. Ereje és tekintélye ebből a meggyőződéses önérdemtudatból táplálkozott. Nem véletlen tehát, hogy a politikai majd állami szerkezetek kialakulását követően a politikai elit és az azon belül önállósodni látszó szakrális és jogi oligarchia arra törekedett, hogy ennek a jognak ismeretét monopolizálja, hogy „kizárólagos birtokosa legyen azoknak az elveknek, amelyek alapján a jogviták eldönthetők (...) a szokások hitelességét – a lehetőségekhez képest – az biztosította, hogy a közösség meghatározott részének emlékezetére bízták őket”.¹² Nem igen merülhet fel kétség azzal kapcsolatban, hogy a jog kisajátításával, a törvénykezés és a jogismeret kizárólagosnak tekintett birtoklásával saját érdekeinek biztosítását igyekezett garantálni a hatalmi elit. A jognak ez a „felemelése” azonban egy olyan folyamat megindítója is egyben, mely a szabályok „leválogatását” és megrostálását eredményezte. Ennek során leszámoltak az ősi jog egységével, mely évezredekken át a közösségi (egyéni, családi és nemzetségi) érdekeket szerves szétválaszthatatlanságban kezelte a politikaival (törzsszel, törzsszövetségivel). A politikai elit ezzel szemben a számára kedves és fontos intézményeket az „állami” szféra kezelésébe vonta. A család, a népi közösségek életvitelének szabályrendszerét alig érintve alakította ki az új hatalom jogi akaratának királyi (decretum) és bírói (consuetudo) terrénját. A nép pedig ápolta tovább saját jogi hagyományait, próbálta pótolni a kihasított területeket, eltávolított szervezeti kereteket. Aligha kérdőjelezhető meg a népi jogélet folytonossága, jóllehet az írásbeliség hiánya komoly akadályokat állít a kutatások útjába. „Az íratlan, esetleg írásba foglalt, de feljegyzésekben ránk nem hagyományozódott paraszti normarend kialakulása a XV. században (...) már joggal feltételezhető, sőt az időben még mélyebbre

¹¹ Sumner, William Graham: Népszokások, viselkedésmódok szociológiai jelentősége. Budapest, Gondolat, 1978. 743. p.

¹² Maine, Henry Sumner: Az ősi jog. Budapest, Gondolat, 1988. 15. p.

nyúló gyökerei is gyaníthatók.”¹³ Az ősi jog örököseként a falvak népe igényt tartott jogalkotó funkciójára. Tehette ezt azért is, mert „a középkori jogéletben a jogalkotás nem jelentett állami monopóliumot, a társadalom kisebb-nagyobb entitásai építették a normák várfalait az önkénnyel, a közös ellenséggel, a rendet zavarókkal szemben.”¹⁴

Tárkány Szücs Ernő nem kevesebbre vállalkozott, mint ennek a sokáig teljesen feltáratlan, sőt jelentős részében feltárhatatlan, mert íratlan voltában elmúlt jognak megragadható körvonalait rekonstruálja, s összegezze a jogi népszokások és a jogi néphagyomány kutatásának eredményeit. Életművében egy párhuzamos jogrendszer képe rajzolódik ki, melyet lépésről lépésre tisztogatott, csiszolt és fényesített, hogy mind élesebb kontúrokkal rajzolhassa *„az állami normáktól független, a személyek és a csoportok érdek-összeütközéseit már előre feloldó szabályok világát,”*¹⁵ melyben szokásszerűség és a racionalitás egymással ölelkező kettőse dominálja a jogkövetést.

A „fent és lent”

Vajon miért „lent” a lent és „fent” a fent? Vajon miért azt a jogot sorolja a közgondolkodás lent lévőnek, amelyik a társadalom legszélesebb rétegeinek mindennapjait, közösségi- és magánéletének úgyszólván teljességét szabályozta? Amely dominálóan kezelte a konfliktusokat, s mely képes volt arra, hogy megkérdőjelezve az alkotott jogot, lerontsa annak erejét? Persze, mert a „fent” az uralmi apparátus, az erőszak és a hatalmi kényszer szempontjából határozott meg, a „lent” pedig az alávetettek pozícióját fejezte ki. Holott a mindennapi (tehát túlnyomó részben megélt) közösségi konfliktusok kezelésének feladata összehasonlíthatatlanul nagyobb és tisztesebb szeptet jelentett a társadalom igazgatásában és a társadalmi élet irányításában, mint az állami apparátussal és erőszakkal kicsikart hatalmi fölényt élvezők joga. Ha tehát az érvényesülő jog szektorát tekintjük, legalább is mellérendeltségről kellene beszélnünk, egy tradicionálisabb, hagyományok által mélyen a köztudatban gyökerező

¹³ Imreh István: A törvényhozó székely falu. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1983. 8. p.

¹⁴ Uo. 8. p.

¹⁵ Tárkány Szücs Ernő 1981. 814. p.

megvalósulásról, mely korántsem a fegyverek és kényszerítő intézmények erejéből merítette legitimációját.

A falusiakról szólva („*kiket jobbágyoknak nevezünk*”) a Hármaskönyv külön szolt a királyi jászok, kunok, oroszok és a német és magyar polgárok csoportjáról és megint külön az egyéb „népségről”, nevezetesen a földbirtokokon élő magyarokról, csehekről és tótokról, oláhokról, rácokról vagy szerbekről és bolgárokról. Ez utóbbiakra nézve szögezte le Székely Dózsa György lázadására visszautalva, hogy a felkelésben való részvételük miatt „*örök hűtlenség vétkébe estek: az elmúlt nyáron szabadságukat végkép elvesztvén, földesuraiknak föltétlen és örökös szolgaságába kerültek*”.¹⁶ Ehelyütt egy jogosítvány konkrét elvesztését említette: eddig a jobbágyok, ha „*úgy akarták, szabadságukban állott törvényes földbérük letétele és adósságaik kifizetése után lakóhelyeikről bármikor más, nekik inkább tetsző helyre költözniük, hogy majdan ott lakjanak*”. A jövőre nézve ez a jogosítvány, büntetésképpen elenyészett. A jobbágyok jogi státusát világosan jelezte az a rendelkezés, mely arról szolt, hogy a parasztok uraiknak annyira alá vannak vetve, hogy „*a nemesekkel saját személyükben semminemű dologra nézve sem folytathatnak pert*”. Még azokkal a nemesekkel szemben is, akik a parasztokat megverték, megsebesítették, másképpen megsértették vagy vagyonukban erőszakosan megkárosították, a földesúr lépett fel és kényszerítette ki a büntetést, a kisebb hatalmaskodáson marasztalást, a megsebesített vagy megvert paraszt díjának megállapítását vagy az okozott károk megtérítését.¹⁷ Hasonlóképpen történt ez, ha a földbirtokos jobbágyai vagy nem nemes cselédei követtek el bűncselekményeket: ez esetben a sértett fél követelhetette a földesúrtól az eljárást.¹⁸ Vagyis a hivatalos jog deklaratív távol tartotta a jobbágyokat a jogérvényesítő eljárások jelentős részétől.

Egyfelől a felsőség kemény korlátozása és szabályozása, másfelől a saját közösségekre hárított szabályozási rend. Tömören foglalta ezt össze Imreh István Kászonszék történetét tárgyaló monográfiájában.

¹⁶ HK III. rész 25. cím A jobbágyoknak nevezett falusiak állapotjáról és törvényeiről

¹⁷ HK. III. rész 31. cím Hogy a parasztok saját személyökben a nemesekkel perbe nem bocsátkozhatnak

¹⁸ HK. III. rész 26. cím

*„Az állam, a szék intézményi keretei között a kászoni embernek vállalnia kellett alárendelődését; a szabadabb mozgást biztosító életterületeken pedig az örökül kapott, vállalt vagy maga szabta normákhoz igazodott.”*¹⁹ Ennek az állam, illetve a szék által szabályozatlanul hagyott területnek jogi kereteit a rendtartó falu töltötte meg tartalommal, a falutörvényben (is) rögzített normarenddel. Mert a *communitas* „nem csak szociológiai, hanem jogi értelemben is olyan entitás, amely saját normái és maga fölé emelet vezetői uralma alatt szerződést köt és bont, ad, vesz, perel, pénzt kölcsönöz és adósságot csinál, valamint sok-sok életterületen egyetemleges, közös felelősség hordozója.”²⁰ Ez a közösség képes volt arra, hogy „az állami normáktól független, a személyek és csoportok érdek-összeütközéseit már előre feloldó szabályokat” alkosson,²¹ hogy társadalmi csoportok pozíciót stabilizálja, az állami vagy egyházi eljárásoktól független és azoktól eltérő vagy éppen ellentétes processzusokat alkalmazzon. Tradicionális alapjai lehetővé tették, hogy tételes jogintézmények törvényi eltörlésének dacára tovább éltessek azokat, miként például az ősiségen alapuló családi vagyonközösséget. A hagyományos falusi közösségek olyan társadalmi szerkezeteket őrzitek még a 19-20. században is, melyeket a tételes jog egyáltalán nem ismert (így a „nemzetséget”, „hadat”, „törzset”). *„Az öröklés aktusaiból azonban a szokásjogi elemeknek valóságos zuhataga áradt.”*²² Mindezek alapján vonja le Tárkány Szücs kutatásainak szilárdan alátámasztott eredményeként a következtetést: *„népünk jogi műveltségének és gyakorlatának az alapja nem a tételes jog, hanem sokkal inkább a hagyományokon alapuló jogi népszokások lehettek.”* Ez a kettősség adja meg Tárkány Szücs Ernő „fent” és „lent” képletének támasztékát.

„Fent” tehát (főként a törvényfogalom átalakulásával kibontakozó jogforrási hierarchia logikájában) a törvény az úr, „lent” azonban, a társadalom méhében, az autonóm falusi közösségekben a 18. század hagyatékaként a jogi népszokások uralkodtak. S bár a két zóna elvileg kölcsönhatásban állott egymással, az állami szabályozás idevágó

¹⁹ Imreh István: Kászonszéki krónika 1650–1750. Budapest–Bukarest, Európa könyvkiadó - Kriterion Könyvkiadó, 1992. 282. p.

²⁰ Uo. 276. p.

²¹ Tárkány Szücs Ernő 1981. 814. p.

²² Uo. 816–817. p.

érdektelensége, hiányosságai és felületessége miatt az önnön szabályozását végző falu képes volt meggátolni a törvénykezésben a felsőbb szabályok érvényesülését. Igaz ugyan, hogy az állam igyekezett a hatalom jelenlétét biztosítani a jogszolgáltatásban (a földesúr [„bármely földesúr”]) köteles volt jobbágyai, parasztjai és nem nemes cselédei panaszát kivizsgálva törvényt tenni és igazságot szolgáltatni²³), a gyakorlat mást hozott. *„A viták nagy részét a közvélemény és a hagyományos ítélkező szervek rostáján ki is szűrték; az állami szerveknek nagyon kevés ügy jutott. Egy ideig a kisközösségen belül érvényesülő szolidaritás, belső összetartó erő erkölcsileg is vissza tudta tartani azt, aki igazát állami szerv előtt igyekezett keresni.”*²⁴ Ezzel az autonóm szemlélettel együtt járt egyfajta elhatárolódás is: ha a felsőség nem kívánta szabályozni a nép életkörülményeit, a helyi jogfelfogás is szembefordult a „fent” jogával. *„Elhatárolták magukat a felső jogszabályoktól. Kifejezetten rossznak tartották a törvényeket, a törvényekre való hivatkozás, azok felemlítése félelmet idézett fel a népben”.* Az állami jogot úgy értelmezték, mint amit azért alkotnak, hogy megkeresítsék a nép életét, ahelyett, hogy enyhítenék nyomorúságát. Nem volt ritka, hogy olyannyira eltérő volt a megítélés, hogy a bíróság által elítélt cselekményét maga a közösség nem tekintetét büntetendőnek, erkölcsileg sem ítélte el.²⁵

Tárkány Szücs Ernő a népi jogszokást *„állami jogot helyettesítő szabálynak”* nevezte, elemi jogi részecskéknak, minthogy elvi rendszer ezekből a normákból nem alakult, nem alakulhatott ki (minthogy annak közös alapját a hasonló életkörülmények biztosíthatták, de forrása mindig az önálló, szabályalkotó népi életközösség volt). *„Nagy tanulság számunkra a »fent és lent« kettőssége a jogban, mert ami fent megvolt, az megvolt lent is: szabályok, melyek nélkül egyetlen közösség sem létezhetett.”*²⁶

²³ HK III. rész 26. cím A jobbágyok részéről való igazságszolgáltatás módjáról és rendjéről

²⁴ Tárkány Szücs Ernő 1981. 819. p.

²⁵ Uo. 821. p.

²⁶ Uo. 820. p.

Konklúzió

Tárkány Szücs Ernő, ahogyan Nagy Janka Teodóra fogalmazott: *„1984-ben bekövetkezett haláláig a jogi néprajz legautentikusabb képviselője volt.”*²⁷ Munkássága óta napirenden van a jogi népszokások gyakorlati szintézise,²⁸ mely ugyanakkor nem mellőzhette sem a rendtartó falu jogának elhelyezését a szabályozási struktúrában, sem pedig viszonyának tisztázását az állami joghoz. Tárkány Szücs nem lezárt definíciókat közölt, hanem valószínűsített és bizonyított tényeket. Az igazi tudósok jellegzetes vonása a tudományos alázat, minthogy tudatában vannak annak, milyen csekélyke a tudásuk a teljességhez képest, még ha a kívülálló számára hatalmas és olykor áttekinthetetlen alkalmazott ismeretanyagról van is szó. Miközben a magyar jogi néprajz és jogélet-kutatás alapvető munkáját tette le, Tárkány Szücs világossá tette, hogy *„a jogi népszokások csupán csak a vázlatára vállalkozhattunk ... mert az egyes témák felkutatottság nem arányos.”*²⁹ S hogy ez milyen igaz, arról számos összefoglaló ad tanúbizonyságot³⁰ De az út kijelöltetett: a magyar joghistória egyik legfontosabb feladata lett Tárkány Szücs művének közzététele óta a népi jogéletkutatás eredményeinek feldolgozása, beillesztése a jogtörténet fejlődési ívébe és a magyar jog eddigi történeti képének kiegészítése. Tárkány Szücs hagyott feladatot bőven. *„Messze vezetne azonban, ha most definitív problémákba bocsátkoznánk, vagy az említett jelenséget a jogi pluralizmussal igyekeznénk megmagyarázni. Ezt nem*

²⁷ Nagy Janka Teodóra: A magyar joginéprajz-kutatás eredményei és alternatívái. In: Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003² 851. p. és Uő: A jogi néprajz a hazai kutatások tükrében. In: Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a néprajztudományok és a történettudományok köréből (szerk.: Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra). Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009. 83. p.

²⁸ Bognár Szabina: Tagányi Károly. A hazai élő jogszokások gyűjtéséről – a jogszokásgyűjtés tudományos programja. In: Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a néprajztudományok és a történettudományok köréből (szerk.: Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra), Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009. 292. p.

²⁹ Tárkány Szücs Ernő 1981. 19. p.

³⁰ Nagy Janka Teodóra: A jogi néprajzi kutatások és az Ethnographia. Ethnographia, 2013. 3. 297. p.

érezzük feladatunknak.”³¹ Ezzel a megállapítással a jogász Tárkány Szücs átengedte követőinek a meghatározás lehetőségét, bizonyos értelemben mozgásteret is biztosítva a néprajz művelőinek, hiszen *„a népi jogélet-kutatás és a jogi néprajz jogfogalma is azonos: nem köti magát a tételes jogfogalom meghatározásához, időt állóbb, általánosabb alapfogalmakkal dolgozik”* hivatkozik Papp Lászlóra Bognár Szabina. A kutatás tehát szabad, a jogtörténet pedig mind gazdagabb lesz a népi jogszokások felkutatásának, a jogszokásgyűjtésnek eredményeképpen.³²

³¹ Tárkány Szücs Ernő 1981. 820. p.

³² Bognár Szabina: A népi jogélet kutatása Magyarországon. PhD disszertáció tézisei. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2010. 1. p.

Tárkány Szücs Ernő jogi néprajzi kutatásai és a nemzetközi néprajztudomány (1963-1994)¹

Bognár Szabina

Az előadás címében szereplő két évszám – 1963 és 1994 – Tárkány Szücs Ernő az európai jogi néprajz eredményeit és feladatait összegző cikkének megjelenési éveit. Az első, 1963, a párizsi *Ethnologica Europæana*-ban (*Results and Task of Legal Ethnology in Europe* cím alatt), a második ennek újraközlése, jó tíz évvel a szerző halála után, az 1994-ben megjelent, a több mint ötven nemzetközi tanulmányt közreadó, a népi jog témájában máig legmeghatározóbb válogatás: a *Folk Law. Essays in the Theory and Practice of Lex Non Scripta* (szerk.: Alison Dundes Renteln és Alan Dundes). Tehát 1963 az az év tehát, amikor először megjelent az a nemzetközi kutatástörténeti áttekintés, amelynek nem kis szerepe van abban, hogy Tárkány Szücs Ernőt máig az európai jogi néprajz úttörőjeként tisztelik.²

A Bónis-tanítvány Tárkány Szücs számára kezdetektől természetes volt a nemzetközi kitekintés; hogy kutatásaiban hol kiinduló, hol viszonyítási pontként tekintsen a külföldi hasonló törekvésekre. Míg a húszas évek elején járó Bónis György – Eckhart Ferenc szárnyai alatt – a *Századokban* közölt ismertetést Riasanovsky mongol törzsek szokásjogáról írott monográfiájáról, valamint a német népi jogéletkutatás két meghatározó személyisége, Eberhard von Künssberg és Claudius von Schwerin jogtörténeti munkáiról³, addig Tárkány Szücs

¹ A tanulmány *A jogtörténeti kutatások új forrásai: jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi digitális adattár K 109191 számú OTKA kutatás támogatásával* készült.

² Dundes, Alan – Dundes Renteln, Alison: *Folk Law. I-II. Essays in the Theory and Practice of Lex non Scripta*. New York–London, 1994. 161. p.

³ Bónis György: Riasanovsky, V. A.: *Customary law of the Mongol tribes: Mongols, Buriats, Kalmucks*. Harbin, 1928. (Memoirs of the Faculty of Law in Harbin, 8.). Századok, 1933. 326–329. p.; Uő: Künssberg, Eberhard von: *Flurnamen und Rechtsgeschichte*. Weimar, 1936. Századok, 1938. 399–400. p.;

Ernő – a hatvanas évek elején – az Ethnographiában H. Spruth házjegyeiről, K. S. Kramer a népi jogélelet középpontba helyező esettanulmányairól, valamint W. Schönfeld jószágjegyeiről írott munkáiról adott hírt.⁴

Jól tudjuk, 1948 után a „népuralom rendszerében” a népi jogélelet kutatásának jó ideig nem volt helye, hisz a mindent átható ideológia természetesen a jogtudományt sem kerülhette el, sőt, a jog terrénuma elsődleges fontosságúnak minősült. Egyrészt a szocialista jogfelfogás – amely jognak kizárólag az állam által alkotott szabályokat tekintette – egyeduralmával elvi alapon kérdőjeleződött meg a népi jogéletként kutatott jelenség létjogosultsága, másrészt, mivel az előző rendszerben a kutatások támogatásra találtak, sorsuk – és hozzátehetjük a kutatóké is – azonnal megpecsételődött. Amellett, hogy a népi jogélelet kutatói általánosságban megpróbáltak réseket találni a népi jogéletkutatás ideológiakritikáján, s tárgyukat, ha nem is támogatott, de legalább is megtúrt kategóriába préselni, Tárkány Szücs Ernőnek egy személyes küzdelme is volt ebben az időszakban. Még 1956-ban pályázott először jogtörténetből rendes aspirantúrára.⁵ Kérelmét az állam- és jogtudományi aspiránsfelvételi bizottság 1958 májusában tárgyalta, és azt az álláspontot alakította ki, hogy a jelölt által kutatott terület *„nem a magyar jogtörténet és nem a jogi tudományok szerves körébe tartozik”*. Szabó Imre úgy vélte, hogy Tárkány Szücs Ernőnek a népi jogéletkutatás terén végzett munkássága fokozat odaítélésére nem alkalmas, egyúttal javasolta, *„hogy szorosabban vett jogtörténeti témával foglalkozzék, és ilyen téren elért bizonyos eredmények után vesse*

Uő: Schwerin, Claudius von: Grundzüge der deutschen Rechtsgeschichte. München, Leipzig, 1934. Századok, 1938. 70–72. p.

⁴ Tárkány Szücs Ernő: H. Spruth: Die Hausmarke. Neustadt an der Aisch, 1960. Ismertetés. Ethnographia, 1963. 147–195. p.; Uő: K. S. Kramer: Volksleben im Fürstentum Ansbach und seinen Nachbargebieten (1500–1800). Würzburg, 1961. Ismertetés. Ethnographia, 1963. 150–153. p.; Uő: W. Schönfeld: Körperbemahlen, Brandmarken, Tätowieren. Heidelberg, é.n. Ismertetés. Ethnographia, 1965. 272–273. p.

⁵ Felvételi kérelem. 1956. július. 16. MTA Levéltár Tárkány Szücs Ernő jogtudományi aspirantúra 3174/7.

fel az aspirantúra kérdését.”⁶ Tárkány Szücs az eljárást igazságtalannak tartotta, és különböző kérvényekkel próbálta a döntéshozókat meggyőzni arról, hogy kutatási témája „jogtörténeti jellegű”. Ebben az évekig elhúzódó „bizonyítási eljárásban” különös jelentőséggel bírtak a külföldi példák, nemzetközi kitekintések, hisz nem csupán a tájékozódást, de a tudományterület létét is igazolni voltak hivatottak. Meglehetősen fordulatos huzavona után Tárkány Szücs az aspiránsi képzést hat évvel később, 1962 szeptemberében kezdhette meg, és több mint húsz évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy doktori címet kaphasson.

Tárkány Szücs aspiránsi évei alatt, 1965-ben adta közre *A jószágok égetett tulajdonjegyei Magyarországon* című, két részletre osztott dolgozatát. Ebben kb. tízezer tulajdonjegyet elemezve tárta fel a jószágjegyek hazai történetét, szerepét, külön foglalkozott a vármegyék jeleivel és az adminisztráció szerepével. Jószágjegyekkel kapcsolatos kutatásait két német nyelvű dolgozatban is közzétette.⁷ Munkája első nemzetközi elismeréseként 1964-ben a berlin-dahleni *Zentralstelle für Personen- und Familiengeschichte* levelező tagjává választották.

Az 1967-es az *Ethnologica Europaea* hasábjain országokénti bontásban közölt kutatástörténeti összegzés tehát amellett, hogy áttekintés az európai jogi néprajz eredményeiről, módszereiről, egyúttal igazolás és indokolás is kívánt lenni a tudáspolitikai irányába. Ne tévesszük azonban szem elől, hogy a cikk valódi jelentőségét az adja, hogy Tárkány Szücs az addigi kutatások tapasztalatai alapján újrafogalmazta a jogi néprajz feladatait és egyúttal a legfontosabb kutatás-módszertani elveket is rögzítette.⁸ A jogi néprajz

⁶ Kónya Sándor szaktitkár feljegyzése Erdei Ferenc főtitkár elvtársnak. Budapest, 1961. szeptember 14. MTA Levéltár Tárkány Szücs Ernő jogtudományi aspirantúra 3174/7.

⁷ Tárkány Szücs Ernő: *A jószágok égetett tulajdonjegyei Magyarországon I-II.* Ethnographia, 1965. 187–199 és 359–410. p.; Uő: *Eingebrannte Eigentumsmarken des Viehs in Ungarn.* Acta Ethnographica, 1968, 225–264. p.; Uő: *Ortbestimmende (administrative) Viehbrandzeichen in Ungarn.* In: *Viehwirtschaft und Hirtenkultur.* Hrgs. von László Földes. Bp., 1969. 417–438. p.

⁸ A kérdéssel részletesen foglalkozott definíciós és metodikai szempontból Kőhegyi Mihály – Nagy Janka Teodóra: *Adalékok a jogi néphagyománykutatás történetéhez.* In: *CUMANIA 14.* (szerk.: Bárány János). Kecskemét, Bácsk-Kiskun Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1997. 207–223. p.; Nagy Janka Teodóra:

a jog fogalmát kiterjesztően értelmezte, azt társadalmi terméként fogta fel. Elismerte, hogy a jogszokást a többi szokástól egy fikció különbözteti meg, nevezetesen annak feltételezése, hogy vannak emberi viszonylatok, amelyek általában tükröződnek a jogban, vagy amelyekre a jog normákat szokott előírni. Hangsúlyozta, hogy a jogszokások fogalmát nem lehetséges leszűkítően, csak az állami joggal ellentét, attól független szabályokra érteni, *„mert az állam által elismert jogszokások forrása is a létrehozó közösség”*.⁹ Tárkány Szücs szerint a jogi néprajz tárgya markánsan elhatárolható. Az állami normák létrehozásával és alkalmazásával a jogtudomány foglalkozik, a társadalomban játszott konkrét szerepükkel a jogszociológia, mindezek történeti viszonylatban való kutatása pedig a jogtörténet feladata. *„Minden egyéb forrásból származó emberi magatartás vizsgálata, amelyet a társadalom meghatározott közössége elismer és szokásszerűen követ, feltéve, hogy az a fikció alkalmazásával kialakított jogi területre esik, a jogi néprajz feladatát képezi.”*¹⁰ A szerző szerint ugyancsak a jogi néprajznak kell foglalkoznia *„az emberek jogtudatában még létező, gyakorlattá, az életviszonyokban tényekké azonban már nem váló és csak folklorisztikus termékekben (pl. mese, dal, monda, rege stb.) jelentkező jogi hagyományokkal”*, továbbá a jogszokások és jogi hagyományok tárgyi emlékeivel. Az akkor megfogalmazott, máig mértékadó fogalmi és módszertani alapvetése nagyban hozzájárult az európai kutatások

European perspectives of studying Hungarian ethno-judicial life. In: Institutions of Legal History with special regard to Legal Culture and History (szerk.: Béli Gábor – Duchonová Diana – Fundarková Anna – Kajtár István – Peres Zsuzsanna). Pécs-Bratislava, PTE Állam- és Jogtudományi Kar – Institute of Slovak Academy of Sciences, 2011. 377–386. p.; Nagy Janka Teodóra: Népi jogélet a Dél-Alföldön egy jogtörténeti és történeti forrás tükrében (1781–1821): Mindennapi jegyzőkönyvek a Makó Városában előfordult ügyes bajos állapotokról. Szekszárd, PTE Illyés Gyula Kar, 2012. 202–226. p.

⁹ Tárkány Szücs Ernő: Results and Task of Legal Ethnology in Europe. *Ethnologica Europæa*. Párizs, 1967. 195–217. p. Újraközlés – In Alison Dundes Renteln-Alan Dundes (eds): *Folk Law I-II. Essays in the Theory and Practice of Lex Non Scripta*. 1994. 161–186. p. New York-London: Garland Publishing. Magyarul: Tárkány Szücs Ernő: Az európai jogi néprajz eredményei és feladatai. *Létünk* 1976. 6. 3–4. 86–107. 100. p.

¹⁰ Uo. 100–101. p.

fellendítéséhez is.¹¹ Nem véletlen tehát, hogy a világszerte folyó népi jogéletkutatásokat bemutató tanulmánykötetbe az európai kutatások reprezentálására Alison Dundes Renteln és Alan Dundes 1994-ben ezt a tanulmányt illesztette be. Inkább a korszakot jellemző érdekesség, hogy Tárkány Szücs európai kitekintésű dolgozatai magyar nyelven csak közel egy évtizeddel később, Katona Imre segítségével az újvidéki Létünk című folyóiratban jelenhettek meg (1975, 1976), Jugoszláviában, ahol az 1800-as évek végétől rendszereken átívelő akadémiai tradíciói vannak a délszláv jogszokások (*pravnihi običaji*) gyűjtésének.

Tárkány Szücs Ernő tanulmányaival az évek során lépésenként haladva egy jól körülírható programot valósított meg, mely fokozatosan előbb nemzetközi, majd hazai szakmai ismertséget hozott számára. Már elismert szakemberként került 1975-ben a *Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatócsoportjához*, ahol tudományos főmunkatársként teljesedett ki tevékenysége.¹² Nemzetközi szerepvállalása is kibővült: 1973-ban két jogi néprajzi előadással vett részt egy chicagói nemzetközi kongresszuson, 1973–1977 között szerkesztőbizottsági tagja volt a *Dialectical Anthropology* című nemzetközi társadalomnéprajzi folyóiratnak, 1975-ben Belgiumban (Liege–Lüttich) a szerelem és a házasság témakörében tartott jogi néprajzi előadást.¹³ Nemzetközi kapcsolatépítésének sikereit mutatja, hogy a román jogi népszokások kiváló kutatója, Vulcănescu Tárkány Szücs Ernő meghívására 1975-ben részt vett a budapesti finnugor kongresszuson.¹⁴ A jogi néprajz számára óriási jelentőségű a jogi népszokások kutatását összefogó nemzetközi szervezet, a *Commission on Contemporary Folk Law* megalapítása (1978), mely G. van den Steenhoven intézetéhez (Institute of Folk Law, Nijmegen, Hollandia) kapcsolódóan jött létre harmincnégy ország száztizenkét kutatója – köztük Tárkány Szücs Ernő – bábáskodásával, az *International Union of*

¹¹ Katona Imre: Tárkány Szücs Ernő (Hódmezővásárhely 1921. 10. 13.–Budapest 1984. 7. 20.) Nekrológ. *Ethnographia*, 1985. 397. p.

¹² Uo. 379. p.

¹³ Tárkány Szücs Ernő: Die juridischen Volksbrauche der Eheschliessung bei der Ungarn. *Acta Ethnographica*, 1976. 211–249. p.

¹⁴ Paládi-Kovács Attila: Tárkány Szücs Ernő helye a magyar néprajztudományban. In: Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások*. Budapest, Akadémiai kiadó, 2003². 872. p.

Anthropological and Ethnological Sciences (IUAES) égisze alatt.¹⁵ Tárkány Szücs 1980-ban a turkui finnugor kongresszuson tartott előadást, 1981-ben pedig a bécsi *Társadalomtudományi Koordinációs Központ* szervezésében Moszkvában vett részt megbeszélésen a helyi jogi rendszerek kutatásáról.¹⁶ Európai kutatástörténeti áttekintése mellett az európai jogi népszokásokról is készített egy összefoglaló tanulmányt, mely a *World Anthropology* sorozat *Toward a Marxist Anthropology* kötetében jelent meg.¹⁷

Összegezve megállapíthatjuk, hogy amint lehetőség nyílt rá Tárkány Szücs Ernő nyitott a nemzetközi tudományosság felé, nem csupán résztvevője, de motorja is lett a népi jogszokáskutatásról szóló diskurzusnak. Elismertségét jelezte, hogy Európa szerte nemcsak a különböző világnyelveken közölt tanulmányait, de a kizárólag magyar nyelvű dolgozatait is gyakran hivatkozták. Itthon a tudománypolitika nem, vagy csak akadozva volt képes integrálni Tárkány Szücs Ernő kifejezetten interdiszciplináris tudományos vállalkozását, az ebben való előrehaladást azonban nagyban segítette nemzetközi elismertsége.

Monográfiája megjelenése után Tárkány Szücs Ernő tovább folytatta megkezdett munkáját: *„adatokat gyűjtött a mesterjegyek használatára, a mezővárosi kézművesek és parasztpolgárok XVII–XVIII. századi hivataloskodásai, a települések közötti jogi kapcsolatok, továbbá a nemzetiségek jogi élete és a temetések jogrendje témaköréből; összefoglalást tervezett a közélet népi jogszokásairól, és időben vissza akart nyúlni egészen a honfoglalás koráig, esetleg még azon is túlra.”*¹⁸ Egy 1981-es munkalapja szerint a közélet jogi népszokásairól folytatott anyaggyűjtést, illetve kéziratot készített a tulajdonjegy-mesterjegy témában.¹⁹ Öt hónapot Bécsben töltve 1982-ben levéltári kutatásokat

¹⁵ A társaság megalapításáról, jelentőségéről bővebben: Snyder, Francis G.: *Anthropology, Dispute Processes an Law*. British Journal of Law&Society, 1992. 2. A Társaság központja ma Svájcban van: <http://www.commission-on-legal-pluralism.ch>

¹⁶ Katona Imre i.m. 380. p.

¹⁷ Hoffmann Tamás: Tárkány Szücs Ernő tudományos életrajza. Artes Populares. A Folklore Tanszék Évkönyve, 12. Budapest, 1985. 323. p.

¹⁸ Katona Imre i.m. 380. p.

¹⁹ Tárkány Szücs Ernő Néprajzi Kutató Csoport Szociálantropológiai Osztály. Munkalap 1981. MTA Néprajzi Kutatóintézet Adattár.

folytatott a magyar jogi népszokások történeti rétegeinek, etnikai jellemzőinek feltárásához: *„Rendkívül gazdag összehasonlító keleteurópai anyagot sikerült beszerezniem ausztriai tanulmányutam során és ezeknek a feldolgozása, kiegészítése lesz az elkövetkező időszak feladata”* – írta 1982-es egyéni munkabeszámolójában.²⁰ Ugyanitt tudósított arról, hogy irányítása alatt Tánczos Rita joghallgató Pozsony melletti községekben valamint Esztergomban és környékén kérdőívek segítségével jogi népszokásokat gyűjtött.²¹ A *Magyar néprajz* sorozat számára 1984 tavaszán még elvállalta, hogy megírja a „szokásjogot érintő fejezeteket”,²² valamint, hogy tovább folytatja a jogi népszokások feldolgozását és hangsúlyt fektet az utánpótlás kinevelésére is, 1984 nyarán bekövetkezett halála azonban megakadályozta tervei megvalósítását. Rengeteg terve, feljegyzése maradt kéziratban. Tárkány Szücs Ernő tudományos életműve a jogi néprajz számára egyaránt kínál biztos támpontokat, és – mindenekelőtt cédulakötegei révén – további feladatokat is.

A *Magyar jogi népszokások* utóéletéhez tartozik, hogy Tárkány Szücs kiadói nívódíjat kapott. Könyvét a szerző kandidátusi disszertációként nyújtotta be a Tudományos Minősítő Bizottsághoz. Az MTA Néprajzi Kutatócsoportban 1981. október 27-én tartott házi védés jegyzőkönyve szerint Sárkány Mihály vetette fel, hogy a szerző számára, mentesítve őt a kandidátusi fokozat megszerzése alól, a tudományok doktora fokozat

²⁰ „A kismartoni levéltárban több napon keresztül kutattam magyar falvak iratanyagában. Ennek során a következő jellegű okiratokat sikerült mikrofilmen megszerezniem és magammal hoznom: Alsóőr levéltárból 32 végrendelet és házassági szerződést, a Batthyány levéltárból (Güssing), a Klostermarienbergr-i uradalmi levéltárból és a Lutzmannsburg-i községi levéltár anyagából kigyűjtöttem néhány házassági szerződést, hegyközségi regulációt, vadászati regulációt, községi javak kezelésével kapcsolatos szabályozásokat, összesen 110 darab okirat felvételét. Ezek feldolgozása az elkövetkező idők feladata lesz.” Dr. Tárkány Szücs Ernő egyéni munkabeszámoló. MTA Néprajzi Kutatóintézet Adattár.

²¹ Dr. Tárkány Szücs Ernő egyéni munkabeszámoló. MTA Néprajzi Kutatóintézet Adattár.

²² Tárkány Szücs Ernő a Magyar Néprajz számára írandó fejezetekkel elkészült, de az a Magyar jogi népszokások egyszerű kivonatolása volt, kivágatok gyűjteménye, s ezt – a szerkesztőbizottság megítélése szerint – halála után tizenöt évvel illetlenség lett volna publikálni. (Szilágyi Miklós szóbeli közlése.)

megadását kezdeményezzék.²³ A védésre 1983. június 20-án került sor, a bírálók Dömötör Tekla, Kulcsár Kálmán és Katona Imre egyetértettek abban, hogy a benyújtott munka a tudományok doktora cím megadására képesíti a szerzőt. A bizottság elnöke Tálasi István, titkára Hoffmann Tamás, tagjai eredetileg Ferge Zsuzsa és Bónis György, de Bónis helyett a védésen végül Csizmadia Andor vett részt.²⁴ A monográfia alapján a Tudományos Minősítő Bizottság gyorsított eljárással, 1983. november 30-án ítélte oda Tárkány Szücs Ernő számára a *„történelemtudományok (néprajz) doktora”* fokozatot.²⁵ A bírálók egységes véleménye, hogy a jelölt életműve úttörő és hézagpótló, nemzetközileg is elismert munka, Kulcsár Kálmán indoklása szerint: *„Tárkány Szücs Ernő munkája bizonyos értelemben folytonosságot jelent a két világháború között és a második világháború időszakában kibontakozott ún. népi jogkutató mozgalom törekvései, eredményei és napjaink kutatásai között. Ő, aki egyetemi hallgató korában jelentős részt vállalt az egykori mozgalomban, és akinek akkori munkáit már azok a sajátosságok jellemezték (mint pl. a történeti szemlélet, a jogi népszokások jogtörténeti és jogszociológiai összefüggésekben való magyarázatra való törekvés stb.), amelyek a bírált mű erényei is. [...] A Magyar jogi népszokások című munka tehát gyakorlatilag negyven év, bár egyes időszakokban változó intenzitással végezhető és végzett tudományos kutatásának eredménye.”*²⁶

²³ MTA Levéltár Tárkány Szücs Ernő (1921. okt. 13.) 2640/3. A házi védésen Filep Antal véleményében Papp Lászlóról megemlékezve írja: *„Ma látjuk, Papp Lászlóért nekünk kellett volna kinyújtanunk a kezünket, magunk közé kellett volna állítsuk. Akkor talán az ő jogszokás és jogtudat vizsgálatai sem maradtak volna torzóban.”*

²⁴ Voigt Vilmos több levélben jelezte a bizottság felé, hogy Bónis messzemenően alkalmas a bírálói feladat ellátására, egészségi állapota maximum a bírálat felolvasásában okozna nehézséget, de a bizottság Csizmadia felkérése mellett döntött. MTA Levéltár Tárkány Szücs Ernő (1921. okt. 13.) 2640/3.

²⁵ MTA Levéltár Tárkány Szücs Ernő (1921. okt. 13.) 2640/3.

²⁶ MTA Levéltár Tárkány Szücs Ernő (1921. okt. 13.) 2640/3.

A „híd-szerep” értelmezési lehetőségei Tárkány Szücs Ernő életművében¹

Nagy Janka Teodóra

Tárkány Szücs Ernőre 80. születésnapján a magyar közélet a Mádl Ferenc köztársasági elnök által a Tárkány Szücs-házon elhelyezett tábla megkoszorúzásával, a néprajztudomány a tudós szellemi örökségét számba vevő konferenciával, az egykori alma mater pedig egy kiállítás szervezésével emlékezett szülővárosában, Hódmezővásárhelyen 2001. október 12-én. Születésének 90. évfordulóján, 2011-ben egy szekszárdi konferencián idézték jogtörténészek, néprajzosok, történészek a tudományos pályája eredményeit, a jeles kutatót névadójául választotta a jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kutatócsoport. De vajon értjük is a tudományos életmű üzenetét?

Tárkány Szücs Ernő, a néprajztudós pályáját, tudományos eredményeit már többen, több szempontból is számba vették, értékelték. Halálát követően a pályatárs, Katona Imre emlékezett rá publikációs jegyzékét is közreadva, majd Hoffmann Tamás. Nyolcvanadik születésnapján Paládi-Kovács Attila készített mérleget a kutatói pályáról, a kutatási területen általa végzett munka és a hátrahagyott feladatok egy adott szempontú leltározására magam is kísérletet tettem.²

Az ezredvég néprajztudományának eredményeit összegző Magyar Néprajz 2000-ben megjelent, VIII., Társadalom kötetében három fejezet

¹ A tanulmány *A jogtörténeti kutatások új forrásai: jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi digitális adattár K 109191 számú OTKA kutatás támogatásával* készült.

² Katona Imre: Tárkány Szücs Ernő (Hódmezővásárhely 1921. 10. 13.–Budapest 1984. 7. 20.) Nekrológ. *Ethnographia*, 1985. 397. p.; Hoffmann Tamás: Tárkány Szücs Ernő tudományos életrajza. *Artes Populares. A Folklore Tanszék Évkönyve*, 12. Budapest, 1985. 323. p.; Paládi-Kovács Attila: Tárkány Szücs Ernő helye a magyar néprajztudományban. In: Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások*. Budapest, Akadémiai kiadó, 2003². 872. p.; Nagy Janka Teodóra: *A magyar joginéprajz-kutatás eredményei és alternatívái*. In: Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003². 851. p.

is értékelte, újraértékelte Tárkány Szücs Ernő a társadalomnéprajz területén született, megkerülhetetlen kutatásait. Sárkány Mihály a népi jogtól a jogi népszokásokig terjedő áttekintésében, Kocsis Gyula az öngazgatás, közigazgatás területén, Szilágyi Miklós a törvények, szokásjog, jogszokás körében.³ Ezen széleskörű áttekintéseken túl száma sem ismert azoknak a tanulmányoknak, cikkeknek, amelyek Tárkány Szücs Ernő kutatástörténeti, illetve konkrét kutatási eredményeire támaszkodnak, illetve ezekre hivatkoznak.⁴

Mi itt és most a számos kínálkozó szempont közül a tanulmány keretei között elsősorban a különösen fontos, összekötő, folyamatosságot biztosító, a „híd” szerepét megvalósító kutatót kívánjuk a fókuszba állítani az alábbi premisszák mentén.

1. Tárkány Szücs Ernő személyében és munkásságában is összekötő kapocs volt a hazai jogi néphagyomány kutatások „virágkora” (Jogi népeletkutatás 1939-1948) és a II. világháborút követő tudományos korszak között.

2. Ő volt az, aki napirenden tartotta, újra és újra felvetette a jogi néprajz elméleti és módszertani alapfogalmai tisztázásának szükségességét, jelentőségét.

3. Problémafelvetése, gondolkodása, szemléletmódja, kutatási eredményei az interdiszciplinaritásra alapozva kapcsolódási lehetőségeket kínáltak és kínálnak a jövőben is más tudományterületekhez.

4. Tudományszervezőként és kutatóként egész életében a hazai és nemzetközi jogi néprajz emblematikus, tájékozódási pontot nyújtó képviselője volt.

5. A *Magyar jogi népszokások* monográfiája vissza- és előretétele is egyben: kutatási eredmények és feladatmeghatározások foglalta.

1. Tárkány Szücs Ernő személyében és munkásságában is összekötő kapocs volt a hazai jogi néphagyomány kutatások „virágkora” (Jogi

³ Sárkány Mihály: A társadalomnéprajzi kutatás hazai története; Kocsis Gyula: Öngazgatás, közigazgatás; Szilágyi Miklós: Törvények, szokásjog, jogszokás. In: Magyar néprajz VIII. Társadalom (szerk.: Sárkány Mihály – Szilágyi Miklós). Budapest, Akadémiai Kiadó, 2000. 29–66, 585–595, 693–758.

⁴ Vö.: Nagy Janka Teodóra: Tradicionális népi önkormányzatok. Szd, 2002.

népéletkutatás 1939-1948) és a II. világháborút követő tudományos korszak között.

Magyarországon az európai jogszokásgyűjtésekhez képest erőteljesen megkésve, 1939-ben kezdődött el a második világháborút követő esztendőkből is tartó, rendkívül széleskörű adatközlésen alapuló *jogi néphagyománygyűjtés*. Annak ismeretében, hogy a magyar népi jogéletkutatás nemzetközi előzményei közé sorolható a 19. századi Savigny-féle történeti-jogi szemlélet is, talán nem véletlen, hogy a társadalomtudósok, hivatalos jogalkalmazók mellett jogtörténészek váltak a mozgalom meghatározó alakjaivá.⁵ E gyűjtésekbe kapcsolódott be Bónis György tanítványaként Tárkány Szücs Ernő – egy életre elkötelezve magát a kutatási terület mellett.

Tárkány Szücs Ernő felmenői hódmezővásárhelyi parasztok voltak, apja, id. Tárkány Szücs Ernő, ismert helybeli ügyvéd, anyja Banga Ida.⁶ Tárkány Szücs Ernő a vásárhelyi református Bethlen Gábor Gimnáziumban érettségizett, ahol tanára, Tálasi István, az ELTE tárgyi néprajzi tanszékének későbbi professzora, volt rá nagy hatással. Középiskolásként részt vesz a Márciusi Front helyi szervezetének megalapításában, mindössze tizenhat éves, amikor a Baranya megyei Czúmban, majd Hódmezővásárhelyen, valamint a mellette fekvő Mártélyon terepkutatást végez: *„azt igyekeztem felkutatni, hogyan élnek az emberek jogi ügyekben a meglévő szabályokkal, mi a véleményük ezekről, vannak-e jogi népszokásaik.”*⁷ A gimnázium elvégzését követően

⁵ Nagy Janka Teodóra: European perspectives of studying Hungarian ethno-judicial life. In: Institutions of Legal History with special regard to Legal Culture and History (szerk.: Béli Gábor – Duchonová Diana – Fundarková Anna – Kajtár István – Peres Zsuzsanna). Pécs–Bratislava, PTE Állam- és Jogtudományi Kar – Institute of Slovak Academy of Sciences, 2011. 377–386. p.

⁶ Az életrajzi adatok Katona Imre által írt nekrológból, a Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára Tárkány Szücs Ernő néprajztudós és felesége, Bihal Ella néprajzkutató irataihoz készített mutató bevezetőjéből, valamint az MTA Levéltárában található önéletrajzából valók: Katona Imre i.m. 377–381. p. Tárkány Szücs Ernő tudományos önéletrajza. Budapest, 1981. október 31. MTA Levéltár 2640/3.

⁷ Tárkány Szücs Ernő tudományos önéletrajza. Budapest, 1981. október 31. MTA Levéltár 2640/3. Németh László Égető Eszter című regényében Szücs Bandi néven szerepelteti Tárkány Szücs Ernőt, így a korszakba ágyazottan olvashatunk cserkész éveiről, a népi írókhoz való viszonyáról. Idézi Bognár

a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen lett joghallgató, ahol néprajzot, szociológiát és történelmet is hallgatott mindenekelőtt Bónis Györgytől, Gunda Bélától, Haáz Ferentől, K. Kovács Lászlótól, Venczel Józseftől és Viski Károlytól.⁸ Egyik évfolyamtársával 1941-ben elnyerte az egyetem jogtörténeti pályadíját *A székely bírói szervezet* című tanulmányával. „Ez a siker és Viski Károly biztatása bátorítást adott arra, hogy a jogi néprajz körébe tartozó eredményeinkről Bónis Györgynek, a jogtörténet professzorának beszámoljunk, aki ettől kezdve irányította, anyagilag, erkölcsileg támogatta munkánkat. Hofer Miklós táblabíró segítségével azt is sikerült elérnie, hogy a kolozsvári járásbíróshoz díjoknak kinevezzenek és szolgálattételre az egyetemre rendeljenek át. Ez a joggyakorlatom a jogi népszokásokkal való foglalkozásomat megkönnyítette.”⁹ Tárkány Szücs 1942–44 között – immár Bónis tanársegédjeként – tagja lett annak a tizennégy főből álló kutatócsoportnak, amely Kalotaszeg népi jogéletének feltárására vállalkozott, illetőleg részt vett a Venczel József vezette bálványosváráljai falukutatásban. Életének erről a szakaszáról, időbeosztásáról, a kutatások ütemezéséről részletesen tájékozódhatunk a fentebb már idézett levéltári csomókból, ahol fellelhetők „Tárkány Szücs Ernő betétszerkesztő díjnok” útszámlái és tevékenységkimutatásai.¹⁰ A kutatótáborok munkájáról beszámolókat tett közzé a Néprajzi Értesítőben,¹¹ és ekkoriban (1942-től) lett tagja a Magyar Néprajzi Társaságnak is. Kutatásai első eredményeit a kolozsvári Hitel,

Szabina: A népi jogélet kutatása Magyarországon. PhD disszertáció tézisei. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2010.

⁸ Katona Imre i.m. 377. p.

⁹ Tárkány Szücs Ernő gépiratos önéletrajza az MTA Néprajzi Kutatóintézet irattárában (1975. május 18.) Idézi Paládi-Kovács Attila i.m. 864–865. p.

¹⁰ MOL IM K 579/ 15.417.; valamint: „1942-től kezdve minden szabadidőmet az erdélyi és a hódmezővásárhelyi jogi népszokás kutatásoknak szenteltem (pl. Székelyföld, Mezőség). Párhuzamosan a hazai és a külföldi szakirodalmat tanulmányoztam és eredményeimet folyamatosan publikáltam.” MTA Levéltár

¹¹ Tárkány Szücs Ernő: A bálványosváráljai falukutatótábor néprajzi munkája. Néprajzi Értesítő, 1943. 253. p.; Uő: A kalotaszegi népi jogélet-kutatás. Néprajzi Értesítő, 1943. 253–254. p.

és az abban az időben Csizmadia Andor által szerkesztett Kolozsvári Szemle hasábjain tette közzé.¹²

Tárákány Szűcs Ernő 1944-ben megjelent, Mártély népi jogéletét bemutató önálló kötete a bíráló Degré Alajos szerint „határozott haladást” jelentett az első ilyen tárgyú munkához, Papp László Kiskunhalas népi jogéletét bemutató tanulmányához képest. Tárákány Szűcs Ernő nem elégedett meg pusztán a népi jogszokások közlésével, hanem azokat jegyzeteiben össze is hasonlította az élő tételes magánjoggal, a magánjogi törvényjavaslat szabályaival, valamint a régi joggal. A kolozsvári egyetem második világháború végi áttelepítése miatt Tárákány Szűcs Ernő Szegeden fejezte be tanulmányait, ahol továbbra is aktívan részt vett a Bónis György vezette gyűjtésekben, így Tápén is.¹³ A jogászai munkája mellett szerkesztett folyóiratban, a Puszták Népében jelentette meg a népi jogéletkutatás új rendszerbe integrálását célzó írását, és recenzióval rendszeresen tájékoztatta a tudományos közvéleményt az újabb kutatási eredményekről. Rövid cikkei, közleményei, az alföldi jogélet kutatásáról közölt beszámolója a magyar jogéletkutatás egy szakaszának lezárását jelentették. Ezzel együtt új fejezet kezdődött Tárákány Szűcs Ernő életében is. A harmincas évek programadó gyűjtéseinek szellemi örökségéből adódó *híd-szerepből* azonban jócskán következtek nehézségek is. Ezek egy jelentős része a kutatási területhez kötődött, amely azonban elkerülhetetlenül meghatározta Tárákány Szűcs Ernő személyes sorsát, kutatói életpályáját, tudományos előmenetelét is.¹⁴

2. Tárákány Szűcs Ernő volt az, aki napirenden tartotta, újra és újra felvetette a jogi néprajz elméleti és módszertani alapfogalmai tisztázásának szükségességét, jelentőségét.

¹² Tárákány Szűcs Ernő: Jogszokás-gyűjtés Kalotaszegen. Kolozsvári Szemle, 1943. 64–70. p.; Uő: Erdély öröklési jogszokásai. Hitel, 1944, 379–400. p.; Uő: Jogi elemek a kalotaszegi népmesékben. Kolozsvári Szemle, 1944. 137–145. p.; Uő: A juhtartás népi jogszabályai Bálványosvárálján. Erdélyi Múzeum, 1944. 464–475. p.

¹³ Kőhegyi Mihály – Nagy Janka Teodóra: Bónis György és társai néphagyománykutatása Tápén III. (Forrásközlés). Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Ethnographicae 4. Szeged, 2003. 233–246. p.

¹⁴ Bognár Szabina 2010.

Táráány Szűcs Ernő mind hazai, mind nemzetközi szintén a jogi néprajz elméleti és módszertani kérdései tisztázásának következetes és avatott sürgetője volt. A *Results and Task of Legal Ethnology in Europe* tanulmányában miközben kísérletet tesz az európai jogi néprajz eredményeinek, kutatási módszereinek és feladatainak összefoglalására, definíciós és metodikai kérdéseket is tisztázni próbál.¹⁵ Állást foglal a jogi néprajz, mint önálló diszciplína mellett. A magyar jogtörténészek és jogszociológusok többségének, továbbá a nemzetközi kutatásokban mind meghatározóbbá váló antropológiai irányzat képviselőinek véleményétől eltérően úgy véli, nemcsak a primitív társadalmakban, de Európa írott kultúrával rendelkező országaiban is lehetséges és szükséges a jogi néprajzi kutatás. Egyrészt negatív (a jogtudománytól, a jogszociológiától és a jogtörténettől elhatároló), másrészt pozitív (explicit és taxatív) meghatározását adja a kutatási terület tárgyának.¹⁶

Meghatározó Táráány Szűcs munkásságában a jogi néprajzi kutatások esetében a *komplex módszer* kifejtése, amely olvasatában a jogi néprajzi jelenségek formájának az adott község (csoport) kultúrájához való kapcsolatának (jelentésének), az állami normákhoz való viszonyának (használatának), a közösség társadalmi-gazdasági alapszerkezetével összefüggésének (funkciójának), illetve változásának és vándorlásának meghatározott helyre és időre korlátozott, a gyűjtéssel azonos idősímban történő vizsgálatát jelenti.¹⁷

¹⁵ Táráány Szűcs Ernő: *Results and Task of Legal Ethnology in Europe*. *Ethnologica Européana*. Párizs, 1967. 195–217. p. Újraaközlés – In: Dundes, Alan – Dundes Renteln, Alison: *Folk Law. I–II. Essays in the Theory and Practice of Lex non Scripta*. New York–London, 1994. 161–186. p. Táráány Szűcs Ernő: *Az európai jogi néprajz eredményei és feladatai*. Létünk, 1976. 6. 3–4. 86–107. p.

¹⁶ Vö.: Kőhegyi Mihály–Nagy Janka Teodóra: *Adalékok a jogi néphagyománykutatás történetéhez*. In: CUMANIA 14. (szerk.: Báráth János). Kecskemét, Bácsk-Kiskun Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1997. 207–223. p.; Nagy Janka Teodóra: *Népi jogélet a Dél-Alföldön egy jogtörténeti és történeti forrás tükrében (1781–1821)*: Mindennapi jegyzőkönyvek a Makó Városában előfordult ügyes bajos állapotokról. Szekszárd, PTE Illyés Gyula Kar, 2012. 202–226. p.

¹⁷ Táráány Szűcs Ernő 1967. Az újraaközlést a kötet recenziója kapcsán elemzi: Nagy Janka Teodóra: *Folk Law I-II. Essays in the Theory and Practice of Lex Non*

A Tárkány Szücs Ernő által itt megfogalmazottak tekinthetők a mai napig a jogi néprajz definíciós alapjának olyan interdiszciplináris tudományterületként jellemezve azt, amelynek tárgya elsősorban, de nem kizárólag a paraszti társadalom normáinak vizsgálata (*a jogi vonatkozású társadalmi normatípus – a rendszert teljessé fogalmazva – lehet szokásnorma, jogszokás, szokásjog, jogi norma/jogintézmény, jogi népszokás, illetve jogi néphagyomány*)¹⁸ a komplex módszer alkalmazásával, felhasználva az írott forrásokon túl a szójhagyományt és a jogi vonatkozású tárgyi emlékeket.¹⁹ A jogi néprajz a tradicionális népi kultúra egészében való elhelyezést követően az analitikus, illetve összehasonlító módszerek alkalmazásával végzi el a szerkezeti és funkcionális elemek feltárását, elemzését, a változások irányának meghatározását.

3. *Tárkány Szücs Ernő problémafelvetése, gondolkodása, szemléletmódja, kutatási eredményei az interdiszciplinaritásra alapozva kapcsolódási lehetőségeket kínáltak és kínálnak a jövőben is más tudományterületekhez.*

Ma a jogi néprajz nem önálló tudományág, a kutatás más tudományágakkal közös határterületeken folyik, és az a körülmény, hogy az elmúlt évtizedben mind fontosabbá válnak az ún. *interdiszciplináris/multikulturális/szinergikus*, azaz tudományközi kutatások, kedvező helyzetet teremthet számára.

Tárkány Szücs Ernő problémafelvetései, kutatási eredményei például jól elhelyezhetők a *jogi kultúrtörténet* keretei között is, hiszen számos olyan kérdéskört vizsgál, amelyet korábban hagyományosan az európai jogi néprajz részének tekintettek. (Nem szabad elfelejtenünk, hogy a Rechtsarchäologie osztrák kutatója, a témában gazdagon publikáló Gernot Kocher kifejezetten interdiszciplináris tudományként fogja fel a jogtörténetet, amikor az írott források mellett a szélesen értelmezhető vizuális információk – közöttük a néprajzi tárgyakon

Scripta. Szerk.: Alison Dundes Renteln, Alan Dundes. New York - London, 1994. 1035 p. Ethnographia, 1995. 106. 1193–1195. p.

¹⁸ Vö.: Nagy Janka Teodóra 2003.; Mezey Barna 2009.

¹⁹ Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981. Nagy Janka Teodóra: A jogi néprajzi kutatások és az Ethnographia. Ethnographia, 2013. 3. 297. p.

előforduló ábrázolások – kiegészítő, helyreigazító vagy megerősítő szerepét hangsúlyozza.²⁰ A Pécsi Tudományegyetem jogtörténész professzora, Kajtár István többek között e témához kapcsolódva számos, a jogi néprajzot is gazdagító cikket publikált.²¹ A Mezey Barna által szerkesztett *Szimbólumok üzenete* kötet imponálóan gazdag tárháza a jogtörténeti kutatások e terület felé mutató eredményeinek.²²

Tárákány Szücs Ernő *Vásárhelyi testamentumok (1961)* könyve már témaválasztását illetően is a *hagyományos jogtörténet* tárgykörében helyezhető el. Az európai néprajz tárgyának körülhatárolása során Tárákány Szücs a diszciplína feladatának tekinti a feudalizmust megelőző társadalmak alapvetően szokásnormán alapuló jogi rendjének vizsgálatát éppúgy, mint a feudális társadalom szokásjogi anyagát (mindinkább ideértve az íratlan jogforrásokat is). Választott kutatási témája aspirantúrája idején szintén a jogtörténet hagyományos témái közé sorolható, hiszen a jobbágyság, parasztság életét meghatározó differenciált jogrend a jogi néprajz vizsgálati körébe tartozónak is tartott, jogtörténészek fontos kutatási témáihoz kapcsolódott.²³

Tárákány Szücs Ernő a *Magyar jogi népszokások* címmel megjelentetett nagyívű áttekintésében a *jogelmélet*, illetve az *összehasonlító jogelmélet* felé is kínált kapcsolódásokat a jog hatékonyságáról, illetve annak egyik elemeként a jogismeret, a jogtudat szerepéről, ezen belül a tradíciók, a hagyományok, értékrendek jelentőségéről kifejtett megállapításaiival, problémafelvetéseivel. (Sőt, nyitva hagyta a megközelítések és módszerek, szemléletbeli eltérések distancia- és összefonódás megfogalmazási lehetőségét a *potenciálisan*

²⁰ Kajtár István – Nagy Janka Teodóra: Gernot Kocher: Zeichen und Symbole des Rechts. Eine historische Ikonographie. Ethnographia, 1999. 110. 2. 516–519.

²¹ Kajtár István: Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe. (Institutiones Juris). Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2004.

²² A szimbólumok üzenete: a jogi kultúra jelképei: eljárások, szokások, formák és tárgyak (szerk.: Mezey Barna). Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2011.

²³ Tárákány Szücs Ernő: Vásárhelyi testamentumok. Budapest, 1961.; Homoki-Nagy Mária: Egyes szerződési típusok a dél-alföldi mezővárosok joggyakorlatában. Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica, LXIII.8. 2003. 3–66. p.

a jogi néprajz egyik kitörési pontjának is tekintett jogi antropológiai irányzat képviselői számára is!)

Bár Tárkány Szücs Ernő kutatásai, meghatározó monográfiái mindvégig elsősorban *történeti* – a társadalomnéprajzon belül is történeti néprajzi jellegűek –, és kevésbé figyelhető meg benne a társadalomtudományi szemlélet egyenrangúsága, mint Tagányi Károlynál, mindig fel-felbukkan a jelenidejűség iránti érzékenység. Az is figyelemre méltó ebben az összefüggésben, hogy Tárkány Szücs az európai néprajz történeti áttekintése révén vált ugyan a nemzetközi kutatások ismert alakjává, fogalmi és módszertani megközelítése viszont az egyidejűség problémakörét igyekszik megragadni. Sőt, amint a 2009-ben megjelent *Jogi néprajz - jogi kultúrtörténet* konferenciakötet egyes tanulmányai is igazolják, Tárkány Szücs Ernőtől nem volt idegen a jogszociológiai megközelítés sem! (Csak emlékeztetni szeretnénk arra, hogy éppen a jogi néprajzi kutatásokban Csizmadia Andor munkatársaként részt vevő *Kulcsár Kálmán* írja majd a kísérő tanulmányt Tárkány Szücs jogi szintéziséhez!)

4. Tudományszervezőként és kutatóként Tárkány Szücs Ernő egész életében a hazai és nemzetközi jogi néprajz emblematikus, tájékoztató pontot nyújtó képviselője volt.

Tárkány Szücs Ernő szervezői szerepvállalás iránti fogékonysága már fiatalkorában megnyilvánult. Hódmezővásárhelyen még középiskolásként részt vesz a Márciusi Front helyi csoportjának létrehozásában (1938), a Tornyai Társaság titkárává, a Puszták Népe folyóirat szerkesztőjévé választják (1946). Bónis György kalotaszegi jogi népeletkutatásának egyik szervezője, majd a tápéi kutatásoknak is segítője, részese. A kutatói életpálya során kevesebb alkalma nyílik hazai tudományszervezői szerepvállalásra, nemzetközi szintén pedig csak az 1970-es évektől vállal kongresszusi részvételt (Chicago, 1973, Liege-Lüttich, 1975, Turku 1980), szerkesztőbizottsági tagságot (Dialectical Anthropology 1973-1977), nemzetközi szervezeti tagságot az International Union of Anthropological and Ethnological Sciences (IUAES) tagszervezetében (Commission on Contemporary Folk Law, 1978).

5. A Magyar jogi népszokások monográfia vissza- és előrettekintés is egyben: kutatási eredmények és feladatmeghatározások foglalatata

Tárkány Szücs Ernő életművének a *néprajztudományban* elfoglalt helye és szerepe legplasztikusabban összefoglaló munkájának értékelésén keresztül határozható meg. A néprajztudományon belül a társadalomnéprajz, mint a tárgyi és szellemi kultúra mellett a népi kultúra harmadik nagy vizsgálati területének megjelenése módosította/és folyamatosan alakítja a jogi néprajzi kutatások koordinátarendszerét. Míg korábban a jogi néprajzi kutatások jelentős része a folklóron belül a népszokások körébe tartozott (mint jogi népszokás), az elmúlt évtizedekben sokkal konzekvensebben és árnyaltabban jelenik meg a társadalomnéprajz szerves részeként.

A néprajztudomány történetének egyes szakaszaiban eltérő hangsúllyal voltak jelen a történeti szemléletű és a jelenkutatást hangsúlyozó kutatások. Vizsgált időszakunkban a történeti személet tekinthető dominánsnak, hiszen a néprajz a mai napig inkább történeti tudományként definiálja önmagát. Így természetes, hogy a jogi néprajz tekintetében is e szemlélet a meghatározó, s ez jellemzi Tárkány Szücs Ernő 1981-ben megjelent, a 18. századtól a második világháborúig terjedő időszak jogi hagyományait, népszokásait összegző monográfiáját is.

A *Magyar jogi népszokások*, amely egyszerre kutatástörténeti áttekintés, a hazai népi jogéletkutatás addigi eredményeinek, és természetesen a szerző gyűjtőmunkájának – immár két kiadást megélt – szintézise, sok tekintetben beváltotta a népi jogélet kutatóinak reményeit. Tárkány Szücs Ernő munkáját szívesen forgatják a különböző társadalomtudományok képviselői, a vaskos kötet visszaköszön ügyvédi irodák polcairól, néprajzi gyűjtemények elhagyhatatlan tartozéka, s bár inkább csak történeti bevezetésként, de szívesen hivatkoznak rá jogászok és jogszociológiai munkák is. *Tárkány Szücs Ernő hatalmas mennyiségű adatot dolgozott fel a jogi népszokások címszó alatt.* A téma újszerűsége, komplexitása, adatgazdagsága, a szerző tájékozottsága, olvasottsága minden részterületen lenyűgöző. Bár a néprajztudomány Tárkány Szücs kutatásainak fókusza, a téma interdiszciplinaritása miatt a kapcsolódó tudományterületek számára fontos eredményeket mondhat magáénak. Nem véletlen, hogy Bónis György ismertetőjében egyenesen *a jogi népszokások korpuszának* nevezte a kötetet – utalva a jogtörténethez kötődésekre. A *Magyar jogi népszokások* szakmai körökben nagy sikert aratott. A gimnáziumi osztálytárs, Katona Imre szerint több mint harminc ismertetés jelent

meg róla bel- és külföldi szaklapokban. A Magyar Jogász Szövetség Állam- és Jogtörténeti Bizottsága 1981. december 14-i ülésén Degré Alajos, Bónis György és B. Kállay István méltatták a kötetet. Bónis György referátumát az Ethnographia, B. Kállay Istvánét a Magyar Jog és egy neves japán jogi folyóirat közölte. Varga Csaba a Jogtudományi Közlönyben tette közzé a kutatások jogelméleti megalapozását felvállaló recenzióját. A kötetről megemlékezett minden jelentős tudományos-ismeretterjesztő folyóirat (Valóság, Magyar Tudomány, Világosság, Honismeret). Tárkány Szücs Ernő tisztelői a határokon túlra is eljuttatták a kötet hírért: Imreh István, Nagy Olga és Penavin Olga nemcsak egy-egy recenzió erejéig merültek el a jogszokások gyűjtésében, hanem mindhárman egyedülálló, sikeres kutatási programot valósítottak meg a témában.

Az összegző munkát méltató recenziókból jól kirajzolódnak annak erői. A monográfia megjelenése óta eltelt több mint három évtized, a kötet társtudományterületek képviselői által történő gyakori forgatása azonban *megfogalmazza az újabb elvárásokat, kijelöli a következő nemzedékek kutatási feladatait is*. Ma még szembetűnőbb, hogy Tárkány Szücs Ernő munkájának *alapvető újszerűsége témaválasztásában rejlett*. A szélesen meghatározott tárgykörben élénk tárurolt adatgazdagság, szakirodalmi tájékozottság a kutatási terület létjogosultságát, kétségbevonhatatlanul imponáló eredményességét bizonyította. A szerzőnek meg kellett azonban küzdenie néhány alapvető nehézséggel is: a viszonylag nehezen körülhatárolható földrajzi és társadalmi térrel, valamint azzal, hogy a kutatás időhatárául megválasztott közel kétszáz esztendő a következetesen alapos elemzést szinte *don quijote-i* feladattá tette. Az egész kötetet végig kísérte, hogy a kutatási területnek Tárkány Szücs Ernő igényes alapvetése ellenére sem alakult ki egy konzisztens metodológiája, így a szerzőnek más tudományterületek eszköztárát kellett igénybe vennie. Tárkány Szücs Ernő alapvetően a történettudomány, kiegészítésképpen a jogtudomány és a néprajz módszer- és eszközkészletét választotta – amely többször is kompromisszokra késztette.

Mára a Tárkány Szücs-monográfia egy nagyon fontos üzenet hordozójává, kérdés megfogalmazójává vált: mennyiben adaptálhatóak, használhatóak a jogi néprajz eredményei más tudományterületek számára? A gazdag anyag mennyire tükrözi a szokások tényleges differenciáltságát, társadalmi, térbeli, vallási, időbeli heterogenitását?

Melyek a válogatás leghatékonyabb szempontjai, megfelelő-e a tematikus vagy kronologikus rendezőelv? Hogyan viszonyul a monográfiában a jogi népszokások tekintetében az általános, a különös és az egyedi szint egymáshoz? Kiemelve egy-egy szokást a társadalmi, térbeli, időbeli kontextusból nem válik-e az esetlegessé, jelenség szintűvé? Sikerül-e differenciálni a gazdag adatokat jogintézményi szintek (a szokások „jogi minősége”) szerint (elkülöníteni a szokásnormát, jogszokást, jogintézményt, jogi népszokást, jogi néphagyományt)? Azaz: mit fog ábrázolni a magyar jogi népszokások mozaikképe? Kirajzolódik-e egy nagyívű társadalomtörténeti tabló, vagy mint a vásári kaleidoszkóp, ahogyan forgatjuk, mindig más és más rajzolatot mutat? Tárkány Szücs Ernő életműve kérdéseket indukál, „híd-szerepben” lépve fel, feladatokat is megfogalmaz a kutatók újabb generációi számára.

*A jogi kultúrtörténet a Pécsi Műhelyben*¹

Kajtár István

1. A PTE Illyés Gyula Kara és a Magyar Néprajzi Társaság Társadalomnéprajzi Szakosztálya 2011. október 5-én emlékülést rendezett Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója alkalmából. A kiváló jogi néprajzi előadásokhoz járuló korreferátumra épülő tanulmányom elején szeretnék személyes emlékemre utalni; a nagyformátumú alapmű a *Magyar jogi népszokások* 1981-es kiadásának² kézhezvétele ritka szellemi örömet jelentett a számomra. Úgy gondolom, a jogi néprajz és nemkülönben a jogi kultúrtörténet diszciplinái számára komoly mérföldkő ugyancsak október 5., a Tárkány Szücs Ernő Jogi kultúrtörténeti és Jogi néprajzi Kutatócsoport megalakulása napja. Az alkalomhoz tartozónak érzem tanulmányomban a *Pécsi Jogi Kultúrtörténeti Műhely* működésének felvázolását az elmúlt évtizedekben.³

2. Módszertani szempontból el kell határolnunk, a jogi kultúrtörténet fogalmát a jogi kultúrkörök tágabb értelmű meghatározásától. A utóbbiak természetesen vizsgálhatók történeti, szűkebb értelembbe vett jogi kultúrtörténeti szempontok szerint is. Fontos azt is megjegyezni, hogy a jogi kultúrtörténet egyes területei mögött mondhatni rétegzetten helyezkednek el a társtudományok. Példák lehetnek a következők: retorika – jogi retorika – kultúrtörténeti jellegű jogi retorika, architektúra – jogi architektúra – kultúrtörténeti jellegű jogi architektúra, szimbolika – jogi szimbolika – kultúrtörténeti jellegű jogi szimbolika, vagy az ikonográfia – jogi ikonográfia – kultúrtörténeti jellegű jogi ikonográfia. A jogi kultúrtörténet szerteágazó jellegénél fogva a fenti sorozatok még tovább bővíthetők.

¹ A tanulmány *A jogtörténeti kutatások új forrásai: jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi digitális adattár K 109191 számú OTKA kutatás támogatásával* készült.

² Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981. Második bővített kiadás: Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003.

³ Ismertetésemben a Pécsi Műhellyel való kapcsolat volt a rendező elv.

3. Figyelemre méltó, hogy hazánkban nagyon sokan kutatják a jogi néprajzot és a jogi kultúrtörténetet. Ezért egyrészt az ELTE jogtörténészeinek Mezey Barna vezette műhelyét feltétlenül méltatni kell, már csak azért is, mert könyvkiadási tevékenysége nagyon kiterjedt,⁴ a szakmának nélkülözhetetlen fórumot ad. Nagyon fontos, hogy 2011-ben két PhD dolgozatot is megvédték kutatói a jogi szimbolikához tartozó témakörökben.⁵

Pécssett kiemelkedő teljesítménynek tekinthetjük Kengyel Miklós magyar- és egyetemes szemléletű, kiemelkedő perkulturás publikációit.⁶

4. A pécsi jogi kultúrtörténeti műhely fejlődése többlépcsős volt és organikusnak tekinthető. 1981-ben került meghirdetésre a „*Jogi kultúrtörténet*” speciálkollégium.⁷ A tárgy elnevezése szemeszterenként sokféle volt: A jogállamiság kultúrtörténeti gyökerei, A jogi kultúrtörténet alapjai, A hatalom és jog kultúrtörténete, Bevezetés az

⁴ Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből (szerk.: Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra). Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009.; Jogi kultúra, processzusok, rituálék és szimbólumok (szerk.: Mezey Barna). Budapest, Gondolat kiadó, 2006.; A szimbólumok üzenete. A jogi kultúra jelképei: eljárások, szokások, formák és tárgyak (szerk.: Mezey Barna), Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2011. Ezeknek jelentős számú tanulmánya bizonyítja a két tárgy művelésének eredményeit.

⁵ Beke-Martos Judit: Állami legitimációs eljárások és államfői jogkör 1867–1918. Phd dolgozat. Budapest, 2011. [Kézirat] és Bódiné Beliznai Kinga: Szimbólumok és rituálék a jogtörténetben. Phd dolgozat. Budapest, 2011. [Kézirat] munkái nagy elismerést arattak.

⁶ Kengyel Miklós: Talárban és talár nélkül. (Öltözködési kultúra a tárgyalóteremben). Bírák Lapja, 1993. 3–4. 30–10. p.; Uő: Perkulturá. Bíróságok, bírák, ügyfelek a nyolcvanas évek végén. Pécs, Dialog Campus, 1993.; Uő: Az igazságszolgáltatás szimbólumai. Adalékok a jogi kultúrtörténethez. Tudományos Dialóg 1998. 2. 14–19. p.; Uő: Zeichen und Symbole in der Justiz. Antrittsvorlesung 2003. Budapest, Andrassy Univ., 2004. Pompás kiállítású, nagysikerű alpmunka: Uő: Perkulturá. A bíróságok világa – a világ bíróságai. Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2011.

⁷ Egybeesik tehát a Tárkány Szücs Ernő alpmunkájának megjelenés a jogi kultúrhistóriai oktatási folyamat kezdetével a pécsi jogtörténeti tanszéken.

európai jogi és politikai kultúra történetébe, Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe. Mára az elnevezés stabilizálódott: „*Jogi kultúrtörténet*”-ként hirdetjük meg a szemináriumot.

A gráci jogtörténészekkel tartott közös jogi kultúrtörténeti szemináriumok 1992-ben kezdődtek, 2012-ben már a 20. alkalommal kerül sor a találkozásra. Ezzel párhuzamosan Gernot Kocher professzor gazdag diaanyagának rendelkezésre bocsátásával a diszciplína vizuális jellege fokozódott. A pécsi műhely eredményeit 2002-ben németül is bemutatta,⁸ továbbá több más összegző jellegű publikáció is született,⁹ valamint a jogi kultúrtörténet oktatásának kérdéseit is elemeztük.¹⁰ A „*Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe*” kismonográfia 2004-ben jelent meg, ennek a diszciplinában szintetikus jellege mellett egyes vélemények szerint katalizátori szerepe is volt.¹¹ A tudástranszfer komoly eredménye volt, hogy 2008-ban tanszékünk könyvsorozatában Herger Csabáné fordításában megjelent Gernot Kocher alapmunkája.¹² A 2011 októberében megalakult *Tárkány Szűcs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport* is bővítheti kutatási lehetőségeinket.

5. A Pécsi Jogi Kultúrtörténeti Műhely kutatói sokrétű eredményeket tudnak felmutatni. A témakörök felsorolása ugyanakkor újabb feladatok körvonalait is kijelöli. Az egyes részterületek közül jelentős a

⁸ Kajtár István: Die Grundzüge der Rechtskulturgeschichte in Ungarn um die Jahrtausendwende. In: Festschrift für Gernot Kocher zum 60. Geburtstag (Hrsg.: Valentinisch, Helfried – Steppan, Markus). Graz, Leykam, 131–147. p.

⁹ Kajtár István: A jog kulturális holdudvara. Iskolakultúra, 2000. I. 3–8. p.; Uő: Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2004.; Vihart Ágnes: A jogi kultúra világa. Szakdolgozat. Pécs, 1999. [Kézirat]

¹⁰ Kajtár István – Szekeres Róbert: „*Riten und Symbole in der Europäischen Rechtsgeschichte – Aufbau eines Seminars.*” Pécs, 1999. [Kézirat]. Uő: Unterricht der rechtlichen Kulturgeschichte in Pécs. In: Zusammenarbeit der Grazer und der Pécs-er Rechtshistoriker (Hrsg.: Szekeres, Róbert). (A Pécsi Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszékének kiadványai 5.) Pécs, PTE ÁJK, 2000. 36–40. p.

¹¹ Kajtár István 2004.

¹² Kocher, Gernot: Szibólumok és jelek a jogban. Történeti ikonográfia. Fordította: Herger Csabáné (A Pécsi Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszékének kiadványai 11.) Pécs, PTE ÁJK, 2008.

stílus,¹³ az ikonográfia,¹⁴ a cerenómia, a rítus,¹⁵ a szimbólum¹⁶ és az architektúra.¹⁷

A családjogi tárgyú dolgozatok¹⁸ mellett készültek büntetőjogi munkák,¹⁹ és perjogi értekezések is.²⁰ Nagy Janka Teodóra nagy

¹³ Bárány Kinga: Fejezetek a kérvényezési kultúra köréből. Szakdolgozat. Pécs, 1998. [Kézirat]; Kajtár István: „Méltóságod lábainál azért hullok térdre.” Fogvatartottak kérvényezési szokásai a Bach-korszak elején. In: *Studia juvenum Seria juridica* 3. (szerk.: Kengyel Miklós). Pécs, JPTE ÁJK, 1986. 69–81. p.; Uő: Jogi stílusunk kultúrtörténeti gyökereiről. In: *Tanulmányok Benedek Ferenc tiszteletére* (szerk.: Hamza Gábor – Kajtár István – Zlinszky János). (Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata 123.). Pécs, JPTE ÁJK, 1996. 124–132. p.; Uő: Kérvénykultúránk jogtörténeti gyökerei. Jura, 2001. 1. 123–127. p.; Uő: „...valahányszor e nemzet alkotmányos életfájára az irtó bárd nehezedett...” Politikai stílusunk 186/61-ben. In: *Emlékkönyv Fülöp Miklós születésének ötvenedik évfordulójára* (szerk.: Andrassy György – Nemessányi Zoltán – Varga Tamás). Pécs, PTE ÁJK, 2006. 131–144. p.; Uő: Jogi kultúrtörténeti szövegek a tradíció és a modern határán. In: *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet: Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből* (szerk. Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra). Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009. 47–62. p.; Szoldánné Pethő Ágnes: A kérvényezési kultúra 1848-tól napjainkig, különös tekintettel a rendészeti szervekhez érkezett kérelmekre, folyamodványokra. Szakdolgozat. Pécs, 2001. [Kézirat]

¹⁴ Kajtár István: „*Die Selbstverwaltungen und die rechtliche Ikonographie*” Pécs, 1992. [Kézirat]. Uő: Ikonográfia – ikonológia („Előétel” jövődjő jogászok és jogtörténészek számára). Jura, 1998. 1. 1–4. p.

¹⁵ Uő: Állami ceremóniák és rítusok a dualizmus korában. *Jogtörténeti Szemle*, 2007. Különszám. 5–15. p.

¹⁶ Uő: Egy hatalmi jelkép kultúrtörténeti gyökerei – a sas. Jura, 1994. 2. 11–17. p.; Uő: „*Zeichen der Macht und des Rechts in der neueren ungarischen Rechtsgeschichte*” Pécs–Graz, 1995. [Kézirat]; Uő: Der Adler als Machtsymbol. In: *Zur Geschichte des Rechts. Festschrift für Gernot Kocher zum 65. Geburtstag* Graz (Hrsg.: Steppan, Markus – Gebhardt, Helmut). (Grazer Rechtswissenschaftliche Studien 61.), Leykam, 2006. 197–204. p.

¹⁷ Uő: Die Architektur des Parlamentarismus in der Rechtskulturgeschichte. *Parliaments, estates and representation*, 2003. 23. 89–96. p.; Uő: Architektúra a jogi kultúrtörténetben. Jura, 2002. 2. 35–44. p.

¹⁸ Király Mária: A házasságkötés formai kellékei. Pécs, 1994. [Kézirat]; Király, Eszter: Die Förmlichkeiten der Eheschliessung in Mesopotamien und Israel in der Antike. Pécs, 1994 [Kézirat]; Szabó, Péter: „Frau als Regent, Herrscher,

műgonddal készült írásai határterületi jellegükkel tűnnek ki a kultúrtörténet és jogi néprajz között.²¹ A dualizmusnak és a 20. századi rendszerváltásnak is létrejött a kultúrhistoriai lenyomata.²² Az autonóm szerveződések és a kapcsolódó jelenségek kiemelt szerepet kapnak,²³ a fegyveres hatalom, a hősiesség több munkát is ihletett.²⁴ A

Geliebte und als Mittel der Machtergreifung”. OTDK dolgozat. Pécs, 1994. [Kézirat]

¹⁹ Bartal, Mónika: „Die Frau in der Strafrechtsgeschichte”. Szemináriumi dolgozat. Pécs, 1994. [Kézirat]; Simotics Barnabás: De executionibus (Szemelvények a halálbüntetés végrehajtásának emlékeiből a kezdetektől napjainkig). Szakdolgozat. Pécs, 1999. [Kézirat]; Stamlerné Bodor Katalin: A somogyi betyárvilág a jogszokások és az igazságszolgáltatás tükrében. Szakdolgozat. Pécs, 2009. [Kézirat]

²⁰ Bakos B.: „Die Kleidung der Richter in der Rechtsgeschichte”. Szemináriumi dolgozat. Pécs–Graz, 1993. [Kézirat]; Pankasz, Anita: „Kleidungsgewohnheiten vor den ungarischen Gerichten in unseren Tagen”. Szemináriumi dolgozat. Pécs–Graz, 1993, [Kézirat]

²¹ Nagy Janka Teodóra: A mezei rendőrségről. Jogszabály és népi jogalkalmazás, Wosinsky Mór Múz. Évk. XVIII. 1992. 237–246. p.; Uő: Az 1948/49-es szabadságharc emlékei a Tolna megyei néphagyományban, Új Dunatáj, 1998. I. 86–99. p.; Uő: A tradicionális népi önkormányzatok jogtörténeti vizsgálata a Dél-Dunántúlon – különös tekintettel a föld- és faluközösségek felbomlásának időszakára. Szekszárd, 2002.; Uő: A magyar joginéprajz-kutatás eredményei és alternatívái. In: Tárkány Szűcs Ernő: Magyar jogi népszokások. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003². 851–862. p.; Uő: Processzusok, rituálék és szimbólumok a falusi tisztviselők körében a 18-19. században. In: Jogi kultúra, processzusok, rituálék és szimbólumok (szerk.: Mezey Barna). Budapest, Gondolat kiadó, 2006, 230–249. p.; Uő: A jogi néprajz a hazai kutatások tükrében. In: Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből (szerk.: Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra). Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009. 83–95. p.; Uő: Jogi néprajzi, jogi kultúrtörténeti adatok az áldomáshoz. In: A szimbólumok üzenete. A jogi kultúra jelképei: eljárások, szokások, formák és tárgyak (szerk.: Mezey Barna). Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2011. 345–354. p.

²² Kajtár István: A dualizmus jogi kultúrtörténeti lenyomata. Jogtörténeti Szemle, 2007. 3. 24–31. p.; Király Mária: „Symbole der Staatssystemwechsels in Ungarn”. Graz, 1993. [Kézirat]

²³ Csetényi Tünde: Címerek Veszprém vármegyére reflektálva. Szakdolgozat. Pécs, 2007. [Kézirat]; Kajtár István 1992.; Uő: A szőlőskertek (jogi) kultúrtörténeti dicsérete. In: Ünnepi tanulmányok Móró Mária Anna tiszteletére (szerk.: Kokovina Szabina – Pohánka Éva). (A Pécsi Egyetemi Könyvtár

forradalmaknak, szabadságharcainknak is kiterjedt a jelképrendszere.²⁵ Kuriózum jellegű ezzel szemben a karikatúrák vagy a számok, illetve a magyar költészet jogi kultúrtörténeti elemzése.²⁶

6. Karakterisztikus a jogi kultúrtörténet kisdiszciplína művelésének sokszínűsége. Az alapozó szint a szemináriumi kiselőadás, dolgozat. Ezt követik az évfolyamdolgozatok, a diákköri munkák, az OTDK-munka. A hallgatói írásmunkák csúcsa a szakdolgozat. A tudományos igényű

kiadványai 8.) Pécs, 2009. 137–145. p.; Király Eszter: „*Machtsymbole in den Kirchengemeinden*” Graz, 1995. [Kézirat]; Migend László: Utcanév-analízis/ Újpest. Pécs, 2003. [Kézirat]; Nagy Janka Teodóra 1992.; Uő. 2002.; Uő. 2006.; Simonné Tóth Mária Erzsébet: Háromfa község nevezetességei és hagyományainak, népszokásainak újjáéledése napjainkban. Szakdolgozat. Pécs, 2008. [Kézirat]; Szarka Elemér: Zászlók, címerek, kitüntetések, városi ünnepek, jelvények díszek, egyéb kellékek Baranya megye városainál. Szakdolgozat. Pécs, 1996. [Kézirat]

²⁴ Peres Zsuzsanna: „*Adjunk neki serleget a hőstettéért*”. In: A szimbólumok üzenete. A jogi kultúra jelképei: eljárások, szokások, formák és tárgyak (szerk.: Mezey Barna). Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2011. 445–461. p.; Kajtár István: *Machtsymbole auf der See. (Ein Geschichtlicher Beitrag zur Namengebung der Kriegsschiffe)*. In: *Rechtsgeschichte: Gedanken für Gegenwart und Zukunft* (Hrg.: Szekeres, Róbert). (A Pécsi Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszékének kiadványai. 8. sz.). Pécs, 2005. 46–67. p.; Uő: A császári és királyi haditengerészet jelképei – jogtörténeti háttérrel. Jura, 2007. 2. 184–188. p.; Uő: Hadihajónevek a tengeri hatalom szimbólumrendszerében. In: A szimbólumok üzenete: A jogi kultúra jelképei: eljárások, szokások, formák és tárgyak (szerk.: Mezey Barna). Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2011. 255–267. p.

²⁵ Nagy Janka Teodóra 1998.; Migend László: Ünnepi anizs avagy 1956 szimbolikájának mai továbbélése. Pécs, 2006. [Kézirat]; Kajtár István: A forradalmak és szabadságharcok jelképeiről. In: Tanulmányok az 1956. évi forradalom és szabadságharc 50. évfordulójára (szerk.: Ádám Antal – Cseresznyés Ferenc – Kajtár István). Pécs, PTE ÁJK, 2006. 217–227. p.; Uő: Über das Symbolsystem der ungarischen Revolutionen und Freiheitskämpfe. In: *Recht ohne Grenzen. Festschrift zum 15. Jubileum der Zusammenarbeit der Grazer und Pécs-er Rechtshistoriker* (Hrsg.: Herger, Eszter Cs. – Korsós, Delacasse Krisztina – Steppen, Markus – Szekeres, Róbert). Pécs, PTE Jogtörténeti Tanszék, 2007. 49–62. p.

²⁶ Delacasse Krisztina: „*Recht in der rechtlichen Karikatur*”. Szemináriumi dolgozat. Pécs, 1992. [Kézirat]; Szekeres Róbert – Molnár Renáta: Számok a jogban. Iskolakultúra, 1999. 7–8. 188–195. p.; Kovács Béla Sándor: Jogi jelenségek Arany János műveiben. 2007. [Kézirat]

beérés a PhD dolgozattal jelentkezik. A tanulmány végén szereplő bibliográfiában valamennyi szintre találunk kiváló kéziratokat.

7. A *Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport* létrehozása alkalmat és szervezeti keretet jelent a továbblépésre, ennek tervezésére. Fogalmi tisztázást, elkülönülést hozhat egyrészt a jogi néprajz, a jogi etnográfia, jogi népéletkutatás, másrészt a jogi kultúrtörténet, jogi szimbolika, rituálé között, hogy kiragadjak néhány elemet. Szükségesnek látszik a kutatási eredmények idegen nyelvű publikálása, nem lenne haszontalan egy szakbibliográfia összeállításának megindítása sem. Szorgalmazni kellene a periodikus (tematikus) konferenciák szervezését is, végül, de nem utolsó sorban a kutatócsoport infrastruktúráját is meg kell teremteni. Úgy tűnik, a hézagok feltöltésével és az egyes jogágak és jogterületek (jogintézmények) arányos elemzésével a jogi néprajz, illetve a jogi kultúrhistoria el nem hárítható feladatának tehet eleget.

***TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ JOGI NÉPRAJZI SZINTÉZISÉNEK
(Magyar jogi népszokások) MEGJELÉNÉSE A HAZAI
KUTATÁSOKBAN***

Jogi néprajzi vonatkozások két szabad kerület társadalomtörténeti kutatásából¹

Bánkiné Molnár Erzsébet

Társadalomtörténeti vizsgálódásaim középpontjában csaknem negyven éve a Jászkun kerület kutatása áll, különösen annak 1745–1876-ig terjedő korszaka.² Az utóbbi évtizedben azonban a kutatói szerencse kezembe jutatta Kővár-vidék 1803-ban keletkezett nemesi összeírásának három kötetét, amely kuriózumnak tekinthető társadalomtörténeti forrás. Az összeírás feldolgozását 2007-ben megjelentettem,³ a kutatásokat azonban folytattam, s kiterjesztettem Kővár-vidék törvényhatóságának Magyarországon megtalálható levéltári anyagára.

Mindkét megnevezett törvényhatóság katonai szolgálatokért kapta kiváltságait, társadalmuk azonban jelentős különbségeket mutat az etnikai hovatartozásban, a személyi jogok tekintetében, a nyelv és a vallás vonatkozásában. Mindehhez eltérő földrajzi és természeti környezet társult. A Jászkun kerület magyarrá lett jász, kun és egyéb etnikumai szabadparaszti státuszukat 1745-ben a saját erejükből váltották meg, s bár éltek közöttük nemesek, a kerületben nemesi birtok nem lehetett. Kővár-vidék népességének többsége román anyanyelvű volt, de tisztségviselők között a magyarok dominanciája érvényesült. Az általam vizsgált településeken kisnemesek, jobbágyok és néhány nagybirtokos élt, utóbbiak között vezető szerepet töltött be a Teleki család. A Jászkun kerület erős jász és kun öntudattal rendelkező lakossága viszonylagos jólétben élt. Kővár-vidék népe mostoha természeti körülmények között tengődött, az összeírt kisnemesek életkörülményeire mai kifejezéssel a létminimum jelzőt illeszthetjük. A két népcsoport társadalomtörténete, jogi néprajza több olyan

¹ A tanulmány *A jogtörténeti kutatások új forrásai: jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi digitális adattár K 109191 számú OTKA kutatás támogatásával készült.*

² Lásd: Bánkiné Molnár Erzsébet: *A Jászkun Kerület közigazgatása 1745–1848.* Szolnok, 1996. 283. p.; *Uő: A Jászkun autonómia,* Szeged, 2005. 294. p.

³ *Uő: Nemesi közbirtokosságok a Kővár-vidéken,* Kecskemét, 2007. 164. p.

szokásjogi elemet tartalmaz, amelyek a mellett, hogy felhívták a figyelmet a szokásrend eltéréseire, bizonyos összehasonlításra, kitekintésre, a szokásokat meghatározó motívumok egyetemességének vizsgálatára is módot adnak. Jelen előadásomban a két szabad kerület társadalomtörténetének néhány a jogi néprajz körébe sorolható elemére hívom fel a figyelmet.

A jogi néprajz fogalmának körülhatárolásával sokan foglalkoztak – legutóbb előző konferenciánk kötetében jelentek meg erről elméleti tanulmányok.⁴ Tárkány Szücs Ernő, – aki előtt most előadásainkkal tisztelgünk – több írásában közreadta a jogi néprajzról kialakult állásfoglalását. Iránymutatásul az 1976-ban leírt gondolatait idézem: *„Az állami normák (beleértve az igazgatási szervek és bíróságok gyakorlatát is) létrehozásával és alkalmazásával való foglalkozás a jogtudomány, a társadalomban játszott konkrét szerepük vizsgálata a jogszociológia, mindezeknek történeti viszonylatban való kutatása a jogtörténet feladata. Minden egyéb forrásból származó emberi magatartás vizsgálata, amelyet a társadalom valamely meghatározott közössége elismer és szokásszerűen követ, feltéve, hogy az a fikció alkalmazásával kialakított jogi területre esik, a jogi néprajz feladatát képezi. Ugyancsak a jogi néprajznak kell foglalkozni az emberek jogtudatában még létező, gyakorlattá az életviszonyokban tényekké azonban már nem váló és csak folklorisztikus termékekben (pl. mese, dal, monda, rege stb.) jelentkező jogi hagyományokkal is, amelyekre még élő emberek visszaemlékeznek.”*⁵ Tárkány Szücs szerint tehát nem vitás, hogy a jogszokások és jogi hagyományok valamint azok tárgyi és folklór emlékei a jogi néprajz tárgykörébe tartoznak. Ebben az értelemben szólok Kővár-vidék társadalomtörténetének két jelentős jogi néprajzi vonatkozásáról: a hupsa intézményéről és az erdőirtások szokásjogi elemeiről. Mivel az előző konferenciánkon a Jászkun kerület organizált társadalmát vizsgáltam, most az organikus közösségekre vonatkozó kutatásaimból a mátkasághoz és a férji hatalomhoz kapcsolódó

⁴ Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet (szerk.: Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra). Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009. 487. p. Lásd a kötet tanulmányait, A jogi néprajz interdiszciplinaritása fejezetben 13–96. p.

⁵ Tárkány Szücs Ernő: Az európai jogi néprajz eredményei és feladatai. Létünk, (VI. évf.) 1976. 3–4. sz. 86–107. p. – hivatkozott idézet: 100–101.p

szokásjogból említek meg néhány levéltári forrásból származó adalékot.

A hopsa

Az összeírások, különösen a földbirtokra vonatkozók elsősorban a társadalom- és a gazdaságtörténet kutatóinak kedvelt forrásai, a néprajzkutatók figyelmét alig vonják magukra. A nemesi közbirtokosság 1803-ban Kővár-vidéken készült összeírása bizonyítja, hogy a jogi néprajz kutatóinak is érdemes ezt a forrás típust vizsgálni. A hopsa, mint szokásjogi intézmény Berkeszpataka (Berchezoaia) és Gaura (Valea Chioarulni) összeírásából dokumentálható.

Kővár-vidék településein a nemesi közbirtokos földre vonatkozó jogosultságának mércéje az antiqua telek volt. Az antiqua eredetileg belső telek volt a rajta álló lakóházzal, az antiqua birtokosa jogosult lett a közföld használatára. Berkeszpataka faluban 66 nemes compossessor lakott, közülük 64 román nemzetiségű volt. A nemesek Berkeszpatakán öt antiqua session⁶ osztottak, s mivel az idők során nagyon megszorodtak, akadt nemes, aki 50-ed, 60-ad részét birtokolta egy-egy antiqua sessionak. Berkeszpatakán az összeírók tíz tanút hallgattak meg.⁷ Közülük a legfiatalabb Kotzofán Dávid providus, Teleki Sámuel jobbágya 24 éves, a legidősebb Agoston Nyisztor 70 éves volt. A tanúk – többek között – beszámoltak a kocsmáltatásról és elmondták, hogy ott bort nem árulnak, bár, mint nemeseknek jussok volna rá. Az okot a szőlők hiányának is betudhatjuk. Pálinkát viszont árultak „*egyszer-másszor bő szilva idejében*”, de ezt sem annyira pénzért, inkább közösen megitták. A faluban senki nem mészároskodott. Némelykor összegyűltek s egy-egy tehenet, tulkot levágtak hopsára, ha maradt belőle azt eladták. „*Miért ne? Kinek mi baja ezzel?*” – mondják. A hopsa, amit esetenként kapsának írnak a vallomásokban, népi önbiztosítási forma volt, amelyet a hagyományos faluközösségek a bajba jutottak megsegítésére alakítottak ki. Gaurán szintén úgy vélekedtek, hogy a faluban nincs szükség mészárszékre, mert ritkán esik meg, hogy

⁶ Bánkiné Molnár Erzsébet 2007. 33. p.

⁷ KM. Könyvt. [Kiskun Múzeum Könyvtára] 5359/1. 155–364. p.

nyúzzanak.⁸ Senki sincs, ki folyvást húst váгна. „Egyszer egy, másszor más vág, és úgy felosszák maguk között, melyet Hopsának nevezünk”⁹ – mondják.

A hopsa intézményét Tárkány Szücs Ernő¹⁰ a kölcsönös segítség, a kaláka egyik fajtájának nevezi, az ő ismerete a székely vidékekről származott. A többségi román lakosságú Kővár-vidék településeiről eddig nem ismertünk hiteles forrást a hopsa gyakorlatáról. Az általam kutatott települések a Lápos és a Berszó folyók mentén találhatók. Azon a területen ahol Gunda Béla is kutatott. Úgy gondolom, ha adatgyűjtése során felbukkant volna a hopsa fogalma bizonyára nem hagyja említés nélkül. Kriza János¹¹ tájszótárában a hopsa jelentése: szer, rész. Szerinte a hopsa azt jelenti, hogy „a marhát nem fontra, hanem részletekbe vágják ki, vagy több részvényesnek, kik szerbe állottak, ez esetben mondják: Hopsába vágják ki. Hopsába sem jutott.” A székelyek a 19. század végén még bizonyosan gyakorolták a hopsát. Hajós János a Székely Művelődési és Közgazdasági Egyesület elnöke a székely föld népe között századoktól fogva fennálló arató, kaszáló, stb. kalákákkal együtt említi a hopsát és a pusztát.¹²

A székely faluközösségek jeles kutatója Imreh István azt írja,¹³ amikor egy szarvasmarhának eltörött a lába vagy veszélybe került a használhatósága, de a húsa fogyasztható volt, levágták, és maguk között pénzért kimérték. Akinek éppen nem volt pénze, hitelben vásárolt. A gazda kára enyhült, a hopsában résztvevők pedig jóllaktak. A szokásról

⁸ Nyúzzanak, azaz levágjanak egy-egy állatot.

⁹ U.o. 8. p. Az idézet szinte szó szerint azonos Szinnyeinek a hopsáról adott meghatározásával. Szinnyei József: Magyar tájszótár. Budapest, I. 1893–96; 886. p.

¹⁰ Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások. Budapest, 1981. 629–630. p.

¹¹ Kriza János: Vadrózsák.

<http://mek.niif.hu/061100/06191/html/vadrozsak045001/vadrozsak>

¹² Székely Művelődési és Közgazdasági Egyesület harmadik évkönyve 1878-ra (szerk.: Buzogány Áron). Budapest, 1879. – Elnöki megnyitó 1–14. p.

¹³ Imreh István: Erdélyi eleink emlékezete (1550–1850). Budapest–Kolozsvár, 1999. 192. p.; Említi a hopsa fogalmát Szinnyei József. A Magyar Tájszótár 1. köt. 886. lapján olvashatjuk, ha hopsába vágta marhát „többen összeállva megvették s azután mindenikük a hozzáadott összegnek megfelelő részt kapott belőle”.

Nagy Ödön is beszámolt.¹⁴ A székelyföldi Havadon minden marhatartó gazda tagja volt a hopsának. Valószínűsíthető, hogy Berkeszpataján és Gaurán is egy közös hopsába tartoztak a nemesi közbirtokosok. Szervezett állatbiztosítást Erdélyben először Dörner Béla kezdeményezésére az alsósímenfalvi szövetkezetben hoztak létre 1904-ben, de ez még szövetkezeti alapon működött.¹⁵ Az állami állatbiztosítást csak az 1940-es években vezették be, sok helyen, például Havadon, ekkor szűnt meg a hopsa gyakorlata.

Kerestem a magyarországi párhuzamokat. A Jászkun kerületben nyomát sem találtam a jogszakásnak. A hopsa fogalom vagy annak szinonimája nem fordul elő egyetlen általam ismert dokumentumban sem. Hermann Ottó említi ugyan a magyar pásztorok nyelvkincséről összeállított szótárában, de ő is erdélyi példákat – Csikmadaras, Enyed, Küküllő – hoz.¹⁶ Magyarországi néprajzi gyűjtéseiből Szilágyi Miklós utal a hopsa szokásjogi jelenségére, melyet a zempléni gyűjtései során jegyzett le. 1961-ben Mogyoróskán egy felfúvódott ökör kényszervágásának magyarázatához írott feljegyzései, bár nem nevezi annak, párhuzamba állíthatók a hopsával. Idézem: *„A kényszervágás kapcsán megmozdult az egész falu. Rövid néhány óra alatt mindenki tudott róla, s egyöntetűen sajnálkoztak. Hagyományos gyakorlat, hogy ha valaki kényszervágás következtében húst mér ki, aki csak teheti, vásárol a húsból, még akkor is, ha nem fogyasztja el [...] A károsodottnak ilyen jellegű megsegítése régen kötelező érvényű lehetett, jelen esetben azonban éppen a hagyományra hivatkozva marasztaltak el a háziak néhány falubelit, aki megsértette a hagyomány elvét.”*¹⁷

E szűkre szabott vizsgálódásból úgy tűnik, hogy a bajbajutott állattartók számára a hagyományos faluközösségekben a segítségnyújtás szokásjogi formát öltött, s különféle elnevezések alatt az állami biztosítási formák elterjedéséig, helyenként még később is, létezett. Bizonyos, hogy a hopsa kifejezés a székelyföldön és Kővár-

¹⁴ Nagy Ödön: Népi joghagyományok Havadon. Néprajzi Látóhatár, 1993. 4. sz. 21–39. p.

¹⁵ Udvarhelyi Hiradó, 1904. jún. 19. 25. p.

¹⁶ Hermann Ottó: A magyar pásztorok nyelvkincse. Budapest, 1914. 406. p.

¹⁷ Szilágyi Miklós: Gyűjtői naplófeljegyzések Zemplén megyei faluközösségekről. 1961–1962. A Hermann Ottó Múzeum évkönyve (XLIV.) 2005. 545–564. p. Idézet az 549. lapon.

vidéken használatos volt. Azt egyéb társadalomtörténeti kutatásaimból tudom, hogy Kővár-vidékre a paraszti migráció során sokan költöztek a Székelyföldről és viszont.

Az erdőirtásokhoz kapcsolódó szokásjog

Kővár-vidék közgyűlésein rendszeres téma volt a hatalmas erdőségek használata, illetve az erdőkből történt foglalások, irtások gátlatlan terjedése. A mértéktelen és szinte gátolhatatlan erdőirtásokra a lakosok jogot tartottak, az erdőt közföldnek, a falu földjének vagy éppen saját birtokrészüknek tekintették és hangoztatták, hogy nekik az irtásra emberemlékezetet megelőző időktől jussuk van. Az irtások elsődleges célja a termőföld növelése volt, de természetesen a kivágott fát is hasznosították.

Butyászán¹⁸ (Buteasa) – a falu közigazgatási határában állt Kővár vára – a közbirtokosok nemesi szabadsággal bírták telkeiket, dézsmát és porciót nem adtak, de 1803-ban már nem tudták, hogy ki milyen jogon lett nemessé. Az összeírt 42 közbirtokos mindegyike irtotta az erdőt. Közülük 23-an a falubeli antiqua telken, annak eldarabolt részén laktak, 19-nek viszont nem volt antiqua utáni járulék földje, számukra a falu közföldjéből elfoglalt terület biztosította a lakhatást és a megélhetést. Például, Nemes Vantza Onutz háza a falu közföldjéből foglalt telken állt, ahol együtt lakott testvérével, Tódorral. Tódort fel sem tüntették az összeírásban. *„Todornak semmijek sintsen – írták a megjegyzésben – hanem egy néhány egyenlő erővel, munkával foglalt és irtott földjeik, melyeket mind eddig együtt osztoztatlanul bírnak.”* A közösen használt szántójukat az apjuk a falu közföldjéből irtotta 30 évvel az összeírás előtt.

Az erdőt a jobbágyok is irtották, de a megkérdezettek leginkább azt sérelmezték, hogy a külső falusiak *„imitt amott rengeteg erdőt birnak”*. Az irtással megszerzett erdőföld után pedig *„az egész határban marhájokat sertésseket télbe, nyárba füven, makkon pascualtattyák”*. Megemlítenek több olyan területet, ahol a nemesek kaszálói vannak, de azokat nem nevezik irtásnak, holott bizonyosan irtások voltak, mivel a parcellák a Telekiek majorsági erdeiben találhatók. Magyarázatul

¹⁸ KM Könyvt. 5359/1. 365–542. p.

előadják, hogy a foglalások régiek „*mi ezt mindéig így értük*”. Butyászához hasonlóan Szelnytze¹⁹ (Salnită) falu határában is túl sok volt az irtás. A bükkös és makkos erdőkből a nagy fákat már az összeírtak nagyapja irtotta. A megkérdezettek nem érezték büntetendőnek az irtást, amint elmondták ahhoz „*nemesítő leveleik erejénél fogva jussuk volt.*”

Ezen a vidéken egy-egy erdő rész kiirtása évekig elhúzódott, mert a fákat nem vágták ki, hanem hagyták kipusztulni. A fa kergét fejszével „körül kerítették” esetleg a fa tövénél elvágták az elérhető gyökereket, minek következtében a fa lassan kiszáradt. A hosszadalmas műveletet olykor be sem fejezhették, mert az illetékes hatóság észrevette, és az illegális tevékenységet megtiltotta.

A tanúk megvallják, lehet, hogy az általuk feladottnál még több az erdőirtás, mert van, amiről nem tudhatnak. Egyesek, akik irtásba kezdenek, titokban tartják, amit a nagy kodruj (rengeteg) erdőben nem nehéz megtenni. Elbújva, titkon vasárnap is dolgozva kezdenek a munkához, így csak jóval később derült ki a tiltott tevékenység. Annak ellenére, hogy a hatóságok tiltották az irtást, a helyi lakosság szemet hunyt a tiltott tevékenység felett, mert úgy gondolták, a „*régi kevés örökségekből meg nem élhetvén kénytelenítettek, a' szükségétől kényszerítették az Erdők pusztítására*”, amire egyébként is, mint nemeseknek jussuk volt.

Gaurán²⁰ (Gaura Sângelui), ahol szintén folyamatosan irtottak, az összeírtak meg sem tudták mondani a foglalások kezdetét. Az időmeghatározás kimerült a körülírásban: „*néhai apja foglalta*”; „*szülétől foglaltatott*”; „*foglaltatott és irtatott felesége elei által*” stb. Irtották az erdőt a bebírók is, sokszor pontosan fel sem jegyezték ezt a fajta birtoklást, csupán a szövegkörnyezetből feltételezhetjük, hogy a nevezett bebíró possessor. Például, Pintye Onutz, aki Remetén lakott, egy remetei szántóját elcserélte egy berkeszpataki szántóra. Pintye a csere révén bebíró possessor lett Berkeszpatakán, így a szokásjog szerint szabadon erdőlhetett, s „*mint birtokos és akármelyik ős örökös gazda*” élhetett a határ minden hasznával.

¹⁹ KM Könyvt. 5359/2. Szelnytze 1–170. p.

²⁰ KM Könyvt. 5359/3. Gaura 1–514. p.

A határbeli birtokok – a mértéktelen irtások következményeként – 1803-ban már nincsenek arányban a belső antiqua lakótelekkel, holott éppen azokhoz kellett volna a külső járandóságot arányosítani. Az 1803-as vallomásokból kiderült, hogy még a főkapitány Katona Mihály is jelentős erdőrészeket irtott ki. A nemesek egy része csak azért szerzett egy darabka mezei földet, hogy utána „erdőlhessen”. Az erdőelés ugyanis a szokásjog szerint megillette az extraneusokat, a bebírókat, a mezei földön lakóházat építőket és a zálogos földet használókat is. Mondhatni, aki egy talpalatnyi földön megvetette a lábát, magáénak tekintette az erdőt. Berkeszpatakán mondják a tanúk, hogy némelyeknek csupán egy kis kunyhójuk van, ahol lehajthatják a fejüket, de *„ennél fogva erdőlhetnek és a határt pascualhatják”*.

Az összeírt falvak lakói sehol nem érezték büntetendőnek az irtást. Szelnityzén a Teleki família szolgáló emberei közül többen otthagyták a szolgálatot és feleségül vettek egy nemes családba tartozó leányt, majd irtottak maguknak egy darabot az erdőből, hogy legyen szántóföldjük. A faluközösség hallgatólagosan egyetértett az ilyen földszerzéssel. Az irtással szerzett szántót, miután odatelepültek, ugyanazokkal a jogokkal ruházták fel, mint a belterület antiqua sessióit. Az ilyen földszerzés azért válhatott gyakorlattá, mert a helyi közösség egyetértett vele, elfogadta, mint szokásjogot. Következésképpen az új telek átvette, és tovább hordozta az antiqua telek jogait.

A nemesi közbirtokosok számbavételekor már hatályban volt az 1791:30 tc., amely kimondta, hogy az erdők tulajdonjoga kizárólag a földesurat illeti. A paraszt csak engedelmeikkel erdőlhet. A helyi közösség tagjai viszont a foglalásokat és irtásokat nemességükből eredő jogosultságnak tekintették. Az erdők pusztítását csak akkor sérelmezték, ha a szomszéd falubeliek orvul végezték vagy a bebírók eltúlozták a mértéket. Mivel az erdőbirtokok elkülönítése és az erdők közföld jellegének megváltoztatása nem történt meg, hiába volt erdőtörvény az irtásokra vonatkozó szokásjog életben maradt. Sőt, mint példáink mutatják erősebbnek bizonyult minden más szabályozásnál.

A mátkasághoz kapcsolódó szokásjogi elemek a Jászkun területben

A Jászkun területben a közösség szemében a mátkaság elismertetésének első aktusa a kézbeadás volt. A kézbeadást a szokásjog szerint ajándékkal – jegykendővel, jegyruhával vagy ezeket helyettesítő anyagi javakkal – kellett nyomatékosítani. Amikor Barsi Panna Szabadszálláson a bíróhoz fordult segítségért, mert Szigeti János nem akarta házassági ígérteét beváltani, a legény mentségül éppen az említett szokásjogra hivatkozott. *„Én igaz, hogy néki ígértem, hogy őtet elveszem, de azt kezem be adásával vagy más ajándék adásával meg nem erősítettem.”*²¹

A jegyruha a házastársak külön vagyonának számított, sorsát és értékét szűkebb és tágabb közösségük számon tartotta, figyelemmel kísérte. Tudunk olyan esetről, amikor a férj szerette volna a jegyruhát megszerezni az elhunyt felesége szüleitől, de nem jutottak egyezsége.²²

Félegyházán 1779-ben Móczár Márton özvegye az örökségből visszakövetelte a jegyruhája árát. Elmondta, hogy összekelésünk után a férje, mintegy jegyruhául, egy selyem posztó szoknyát vett neki, melyet egy darab ideig használt.²³ Később megunt a ruhát, eladta 16 forintért, s a pénzt kölcsönözte a férjének, aki azt a maga szükségére elköltötte. Az örökség elosztásakor az özvegy a férj által elköltött 16 forintot követelte, mert azt a saját külön vagyonának gondolta. Jászkiséren Szabó János leányának és Csűr Istvánnak a mátkaságát vizsgálták. A fő kérdés az volt, a leány adta a gyűrűt vagy a fiú vette el.²⁴ Vagyis érvényes a mátkaság vagy nem? A legény állította, ő csak tréfából adta a gyűrűt, a leány viszont úgy gondolta, a gyűrűvel megpecsételődt a házasság. Végül a fiú édesanyjának a szava döntött. Csűr Istvánné kijelentette, hiába adta a lány a gyűrűt, *„hogy el vegye, mert azért biz el nem veszi”*, mármint az ő fia a Szabó János leányát. Ez az eset is bizonyítja, a kézfogó a jegy átadásával még nem vált teljes jogi aktussá,

²¹ BKML [Bács-Kiskun Megyei Levéltár] Szabadszállás, Benevola examen 1772. jan. 16.

²² BKML Kunszentmiklós, Processusok P. kötet 7. Db. 357/1796.

²³ BKML Kf. lt.[Kiskunfélegyháza levéltára] Processusok N°. 19. Caps. 1. Fasc. 5. N°. 9./1779.

²⁴ SZML [Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár] Jászkisér iratai Rsz. 74. 1756. márc. 4.

szervesen hozzátartozott a lánykérés procedúrája és az eseményt ünnepélyesítő lakoma. Ha a szokásrendből egy láncszem hiányzott, akkor a szokás elveszíthette jogbiztosító érvényét.

A másik jászkiséri példánkban éppen az ünnepi lakoma elköltésével akarta a leendő feleség perfektuálni a kézfogót, sikertelenül. Nagy János Istókné özvegyasszony volt, s szeretett volna férjhez menni Tarcsai Mihályhoz. Az özvegy egyre több jelét adta, kedveli Tarcsait. Mihály végre észrevette a hajlandóságot, mondta is az egyik tanúnak: *„Komám uram bízik ez asszony énhozzám, de az én oldalam mellé bizony soha nem fekszik”*.²⁵ Egy másik tanú viszont azt mesélte, hogy disznóöléskor Nagy Istókné náluk volt, s akkor kérte, hívják oda Tarcsai Mihályt, mondván *„vagyon egy ürüm mindjárt levágjuk”*. Az ürüvágással kibővített disznótorra azután sokakat meghívtak, s a hívogatás közben Nagy Istókné elhíresztelte, *„ma biz kézfogót tartunk”*. Amikor Tarcsai megérkezett, aszalt szilvát tett az asztalra és közösen ettek. A kiszemelt férfi ellenállását azonban a kézfogónak nevezett lakoma sem oldotta fel.

A kézfogót megelőzően állapodtak meg a felek a móríngban.²⁶ Az egyezség írásos dokumentuma a mórínglevél volt. Ebben a leendő férj – arra az esetre, ha előbb halna meg a házastársánál – a házastársi kötelesség teljesítéséért bizonyos javakat örökít a feleségének. A Jászkun kerületben a móríngba rendszerint néhány út szőlőt, ritkábban kevés tőkeföldet, többször állatokat és pénzt vagy csak pénzt ígértek. A móríngot mindenkor befoglalták a végrendeletekbe is, s azt utódok kötelesek voltak az özvegynek megadni. Vita esetén az özvegyasszony a bíróság előtt érvényesíthette követelését. Félegyházán a negyedtelkes redemptus, Koncz György végrendeletében külön pontba íratta le a móríngra vonatkozó akaratát. *„4. Mindőn mostani hitvesemet ell jegyeztem hitves társul, tehát akkoriba nékie moríngoltam 40 Rft-okat. Mivel fundust most egyebet nem tudván neki alligalni egyebet, Kész pénzt*

²⁵ SZML Jászkisér iratai, Acta inquisitionalia 1767. június 1.

²⁶ A mórínglevelekkel sokan foglalkoztak, közülük említtem: Dömötör Tekla: Magyar népszokások. Budapest, 1983.; Tárkány Szücs Ernő: Vásárhelyi testamentumok. Budapest, 1961.; Vorák József: Halasi mórínglevelek. Kiskunhalas, 2009.

*20 forintokat, 20 forintokban pedig hagyom két tehenemet, így in summa ft 40 leszén.”*²⁷

A Kiskunhalas népi jogszokásait kutató Papp László úgy vélekedett, hogy a házastársi kötelesség teljesítéséért megajánlott móríng Halason nem tekinthető általános szokásnak. Lehet, hogy nem volt általános a móríngolás szokása, de ismerték és gyakorolták, amint ezt bizonyítja a halasi római katolikus egyház irattárából előkerült 180 mórínglevél, amelyet Vorák József rendezett és a közelmúltban Janó Ákos tanulmányával kiegészítve a Thorma János Múzeum megjelentetett.²⁸ A kötetben közölt első mórínglevél 1814-ben keletkezett, az utolsó 1898-ban. Tény, hogy a közben eltelt 80 év alatt megkötött házasságoknak csupán 5%-ához készült mórínglevél. A halasi katolikusokénál jóval régebből, 1780-ból van írásos nyoma a reformátusok móríngolásának. Sajnos a reformátusok mórínglevelei még nem kerültek elő, de a végrendeletekben fellelhető utalásokból tudjuk, hogy özvegyi biztosítésként szolgált, s legtöbbször bizonyos pénzösszeget tartalmazott. Janó Ákos arra következtet, hogy a halasi katolikusok, akik csak Mária Terézia királynő rendelkezésére települhettek be a protestáns Halasra, éppen az ottani őslakos reformátusok példáját követték a mórínglevelek készítésekor.

A Nagykun kerületben szintén végrendeleti utalásokból következtethetünk a móríngolás gyakorlatára. 1774-ben Sallai György kisújszállási gazda hagyatékának elosztásakor kiderült, hogy a móríng egy darab szőlőcske és 100 forint értékű föld volt, amit Sallai halála után az özvegy örökölt volna. A megkérdezettek azonban az özvegyet érdemtelennek tartották az örökségre, kétségbe vonták, hogy az elhunyt férj annak idején önként ígérte a móríngot. A rokonság és a tanúk az asszony érdemtelenségének alátámasztására elmondták, *„hogy a keszkenőt, mit a felesége Sallainak jegyben adott, a ládából a felesége eladta”* – tehát nem méltó az örökségre.²⁹

A méltatlan feleséget a férj kitagadhatta a móríngból. Így tett öreg Almási György 1798-ban. *„Gulyás Apollo 2-dik hitvesemnek, kit ez előtt mintegy esztendővel vettem el, akkoron 30 ftokat ígértem nékie, hogy ha*

²⁷ SZML Jászkisér iratai BKML Kf. lt. No 18. Caps. 1. Fasc. 2. No 18.

²⁸ Vorák József 2009.

²⁹ SZML Kisújszállás Prot. Inquisitionalia 1774. p. 24–26.

*öreg napjaimban segícscségül leend, de mivel ezen kevés idő alatt is, most a midőn végső betegségemben sínlődök, nyolcadszor hagyott el, és semmi segedelmemre nem volna, néki semmit sem hagyok.”*³⁰

A Jászkun kerületben a mindennapi élet szabályozói közül a közigazgatási úton elfogadott statutumok mellett számos olyan íratlan normát ismert a helyi közösség, amelyek megtartása a társadalmi együttélés elemi követelményeihez tartozott. Sajnos ezeket az íratlan szabályokat eddig senki nem gyűjtötte össze. A forrásokban lappangó megjegyzésekből derül ki, hogy a hagyomány megőrizte őket, beépültek a helyi közösség, a család és az egyén gondolkodásába, a népesség kollektív emlékezetébe.

A férji hatalom elfogadottságának szokásjogi elemei a Jászkun kerületben

A 18. században a Jászkun kerületben, a családokban olyan parancsuralmi hierarchia alakult ki, amelyben mindenkor a férj – nagycsaládos együttélés esetén a menyecske anyósa – állt a hierarchia élén. A férj családjához költöző menyecskének alkalmazkodnia kellett a szokásrendhez, ami gyakran a durva bánásmód, nem egyszer a verés elviselését is jelentette.

Az asszonyok megverése nem számított rendkívüli eseménynek. Kivételt képezett a gyermekágyas és a terhes asszony megverése, amelyet a helyi közösség és a bíróság egyaránt elítélt. Azt, hogy mégis előfordult ilyen asszonyverés, a bírósági dokumentumok tanúsítják. 1775 februárjában Jászkiséren Csabai Szabó János úgy megverte terhes feleségét, hogy a magzat meghalt. A verés oka a szűkös anyagiakra vezethető vissza, ugyanis a megvert feleség a férje tudta nélkül eladott egy párnahajat. A férj nem érezte bűnösnek magát, hiszen ő csak egy jogos pofont adott. *„Ezzel a terhével soha nem bántottam többször, hanem annak előtte elégszer megköteleztem”*³¹ – vallotta.

A kálvinista Jászkiséren, ahol gyakori volt a nagycsaládos együttélés, a szokásosnál keményebb sors jutott az új asszonyoknak. Vincze Kata a férjével, ifjú Boros Mihállyal az apósa házában lakott, együtt az öreg

³⁰ BKML Kf. lt. N° 18. Caps.1. F. 7. N° 43/1798.

³¹ SZML Jászkisér, Acta inquisitionalia 1775. Rsz. 75.

Borosékkal. Kata meg akart szökni, mert „*ő néki semmi jó világa nincsen, egyszer az ura veri meg, másszor a napa vészi elő*”³². A vásárba tartó kisériek este a tűz melletti pihenőnél beszélgettek Vincze Kata szándékáról, és úgy vélekedtek, hírt kellene adni az öreg Boroséknak, hogy a menyük meg ne gyalázná a házukat. A szökést a közvélemény elítélte, mert szégyent hozott a férj családjára. Úgy gondolták, bizonyára oka van a verésnek, az asszonynak túrnie kell. A jázsági nagycsaládon belüli mentalitás szélsőségeit, a férj anyjának kiemelt hatalmát a helyi közösség elfogadta és természetesnek tartotta.

Az anyós nélküli háztartásban az új asszony birtokolhatta a háztartás feletti hatalmat. Ezáltal lehetőséget kapott arra, hogy vigyázzon a ládabeli értékekre, ő őrizhette a láda kulcsát. Ha az anyósával egy háztartásban élt, akkor csak a szülei házából magával vitt ládája kulcsát őrizhette. A feleség láda feletti rendelkezési joga valójában addig tartott, amíg a férje megengedte, ha a férje kérte a ládakulcsot, oda kellett adnia. Amikor a kisújszállási Karsai István a ládába akart nyúlni, de felesége „*hirtelen a láda kulcsát elő nem adhatta*”³³ a kezében levő tarisznya kormos almával addig verte a felesége fejét, amíg az alma teljesen össze nem tört. Karsait a helyi bíró sem tudta eltántorítani attól a meggyőződésétől, hogy felesége engedetlen volt, tehát jogosan kapta a verést. Máskor Karsai³⁴ azért verte meg a feleségét, mert Kata „*búzaalját adott a csirkéknek*”.³⁵ Igaz, az esetet megelőzően hozzájárult, hogy Kata a *búzaaljából* szerzett pénzből edényt is vásárolhat, sőt a csirkéknek is adhat a *búzaaljából*. Esetünk mutatja, a férj asszonyverésre terjedő hatalmát szinte semmi nem korlátozta, s az asszonyok törekvése a külön erszény megteremtésére és főleg megtöltésére nem minden kockázat nélkül történhetett. A férji hatalom enyhülése többnyire átmeneti állapot volt. Az asszonyok jelentős része mégis úgy gondolta, a házkörűli munkával együtt a láda és kamrakulcs őrzése teljesen a saját hatáskörébe tartozik, s a szokásjoghoz igazodva férjhezmenetele után büszkén kötötte kötője korcához a háztartás hatalmi jelképét, a ládakulcsot.

³² SZML Jászkisér iratai, Acta inquisitionalia 1771. nov.6.

³³ SZML Kisújszállás lt. Protocollum inquisitionis 1767. július 18.

³⁴ SZML Kisújszállás lt. Protocollum inquisitionis 1767. júl. 18.

³⁵ Búzaalja = a búza szelelése, rostálása után visszamaradt gyom magvakat, törött búzaszemeket és más növényi törmeléket tartalmazó keverék.

A paraszti élet rendje évszázadokon keresztül csiszolódott és hagyományozódott. Idézett eseteink rámutatnak, hogy – eltekintve a renitens egyének normaszegéseitől – amikor a hagyományoktól eltértek és a szokásjogot megsértették a túlélésért folytatott mindennapi küzdelem, esetleg egy rendkívüli esemény kényszerítette változtatásra a közösséget.

A székely tízes, a falurésznyi szomszédsági közösség

Bárh János

Bevezető sorok a tizesről

A székely falvak a XVII–XVIII–XIX. században, előbb vagy utóbb, némi önállósággal rendelkező falurészekre tagolódtak, amelyeket a történeti forrásokban és a napi szóhasználatban a *tízes* szóval jelöltek. Települési értelemben több tízes alkotta a falut, mint települési egységet. Társadalmi értelemben pedig több tízesközösség együttese képezte a faluközösséget, illetve több tízes népéből formálódott a *falu*, mint társadalmi és hajdani közigazgatási egység. Az újkori székely falvakban olyan falurészt tekintettek valóságos tízesnek, amely önkormányzati hagyománnyal és változó mértékű önállósággal rendelkezett. Települési, társadalmi és önkormányzati egységnek számított. Lakossága lokális társadalmi, szomszédsági csoportot alkotott, amelynek tízes-tudata összeegyeztetődött több hasonló csoport falu-tudatával.

A falvakat alkotó tízesek, mint az önkormányzatiság különböző szintjén álló településrészek morfológiai szempontból többféle képet mutattak az újkori évszázadokban. Némely helyeken, például Csíkszentgyörgyön összefüggő, egységes település könnyen vagy nehezen elhatárolható részeiként érintkeztek egymással. Máshol, például Csíkszentlélek, Csíkmindszent területén kis falvacskák gyanánt elkülönültek egymástól, és bizonyos csoportjuk alkotta a szétagolt, de egységes kommunításként értelmezhető falut. Létezett olyan falu is, például Menaság, ahol három tízes tömböt alkotott, kettő pedig elvált a többitől. A székely tízesnek az újkorban a legtöbb esetben volt karakteres neve, választott vezetősége, alapszintű önzagazgatási, rendfenntartó és igazságszolgáltatási jogköre, saját adminisztrációja, írásbelisége, vagyona. A tízeseknek a XVIII–XIX. században lehettek birtokai (például erdői, legelői, kaszálói), állatai (például bikái, kanjai), munkaeszközei, tárgyai (például ekéje, fúrója, tűzoltó felszerelése, ládája, bélyegzője, iratai), épületei, intézményei (például temploma,

kápolnája, temetője, iskolája, kultúrháza, keresztje), alkalmazottai (például tanítója, harangozója, erdőpásztora, csordapásztora).

A Székelyföld legtöbb vidékén a XX. században a hajdani tizesek emlékét csak földrajzi nevekben, népnyelvi adatokban lehetett föllelni. A nagy múltú autonóm falurészek a csíki tájakon őrizték meg legjobban hagyományos formájukat, szerepüket, működésüket. Ez a körülmény valószínűleg azzal a ténnyel magyarázható, hogy sok csíki tizes a XX. század első felében *tizesközirtokosság* köntösét öltötte magára.

A tizeserdők államosítása, vagyis 1949 előtt különösen aktív életet éltek az Alcsíki-medence keleti szélén fekvő Csíkszentgyörgy és Csíkbánkfalva tizesei. A hosszan elnyúló, összeépült két falu „egy megyét”, vagyis egy egyházközséget alkotott. „Megyés templomuk” a két falu határán állt. Az alcsíki „Szentgyörgy megyéje” egy szervezeti keretbe fogta össze a két kommunítást és azok tizeseit. Szentgyörgy faluközösségét a következő tizesek alkották az újkorban: *Háromtizes, Jenőfalva tizes, Körösmény tizes*. Bánkfalva az alábbi tizesekre tagolódott: *Ittkétfalva tizes, Simószege tizes, Martonos tizes, Altizes* és a többtől elkülönült fekvésű *Kotormány tizes*.

A következőkben Csíkszentgyörgy és Csíkbánkfalva tizeseinek XVII–XVIII–XIX–XX. századi életét, működését mutatom be vázlatosan, saját hajdani írásbeliségük fennmaradt dokumentumai, elsősorban tizesjegyzőkönyvek és tizeslevelezés alapján.

Tizeskonstitúciók

Csíkszentgyörgy és Csíkbánkfalva tizesei a jól működő faluközösségek falutörvényeihez hasonló tizeskonstitúciókat, tizestörvényeket alkottak a maguk számára. Ezekre rendszeresen hivatkoztak határozataik során. A szentgyörgyi „megyés templom” közelében fekvő Körösmény tizes már 1619-ben konstitúciót fogalmaztatott magának, hogy ezáltal megvédelmezze tilalmas erdejét. Az erdőbe járás rendje, az erdőből való részesedés módja állt az egész szabályozás középpontjában. Büntetendő vétségnek számított, ha valaki a tizes erdőbíráinak felszólítására nem ment ki a közös tizeserdő rontóinak elfogására. Az 1619. évi konstitúcióból nyilvánvalónak látszik, amit a későbbi utalások csak sejteni engednek, hogy az újkor

hajnalán a Körösmény tizes közösségében birtokosként élő székely családok lakodalom és temetés alkalmából külön, egyszeri fajuttatást remélhettek tizesüktől.

Bánkfalva alsó három tizesének: Altizesnek, Martonos tizesnek és Simószege tizesnek birtokos gazdái 1700. március 22-én megalkották közös erdővédő és erdőhasználó törvényüket. Tanulságos a konstitúció bevezetőjének az a megjegyzése, hogy a megnevezett tizeseknek előbb is volt már törvényük, de az „a sok változó disturbiumban elveszett”, ezért most, amikor még a tizestagok emlékeznek a régi törvény „tenorára”, megíratják a régi törvény alapján az új törvényt. Az 1700. évi viszonylag hosszú, részletes konstitúció teljes egészében a közös tilalmas erdők megvédésének és kihasználásának módját szabályozta. Fogalmazói különösen nagy súlyt fektettek az erdővel kapcsolatos vétségek büntetésére. A konstitúciót többször megerősítették, többek között 1744-ben, 1753-ban és 1758-ban.

A tizestörvények, a falutörvényekhez hasonlóan, általában tilalmakat és a tilalomszegők büntetéseit tartalmazó pontok sorozatai. Némiképp kivételnek számít a szentgyörgyi Háromtizes 1795. évi konstitúciója, amelyben olvashatók ugyan tilalmak és büntetések, de középpontjában a földrajzi nevekkal körbehatárolt új tilalmas erdő kijelölése áll. 1814. január 3-án gyűlést tartottak Körösmény tizes gazdái, ahol főerdőbíróvá választottak, majd kilenc pontból álló konstitúciót fogadtak el. Az új tizestörvény pontjai a tizestilalmas védelme érdekében fogalmazódtak meg. Martonos tizes 1820. évi konstitúciója felüldítő színfolt a tizestörvények sorában, amiatt, hogy elsősorban a tizes mindennapi életének, rendszeres működésének szabályait foglalta össze, és csak másodlagosan foglalkozott a tilalmas erdő védelmének gondjaival. Többek között olyan témákat érint a jeles tizestörvény, mint például a tizesbevételek, a *béüsmertetés* módja, a tizestaggá váláshoz nélkülözhetetlen beltelek szükséges mértéke, a tizesgyűlésen való megjelenés kötelezettsége, a tizesközmunkát elmulasztók büntetése, a *Lófőrészt* nevű havasi terület haszonvételek módja, a gyűléseken való viselkedés szabályai stb. Háromtizes 1840. évi konstitúciója szinte teljes egészében az erdei foglalások kérdésével foglalkozik. A háromtizesi gazdák ebben a tizestörvényükben, nagyon határozottan fogalmazták meg a foglalások elleni szigorú fellépés szükségességét és a tilalmas kibebírtására törekvő erdőirtó foglalkók megbüntetésének módjait. Altizes, Martonos tizes és Simószege tizes,

vagyis Bánkfalva alsó három tize 1845. március 25-én közös gyűlést tartott, ahol a résztvevő gazdák egy közös konstitúcióban tilalmassá nyilvánítottak egy hegyi területet, amely *nevendék erdő*nek számított. A fiatal fák megerősödése odafigyelést, gondozást, kíméletet igényelt. Ezért volt szükség a sarjadó erdő védelmével kapcsolatos tennivalók, szabályok, büntetések megfogalmazására. A csíkszentgyörgyi tizesek még 1848 után, az ún. polgári korban is alkottak konstitúciónak nevezett tizestörvényeket. Jó példa erre Jenőfalva tizes 1860. évi, Körösmény tizes 1870. évi és ugyancsak Körösmény tizes 1882. évi tizestörvénye.

Tizestag, tizesbevétel, tizesbéli jogok és kötelességek

A Kárpát-medence magyarul tájain az újkori magyar agrárigazgatási hivatali nyelv a *bebíró* szóval jelölte a külbirtokost. A hivatalok azt a személyt tekintették bebírónak, aki egy bizonyos helység területén ingatlan vagyont, vagyis házat, földet, szőlőt, erdőt, kaszálót birtokolt, de más helységben lakott. Az efféle személyt az alcsíki székhely írástudók a XVIII–XIX. században *bebíró possessornak*, illetve röviden *possessornak* nevezték. Alcsíkban kialakult viszont a *bebíró* kifejezésnek egy *bébíró*, illetve *bébírós* hangzású formája, amely homlokegyenest ellenkezőt jelentett, mint a hivatali nyelv és a köznyelv *bebírója*. A *bébíró* vagy *bébírós* a csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi tizes-szóhasználatban olyan személyre vonatkozott, aki a helyi székhely társadalom legtörzsökösebb rétegéhez tartozott, aki helyben született, helyben nevelkedett, helyben birtokolt, aki már „béüsmertette” magát a lakóhelyének számító tizes gyűlése előtt, vagyis akinek joga volt tize tilalmasához. A *bébíró* kifejezés fogalmi zavart okozó csíkszentgyörgyi és csíkbánkfalvi különleges jelentésének kifejlődéséhez valószínűleg a korábbi „*aki a tilalmasunkba bébír*” és hasonló körülíró meghatározások rövidülésén át vezetett az út. A *bebíró* szó lassú jelentésváltozása feltehetőleg összefüggött a tizesbirtoklás tényével. Olyan falvakban, ahol nem tagolódtak tizesekre a belterület, illetve ahol nem birtokoltak erdőt a tizesek, a külbirtokost, teljesen logikusan *bebíró possessornak*, röviden *bebírónak* nevezték. A megnevezéssel a megnevező közösség tagjai arra utaltak, hogy a szóban forgó más faluban lakó személy *bebír* a saját határukba. A Fiság tájékán viszont, ahol a falvak tizesekre tagolódtak, a tizesek pedig tizeserdőkkel

rendelkeztek, az volt a fő számontartani való, hogy a falu társadalmában kik azok, akik egyik vagy másik tizes tilalmasába *bébírnak*. Néhány más falusi vagy más tizesbeli possessort leszámítva, a tizestilalmasok *bébírói* a tilalmast birtokló tizes törzsökös lakosai közül kerültek ki. Ők voltak tehát a tényleges *tilalmasba bébírók*. Következésképp, a *bebíró* szó tizesviszonyokhoz idomuló lassú jelentésváltozása révén ők, a törzsökös helybeliek lettek a tizesjogok hordozói, vagyis a *bébírosok*, *bébírók*.

Azokat a családfőket, akik tizesük valamelyik gyűlésén „*béüsmertették magukat*”, vagyis akik teljes jogú birtokosai voltak tizesük tilalmasának, fölöttébb változatos módon jelölték a XVIII–XIX. században. Legtöbbször a *bébíros*, a *bébíró*, a *tilalmasba bébíró*, a *tag*, a *birtokos*, a *részes a tilalmas jussában*, a *tizes kebelén való* kifejezéseket használták meghatározásukra.

A székely szóhasználatban a tizesjogot és a közbirtokossági jogot a XXI. század elején is hosszú ó-val *jóg*-nak ejtik. A tizesbirtokossági *jóg* és a XX. századi „nagy közbirtokossági” *jógok* birtoklása nem számított azonos rendszerű jogosultsági állapotnak. A *jóg* a tizesek esetében eredendően a tizestagságot, a tizes közbirtokából való részesedés lehetőségét, alapját, a „nagy közbirtokosságok” esetében pedig a közbirtok használatbavételi mértékének egységét jelentette.

A tizesben lakás, a megfelelő nagyságú tizesbeli beltelek birtoklása, illetve a „béüsmertetés” rítusának megtörténte révén szerezhető tizesbeli *jóg* „belépőt” biztosított a tizes közvagyonának haszonélvezetéhez. A XX. századi tizesközbirtokosságokban, a falvak egészére kiterjedő „nagy közbirtokosságokkal” ellentétben, néhány újmódi kivételtől eltekintve a *jógok* és a tagok száma azonos volt. A tizesbeli *jóg* birtokosa egy tizestagnak, egy *bébírósnak* számított. Társadalmi helyzetétől, vagyonától függetlenül a tizes gyűlésein egy szavazattal szavazhatott. A tizestag a többi tizestaggal azonos mértékben részesedhetett a tizesvagyon haszonélvezetéből.

A tizesvagyonhoz való jogosultság elnyerése tekintetében meghatározó jelentősége volt a tizesben lakás tényének. Az a fiatalember, aki a tizesben született, a tizesben nőtt föl, remélhette, hogy felnőtt gazdaemberként jogot szerezhet a tizes tilalmasába. Aki viszont másik tizesben, másik faluban született és a tizesen kívül nőtt

föl, de házassága, öröksége, beltelek-vásárlása révén birtokot szerzett a tizes területén és a tizes lakója lett, csak jelentős anyagi áldozat árán, az átlagosnál nagyobb *béüsmertetési* díj fizetésével kerülhetett a tilalmas haszonélvezőinek sorába. A XVIII–XX. században a tizes lakosai közül az lehetett a *tilalmas* néven emlegetett közbirtok teljes jogú haszonélvezője és egyben a tizes teherviselője, aki a tizes területén bizonyos nagyságú beltelekkel rendelkezett. 1846-ban Körösmény tizes legalább 16 öl hosszú és 8 öl „bütűjű” beltelek birtoklását tekintette szükségesnek a tizestagság igényléséhez.

Senki, még a törzsökös tizestag gazda fiúörököse sem lehetett automatikusan a tizesbirtokosság tagja. Aki tizestag, *bébíró*s akart lenni, és jogszerzésének egyéb feltételei adva voltak, annak valamelyik tizesgyűlésen „*bé kellett üsmertetni magát*”. A *béüsmertetés* alkalmával a tizesbíró előterjesztésére a tizestag atyafiak akkurátusan meghányták-vetették a kérelmező kívánságát, majd a tizeskasszába kerülő fizetségek és a gyűlés résztvevőit illető *áldomás* reményében legtöbbször közfelkiáltással megszavazták a „tizesbe vételt”. A pályázó származásától, helyzetétől, tizesbeli birtoklásának módjától egyaránt függött, hogy a gyűlés résztvevői mekkora *béüsmertetési díjat* állapítottak meg. Legkevesebbet fizettek a törzsökös lakosok ivadékai, akik apjuktól örökölték beltelküket és tilalmasbéli jogukat. Általában minden jelentkezőnek kellett fizetnie *bikatoldást* és *áldomást*. *Bikatoldás*nak nevezték azt a pénzt, amellyel valaki a legkülönbözőbb címeken hozzájárult az eladandó vagy levágandó öreg tizesbika és a vásárolandó fiatal tizesbika árkülönbözetének lassú előteremtéséhez. *Áldomás* címén a tizestagság kérelmezője *kupában* mért pálinkát adott vagy fizetett a *béüsmertetést* végző tizesközgyűlés résztvevői számára.

Az a gazda, akit valamelyik tizes bevett a tagjai sorába, vagyis aki elérte a *bébíró*s rangot és állapotot, a következő módokon részesült tizese közbirtokainak és közjavainak hasznából:

1. Más tizestagokkal egyenlő mértékben részesedett a tizestilalmas osztott tűzifájából, amelyet közelsége miatt viszonylag könnyebb volt a faluba szállítani, mint a „megye” távoli havasainak fáját.
2. Nyári szántás idején igásállatait legeltethette a közeli *tilalmas* átmenetileg felszabadított, legeltetésre alkalmas tisztásain, *pusztáin* és *ciheres* területein.

3. Amíg szokásban volt a sertések erdei makkon hízlalása, egy sertését makkoltathatta a tizes tilalmasában.
4. Szarvasmarhái, sertései szaporítása céljából igénybe vehette a tizesbikát és a tizeskant.
5. Teheneit, sertéseit *páskomtaxa* fizetése nélkül járathatta a tizese által szervezett csordában, *seregben*, a nyomásos határ ugarnak hagyott részén, illetve a tizeserdő falu felé eső széle táján elterülő tizeslegelőn.
6. Szükséghelyzetben, például házépítéskor, tűzkár, árvíz kár esetén segítséget kérhetett és kaphatott tizesétől.
7. Számíthatott arra, hogy halála után földi maradványait nem a falu köztemetőjében földelik el, hanem tizese „előkelőbbnek” számító tizestemetőjében helyezik örök nyugalomra.

A tizesjoggal rendelkező gazdának a közjavak birtoklásából eredő haszonért viselnie kellett a tizes terheit. Többek között:

1. Szükség esetén *szërre, füst után* őrizte az erdőt.
2. A családja számára kijelölt közösségi kerítésszakaszt felszólítás nélkül is rendszeresen „tartotta”, javította.
3. Csoportos tizes közmunkával utat, utcát, hidat, árkot, közösségi épületet épített, javított.
4. Évente szolgáltatta a *bikatrágyát*, vagyis teheneinek száma arányában trágyát hordott a tizesbikát gondozó gazda földjére.
5. Szükség esetén fájáradékáról való lemondással vagy pénzzel támogatta szorult anyagi helyzetben lévő tizesét.

A tizes fórumai, tisztségviselői, alkalmazottai

A XVIII–XIX. században a tizes életére, vagyonára kiható fontos döntéseket a tizes tagjainak közgyűlése hozta meg. A leginkább *közönséges gyűlés, teljes gyűlés* néven emlegetett összejövetelt a szükségletnek megfelelő rendszerességgel, a tizesbíró házában tartották. Év elején és év végén rendszerint sor került a tizes legfőbb döntéshozó fórumának tanácskozására. A közgyűlések közötti hetek,

hónapok alatt a tizes aktuális ügyeiben a legkülönbözőbb neveken emlegetett, például *birtokossági tanácsnak*, *előljárósnak*, *választmány*nak nevezett *tizestanács* hozott határozatokat.

A tizes élén álló választott vezető tisztségviselőt a csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi tizesek népe évszázadokon át leginkább a *tizesbíró* és a *főerdőbíró* megnevezéssel illette. A két kifejezés egymás mellett élt. A *tizesbíró*t inkább a mindennapi beszédben, a *főerdőbíró*t a tizesgyűlések jegyzőkönyveiben, illetve a hivatalos iratokban használták. A *tizesbíró* tisztségnév nyilvánvalóan a tizes vezetőjének szerepére utal. A *főerdőbíró* kifejezés azzal a ténnyel kapcsolatos, hogy a tilalmas erdő számított a tizes legfontosabb birtokának, és a tizes választott vezetőjének tevékenysége első helyen a tilalmas sorsához, védelméhez, haszonvételéhez kötődött.

A *tizesbíró* tennivalóit azért is érdemes számba vennünk, mert felsorolásunk felvillantja a *tizesnek* nevezett szomszédsági szerveződés életét, mindennapjait. A tizesjegyzőkönyvekből és a tizesiratokból megállapítható, hogy a XVIII–XIX. században a *tizesbíró* leggyakrabban a következő teendőkkel foglalkozott:

- A tizes első embereként vezette a tizesgyűléseket és a tizestanács gyűléseit, kifelé képviselte a tizest.
- Kezelte a tizes vagyont, pénzét. A pénzmaradványt, a tizes tőkepénzt gyarapítás céljából rendszeresen kölcsönadta *interes*, vagyis kamat fejében. A kiadások fedezéséhez szükséges összegeket előteremtette. Évenként pontos számadást készített a tizes bevételeiről és kiadásairól.
- Óvta, őrizte, őriztette a tizes szemefényét: a tilalmast.
- Megzálogolta, megbírságolta az erdőrontókat, a közmunkákról távolmaradókat.
- Szervezte az *erdőlést*, a tizestagok részesedését az tilalmas fájából.
- Irányította a fa-árveréseket, a kaszáló-árveréseket, lebonyolított nagyobb fa-eladásokat.

- Szervezte és felügyelte az állami, községi, tizesbeli közmunkákat. Korabeli kifejezéssel szólva, szükség esetén *kiparancsolta* a tizes tagjait a közmunkák végzésére.
- Gondoskodott a tizes apaállatainak (bikájának, kanjának) beszerzéséről, eladásáról, tartásáról.
- Felügyelt a tizestagok állatainak legeltetési rendjére. Pásztorokat fogadott és ellenőrzött.
- Javíttatta a tizes kápolnáját és a tizestemető kerítését.
- Rajta tartotta szemét a tizes útjain, hídjain, vetéskapuin, *borvízforrásain*. Szükség esetén gondoskodott javításukról.

A tizesbíró elsősorban a *viceerdőbírók* segítették munkájában, akik a tizesen belüli kisebb szomszédsági csoportokat képviselték. A tizeserdők őrzése számított a legfontosabb teendőjüknek. A tizesgyűlések jegyzőkönyveit a *tizesjegyző* írta protokollumkönyvbe. Ő öntötte formába a tizesbírói számadásokat és ő fogalmazta a tizes szerződéseit, leveleit is.

Szórvány adatok alapján úgy látszik, hogy a *fiskus* titulust viselő választott személynek a régi tizesekben valamiféle igazságosztó, büntető, béketeremtő szerepe volt. Valószínűleg a tizesgyűlések rendjének, „csendességének” biztosítását tekintették elsődleges feladatának.

A falvakhoz hasonlóan a XIX. század második felében a nagyobb tizeseknek is volt *korombírójuk*, aki a tűzvédelemért felelt. Rendszeresen ellenőrizte a családi házak hagyományos tüzelőberendezéseinek működését, tisztítását, karbantartását, a tűzoltó felszerelések létét, működőképességét.

Azt a választott tisztségviselőt, aki a tizes bikájával kapcsolatos ügyeket intézte a *bikabíró* kifejezéssel jelölték. A *bikabíró* tisztségnevet szinte mindig többes számban használták, mivel legtöbbször két bikabíróat választottak: egyet a tizes felső, egyet pedig az alsó része számára. A *bikabírók* többek között azzal foglalatoskodtak, hogy a kiöregedett tizesbikát levágassák, húsát szétméressék, és a húsvásárlásra kötelezett tizestagoktól begyűjtsék a két-két font hús árát. Ezáltal próbálták előteremteni a pénzt az új tizesbika

megvásárlásához. Bikaeladáskor és bikavásárláskor a *bikabírók* voltak a nagy feladatot végrehajtó tizesbíró legfőbb támaszai, segítői. A bikabírák figyelemmel kísérték a tizesbika sorsát. Rendszeresen ellenőrizték, hogy a bika gondozója jól végzi-e a dolgát, betartja-e a bikatartó szerződést, ad-e eleget enni, inni a bikának, rendben zajlanak-e a fedeztetések.

Azok a tizesek, amelyek templomot, kápolnát, temetőt birtokoltak, rendszerint *kápolnabíró*t is választottak, aki általában hosszú ideig látta el feladatát. A XIX. század második felében a *kápolnabíró* leginkább az alábbi tevékenységeket végezte:

- Kezelte és lehetőség szerint gyarapította a kápolna pénzvagyonát. Ennek érdekében kamatra kiadta a kápolna tőkepénzeit. Pénzügyleteiről, bevételeiről és kiadásairól évente számadást készített, amelyet a csíkszentgyörgyi plébánosnak és a tizes gyűlésének egyaránt bemutatott.
- Felügyelt a tizestemplom, a tizeskápolna, a templomkerítés, a tizestemető, a temetőkerítés állapotára. Ha rendellenességet, hibát tapasztalt, gondoskodott annak kijavításáról.
- Ellenőrizte a harangozó munkáját.
- Felügyelt a tizestemetőben történő temetkezések rendjére. Számon tartotta a temetkezésre jogosultakat.

Amikor 1949 után a tizesek már nem birtokolhatták erdőiket, és amikor működésük jórészt szakrális feladatukra: templomuk, kápolnájuk, temetőjük gondozására korlátozódott, a kápolnabírók szerepe megnőtt. Az 1950 és 1990 közötti években némely tizesben a kápolnabíró a funkcióját veszített tizesbíró helyébe lépett. Azokban a tizesekben, ahol több Fiság-hídról kellett gondoskodni, a XIX–XX. században a tizes népessége hídközösségekre tagolódott. A hídközösségek élén *hídbírók* álltak, akiket a tizesgyűlés választott olyan gazdák közül, akik a hidak közelében laktak és jó szervezőkészséggel rendelkeztek. A *hídbírók* állandóan szemmel tartották a rájuk bízott hidat. Ha hibát észleltek, gondoskodtak kijavításáról. A javításhoz fát, *bojt*ot igényeltek a tizestől és embereket toboroztak a hídhöz tartozó hídközösségből. A XIX. század második felében, ha a tizesnek volt

takarékmagtára, a gabonakölcsönzést és a gabonakamatok beszedését a választott *magtárbíró* végezte.

A juhtartó gazdák *esztenatársaságai, cimboraságai* tizesenként vagy tizesrészenként szerveződtek. Gazdasági szervezetekként működtek. Vezetőiket, az *esztenabírókat* nem a tizesek, hanem a tizesek juhtartó gazdáinak *esztenatársaságai* választották. Az *esztenabíró* tehát, mint a tizes *esztenatársaságának* vezetője, a tizesbeli juhok nyári és őszi tartásának szervezője, a tizesben és a tizesért működő választott tisztségviselők sorába tartozott, annak ellenére, hogy nem a tizesgyűlés bízta meg feladatának végzésével.

A tizes „alkalmazottai” közül első helyen említendők a tizesbeli *csordák, seregek* pásztora, akiket a tizesgyűlés résztvevői, illetve a tizes vezetői fogadtak meg. Bérüket azok a tizesbeli gazdák adták össze, akik állatokat hajtottak eléjük. A pásztorbér a következő elemekből állt össze: *kupával* mért gabona, *fontban* mért kenyér, *garasban* számolt *bocskorpénz*. A tizes, néha lovakkal, kecskékkal is kiegészített *tehéncsordája* és *sértécsordája* ún. hazajáró csordaként az *ugarszerbe* eső nyomáson, illetve a tizeserdők falu felé eső szélén formálódott tizeslegelőn legelt. A tizesbeli gazdák csordába adott állataira a tizes *tehénpásztora* és *sértépásztora* vigyázott. Néha külön *lópásztor* és *kecskepásztor* is segítette a nyári legeltetést. Némely tizes *téli sertépásztort* és *makkos sertépásztort* is fogadott a tizestilalmasba felhajtott téli sertécsordája mellé. A XIX. század második és a XX. század első felében több tizesben is előfordult, hogy a tizes fizetett *erdőpásztorokat* alkalmazott, hogy megvéddesse erdejét a fatolvajoktól.

A XIX. század középső harmadában a háromtizesi tizesiskola tanítóját, aki egyben a tizestemplom harangozói teendőit is ellátta, Háromtizes, illetve a háromtizesi nép fizette. A háromtizesi tanítói állás az 1870-es évek közepén vált el a harangozói állástól. Háromtizes jegyzőkönyveiben 1874-től a XX. század közepéig követhetők a harangozókkal kötött szerződések. E szerződések fontos elemének tekinthető az alacsony pénzber és az azt kiegészítő természetbeni juttatás, például a temető füve, vagy néha tűzifa a tilalmasból. A tizesharangozó kötelességei között a napi háromszori harangozáson kívül mindig szerepelt az „erős idő”, vagyis a zivatar, égzengés elleni harangozás. A halottra való harangozás tarifáját az aktuális pénzviszonyoknak megfelelően újra és újra szabályozta a tizes. A

tömbben elhelyezkedő tizesek közül Háromtizesen kívül Altizesnek volt még saját harangozója, aki a Keresztelő Szent János templomban és környékén teljesített szolgálatot.

A tizesvagyon és hasznosítása

Csíkszentgyörgy és Csíkbánkfalva tizei a történeti forrásokkal elérhető időkben birtokoltak tizeserdőket. Ez a birtoklás valószínűleg hozzájárult ahhoz, hogy a két falu életében a tizes a XXI. század elején nem csak nyelvészeti, helytörténeti emlékek, hanem eleven társadalmi, szomszédsági szerveződésnek tekinthető.

A csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi tizesek hegyi birtokai, kevés kivétellel hatalmas tömböt alkottak a Csíki Havasok nyugati peremén, a Fiság patak és a mellette húzódó hosszú belterület keleti oldalán.

A tizesbirtokok tömbje a tizesek völgybeli sorrendjében tagolódott. Fent, északkeleten Háromtizes birtokával kezdődött a sor. Folytatódott Jenőfalva tizes, majd Körösmény tizes tilalmasával. A *Szentegyház patakánál* Ittkétfalva tizes birtoka következett. Miként a faluban, a kiszélesedő Bánkfalván „felborult” az addigi szabályos sor, a hegyen is az ittkétfalvi erdő után megtört a tizesbirtokok egymásutániségének vonulata. A bánkfalvi alsó három tizes, valamint a távoli Kotormány tizes erdői, legelői „keveredve”, keresztirányú sort is alkotva zárták le a tizesbirtokok tömbjét.

A csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi tizesbirtokok múltja az írott dokumentumok nélküli idők kódéba vész. Valamikor, ismeretlen időpontban, a faluhatárok belső rendjének kialakítása során, a szentgyörgyiek és a bánkfalviak ősei bölcsen kitalálták, hogy a *Fiság lokjában* fekvő hosszú településtömbhöz közel, a falukat kísérő szántókon és kaszálókon kívül, a Fiság völgyét keletről lezáró hegyekben, a tizesek sorrendjében erdős területeket különítsenek el a határ többi részétől a tizesek számára. A falutáji tizeserdők kijelölését, fenntartását, védelmét a helybeliek évszázadokon át azzal indokolták, hogy ezek az erdők adják a tizesek népe számára a viszonylag könnyen hazahordható tűzifát, és ezeknek az erdős területeknek a *pusztáin, cihereiben* jut táplálékhoz szántás idején a tizesbeliek igásmarhája.

1619-ben, amikor Körösmény tizes megalkotta első írott konstitúcióját, már léteztek a faluközei erdői, mégpedig ugyanazon a helyen, ahol a következő közel négyszáz esztendőben. Feltételezhető, hogy a többi csíkszentgyörgyi és csíkbánkfalvi tizes is birtokolta már ismeretlen időpontban szerzett faluközei erdeit a XVII. század elején. A tizeserdők a jól dokumentálható XVIII–XIX. századi birtoklás után a XX. század közepéig szolgálták a tizesek lakóit, majd a félévszázadnyi állami kezelést túlélve, a XXI. század első éveiben újra a tizesközbirtokosságok birtokaivá váltak.

A XIX. század végén a három szentgyörgyi tizes nagyjából egyforma nagyságú birtokkal rendelkezett. Mintha egy láthatatlan kéz méricskélte volna a hegyek lankáit, bérceit, hogy Háromtizesnek, Jenőfalva tizesnek, Körösmény tizesnek egyaránt 400 hold körüli tizesbirtok jusson. Változatosabb képet mutattak a bánkfalvi tizesek birtoknagyságai. Több mint 300 holdjával vezetett a falu legnagyobb tize: Ittkétfalva. 200-nál több, illetve 200-nál kevesebb holddal követte Altizes és Martonos tizes. 100 holdnál kisebb tizesbirtokkal rendelkezett Simószege tizes és Kotormány.

A tizesbirtokok területének nagy részét erdő borította. A tizesek által *tilalmassá* nyilvánított és nagy igyekezettel védelmezett erdőt itt-ott kaszálásra árendába adható, illetve az igásállatokkal átmenetileg legeltethető tisztások, *puszták* szakították meg, a falu felé eső erdőszélen pedig bokros, *ciheres* sáv húzódott. Ebből a ciheres erdőszélből, előerdőből formálódtak a XIX–XX. század fordulóján, jórészt felsőbb szorgalmazásra, a XX. századi tizeslegelők.

Az erdőlés témája, azon belül az erdőszabadítás, a tizestagok fajárandóságának kiadása, a faárverezés, a faadományozás együttesen minden időben a tizesek működésének legfontosabb elemét, momentumát, indítékát jelentette. A XVIII–XIX. századi tizeshatározatok szövegeinek elemzése révén a következőképpen vázolható föl a tizesek hajdani faosztó tevékenységének rendje.

A XIX. században a tizestagok fajárandóságát legtöbbször *terűben* és *szálban* mérték. A tizesek sokszor hangsúlyozták, hogy tagjaik a *szabadításkor egy terű fát* vehetnek igénybe. Annak érdekében, hogy fondorlatok árán, mások kárára senki ne juthasson jogtalan előnyökhöz, a tizesek: 1. előre meghatározták a fahordó szekér fajtáját, méretét, 2. előre megjelölték a szekereket vontató szarvasmarhák

számát, 3. az erdőbírák feladatává tették a *terúk* nagyságának ellenőrzését.

Évszázadok alatt a tizesek életében sok szabály alakult ki arra vonatkozólag, hogy a tizestagok miként juthattak hozzá a tizestilalmas fájához. Az *erdőszabadítás* legtöbbször három ütemből állt: 1. az erdőbírák és segítőik fajelölő tevékenységéből, 2. az erdőbírák fajárandóságának kihozásából, 3. a tizestagok többségének fakivágásából és fahordásából. Az *erdőszabadítás* első napján a *jelölést* a főerdőbíró vezetésével az erdőbírák végezték el az erdőben. Legtöbbször segítőket is választott melléjük a tizes, hogy a jelölő munka gyorsabban haladjon. A kivágandó fák, vagy a ki nem vágható fák megjelölésének sokféle technikája alakult ki. Valamennyi tizesben élt az a bölcs és praktikus szokás, hogy az erdőbírák és felkért segítőik egy nappal előbb kihozhatták fájukat az erdőből, mint a tizes többi tagja. A tömeges fahordás napján az erdőbírák nem bajlódhattak a saját fajárandóságuk kivágásával, hegyoldali vontatásával, rakodásával, szállításával, hiszen akkor irányító, felügyelő, ellenőrző szerep várt rájuk. A tizestagok többségének fáhozjutási napja bizonyos időközönként a tizesbeli élet legmozgalmasabb napjának számított. A tizesek vezetői mindig hangoztatták, hogy a fajárandóságát mindenki a megjelölt napon hozza ki az erdőből. A fák kivágását, „készítését”, vontatását, rakodását a kijelölt nap hajnalán, *napfelfjöttekor* lehetett elkezdni, mivel az ellenőrző feladatokat ellátó erdőbírák úgy indultak el a faluból, hogy *napfelfjöttére* érkezzenek a tilalmasba. A tizesek elvárták, hogy a megrakott szekerekkel, szánokkal nagyjából egyidőben térjenek haza a gazdák a tilalmasból. Legtöbbször megszabták a hazatérés útvonalát is. Könnyen gyanússá vált az a tizestag, aki nem tartott a többi gazdával, hanem letért a megjelölt útról, vagy túl későn, sötétedés után érkezett haza a faluba.

Erdőszabadítások alkalmával sok *hulló fa*, vagyis faág, gally maradt az erdőben. A vihar gyakran döntött ki fákat, néha egész erdőrészeket is. Előfordult, hogy tűz pusztított az erdőben és kormos fatörzsek sokasága csúfoskodott valamelyik hegyoldalon. A faosztások alkalmával keletkezett *hulló fát*, a szél által kidöntött és a tűz miatt megpörkölt *veszendő fát* rendszeresen elárverezték a tizesek a legtöbbet ígérőnek. A XIX. század második felében, amikor újabb és újabb terhek szakadtak a tizesekre, gyakran előfordult az élőfák árverezése is. A *hulló fát* és a *veszendő fát* legtöbbször „területi alapon” árverezték. A tizes vezetői

földrajzi nevekkel körülhatárolva megjelölték azt a területet, ahol jelentős mennyiségben fordult elő eladó fa. A licitáláskor a legtöbbet ígérő vevő a megnevezett terület vagy *nyílként* emlegetett területrész *hulló* vagy *veszendő fáját „tartotta fel”*. Az élőfát legtöbbször szál számra árverezték. A XIX–XX. század fordulója táján a tizesek időnként nagy tételben is adtak el fát *fűrészgyáraknak*, fakereskedőknek. Ilymódon szerzett bevételeiket adósságaik törlesztésére, nagy kiadásaiik fedezésére fordították, ritkábban pedig kiosztották a tizes tagjai között.

A *tilalmasok*at a *puszták* és a *ciherek*, vagyis a tisztások és a bokros erdőszélek fűvének védelme érdekében a nyár első felében minden tizes *feltiltotta*. A *feltiltás* általában május 15-e környékén kezdődött és Keresztelő Szent János ünnepén, június 24-én ért véget. A *feltiltás* ideje alatt állatok nem legelhettek a *tilalmas* területén. A XIX–XX. században a *feltiltást* többek között az indokolta, hogy a tizesek a *feltiltott pusztákat, cihereket nyilakra osztva* árverésen vállalkozóknak bérbe adták kaszálásra, *szénacsínálásra*. Az efféle erdei kaszálóhelyek árendába adása a feltiltás idejére szólt. A szénát júniusban le kellett kaszálni, fel kellett gyűjteni, és június 24-ig ajánlatos volt elhordani. Keresztelő Szent János napja tájékán, a *tilalmas felszabadítása* napján, megjelentek a területen a tizestagok legelésző igásállatai.

Bizonyos *tilalmas*beli kaszálható területeket a tizesek közmunkával körbekerítettek, és állandó kaszálónak tekintve rendszeresen bérbe adták. Az ilyen kerített kaszáló, mivel *feltiltás* előtt sem járta az igásjóság, több fűvet termett, mint a *tilalmas*beli puszták általában. Kaszálásával sem kellett sietni. Hosszabb időre bérbe lehetett venni, mint az évente néhány hétre feltiltott tisztásokat és *cihereket*.

A XIX. századi írott tizesdokumentumokban a tizesek több százszor hangsúlyozták, hogy a *tilalmas*beli *puszták* és *ciherek* elsősorban arra valók, hogy területükön *feltiltás* előtt és a *felszabadítás* után a tizestagok családi pásztorlású igásállatai legeljenek. A tizeshatározatok újra és újra tudatosították, hogy a *tilalmas páskumjain a vonómarhákon* kívül más állatot nem szabad legeltetni: a fejőstehenek a tizesek által szervezett csordákban, az ugarlegelőn, a „heverő marhák”, a *tinó-binók* pedig a „megye” havasi csordájában járjanak nyaranta.

A tizesek szakrális helyei és közösségi épületei

Csíkszentgyörgy egyházközsége, „megyéje” két falu: Szentgyörgy és Bánkfalva népét fogta és fogja össze. A Szent György mártír tiszteletére szentelt középkori eredetű, gótikus szentélyű „megyés templom” szentgyörgyi területen ugyan, de a két falu határán, a Fiság patakba igyekvő *Szente gyház pataka* mellett áll. Orbán Balázs nem véletlenül írta annak idején, hogy Csíkszentgyörgy „*kápolnáktól koronázott hegyek*” aljában fekszik, hiszen a XIX. században „Szentgyörgy megyéjének” területe bővelkedett kis templomokban és kápolnában. Ezek a belterületi, belterület közeli templomocskák és kápolnák többnyire kötődtek valamelyik tizeshez. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy bizonyos tizesek templomokat, kápolnákat is magukénak mondhattak. A félreeső Kotormány tizesé volt a dombtetőn magasló *Sarlós Boldogasszony* templom. A faluszéli *Keresztelő Szent János* templomot Altizes mondhatta magáénak. Háromtizes házai közé épült és Háromtizes tulajdonának számított a *Szent Kereszt feltalálása* titulusú templom. Jenőfalva tizes népe viselte gondját a Pósa-hegyi *Nagyboldogasszony* kápolnának. Abból a tényből, hogy a XX. század végén a Körösmény tizesiek Szent Anna napját (júl. 26.) tekintették búcsújuknak, arra következtethetünk, hogy talán Körösmény tizesnek létezett valamiféle lelki kapcsolata a kis *Szent Anna* kápolnával. A *Jézus szenvedése*, más néven *Passió* vagy *Kálvária* templom látszólag nem kötődött tizeshez. Alapítói adományozás révén a „megye” tulajdonának számított. Martonos tizes XIX. századi közmunka jegyzékei azonban sejteni engedik a martonosiak és a *Kálvária* templom kapcsolatát.

A tizestemplomokat és a tizeskápolnákat a hozzájuk kötődő tizes tagjai építették, javították, gondozták. Harangozóik a tizestől kapták járandóságukat. Berendezési tárgyaik, templomszereik a tizes, illetve a tizestagok áldozatkészsége révén szaporodtak és újjaltak meg.

A nagy távolságok és a közlekedési nehézségek miatt a XIX. században „Szentgyörgy megyéjének” papjai igyekeztek nem különösebben megnövelni a tizestemplomokban végzendő szakrális cselekmények számát. A tizesek viszont ugyanezen okok miatt arra törekedtek, hogy templomukban minél több szakrális cselekmény történjen. Más szóval: Az egyház szolgálja azt szorgalmazták, hogy a távoli tizesek, például Háromtizes, Altizes, Kotormány tizes népe minden ünnepen és vasárnap, melegben, hóban, fagyban egyaránt 4-5

kilométert gyalogolva az anyatemplomban hallgasson misét. Ezzel szemben a templommal rendelkező tizesek küzdöttek azért, hogy a szentgyörgyi plébános vagy káplánja minél gyakrabban misézzon tizesük templomában. Ez az „érdekellentét” sok huzakodáshoz, vitához vezetett. Különösen Háromtizes hadakozott sokat, de küzdelme nem volt haszontalan, hiszen kivívott „jogaival” messze megelőzte a többi „templomos” tizest. Háromtizes népe a XX. században eljutott oda, hogy templomában minden vasárnap misét hallgathatott.

A csíkszentgyörgyi „megyés templomnak” két búcsúnapja van: Szent György mártír ünnepe (ápr. 24.) és Rózsafüzér Királynője ünnepe (okt. 7.). Az első jobbára egyházi eseménynek számít. Népi „torkosbúcsú” változata a XXI. század elejéig nem alakult ki. A második az anyatemplom „bánkfalvi” oldalhajójának búcsúnapja, amelyet a nép *olvasóbúcsú* néven emleget. Ittkétfalva tizes, Martonos tizes, Simószege tizes, tehát a három templom nélküli bánkfalvi tizes a magáénak érzi. Vidám, vendéglátásos templombúcsúként ünnepli.

A templommal, kápolnával rendelkező tizesek a saját tizestemplomuk búcsúnapján tartanak vendéglátással egybekapcsolt vidám „torkosbúcsút”, mégpedig a következő időpontokban: Háromtizes május 3-án, *Szent Kereszt feltalálása* ünnepén, a tizestemplom titulusának napján. Jenőfalva tizes augusztus 15-én, *Nagyboldogasszony* napján, a Pósa-hegyi kápolna ünnepén. Körösmény tizes július 26-án, *Szent Anna napján*, a Kálvária templom közelében álló kis *Szent Anna* kápolna névadójának ünnepén. Altizes június 24-én, *Keresztelő Szent János* ünnepén, az altizesi templom patrónusának emléknapján. Kotormány tizes július 2-án, *Sarlós Boldogasszony* ünnepén, a kotormányi templom titulusának napján.

A tizesbúcsú a XXI. század elején is a tizesidentitás kiváló megnyilvánulási alkalmai, a tizesben élők és a tizesből elszármazottak nagy találkozási lehetőségei. A tizes búcsújára igyekeznek hazamenni mindazok, akiket a szomszéd tizesekbe, a szomszédos csíki falvakba, Erdély nagyvárosaiba, Bukarestbe vagy Magyarországra vetett el a sors. A tizesbúcsú napján a helyben maradottak tizese és az elszármazottak tizesnyi serege találkozik egymással. A tizes búcsúnapja a tizest jelképező, a tizest megjelenítő nap, a naponta megélt és az emlékekben élő tizes ünnepe. Alcsík java számontartja, hogy Keresztelő Szent János ünnepe Altizes, a Szent Kereszt feltalálásának ünnepe Háromtizes nagy

napja. Ezek az ünnepek az alcsíki táj székelysége körében a bánkfalvi Altizest és a szentgyörgyi Háromtizest juttatják az emberek eszébe. Tehát a tizesekben élők, a tizesekből elszármazottak és a környéken lakók számára egyaránt a tizesek búcsúnapjai a tizesidentitás megnyilvánulásainak számítanak.

A mindenkori köztemetőn kívül „Szentgyörgy megyéje” területén a XIX–XX. században létezett három tizestemető is, mégpedig a hosszan elnyúló településtömb ké végső tizesében: Háromtizésben és Altizésben, valamint a távol fekvő Kotormány tizesben. A tizestemplomok mellett fekvő tizestemetőket föld-adományozások révén, vagy anyagi áldozatok árán többször bővítették a fenntartó tizesek. Kerítéseik javítása, pótlása gyakori tizesközmunkának számított. Belső rendjükre a tizesharangozók felügyeltek. A tizesek temetőibe legtöbbször csak a *bébíros* tizestagok, illetve azok családtagjai temetkezhetek.

Csíkszentgyörgy és Csíkbánkfalva a XIX–XX. században római katolikus faluhoz illően bővelkedett szabadtéri keresztekben. A kúpos zsindelettel ellátott, gyakran feliratos, díszesen faragott fakeresztek többségét magánszemélyek, családok, szomszédsági csoportok, tizesenként szerveződő rózsafüzér társulatok állították. A keresztállíttatás, a keresztfenntartás, a keresztmegújíttatás terhéből és dicsőségéből kivették részüket a tizesek is. Ezt a tényt jól tükrözik a tizesek írott dokumentumai és a tizeskeresztek föliratai.

A XIX. század középső harmadában, mielőtt a háromtizesi iskola „községi” iskolává vált, Háromtizés „nem hivatalos magániskolaként” már működtetett *tizesiskolát*. Az 1930-as évek első felében nagy anyagi áldozattal és rengeteg közmunkával Háromtizés közösségi házként működő *tizesházat* épített.

A tizesek továbbélése

A székelly tizesek többsége a XIX. század második felében nehezen birkózott meg a magyar polgári kor közvagyon és falurész-autómiát nemigen toleráló törvényeivel. Feladta a harcot, és szaporította azoknak a tizeseknek a számát, amelyek Marosszéktől Háromszékiig történeti emlékek, sőt helynevek gyanánt érték meg a XIX. század végét.

A csíki és gyergyai táj némely tizesei azonban vállalták a küzdelmet, *közvagytulajdonosként tizesközbirtokosságokká* alakultak át, és a hajdani közösségek sok feladatát átvéve *tizesbirtokosságok* formájában próbáltak beilleszkedni a polgári életrendbe. A csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi tizesek az utóbbiak közé tartoztak. A XIX–XX. század fordulóján a két falu mind a nyolc tizes tizesközbirtokossággá alakult. Ezáltal megőrizte a tizestilalmast és sikeresen átvészelte a XX. század első felének világháborúkkal, impériumváltozásokkal terhelt éveit. Ami nem sikerült a magyar és a román polgári törvényhozásnak, közigazgatásnak, azt néhány tollvonással megoldotta a román proletárdiktatúra. 1949-ben a román állam rátette kezét a tizesek több évszázados közös vagyonára, és ezzel kihúzta a talajt a tizesközbirtokosságok lába alól. A sors fintora, hogy azokat a tizesközbirtokosságokat, amelyek túléltek a polgári társadalom ideológiai individualizmusát, az a szocialistának hirdetett társadalmi rendszer szüntette meg, amelyik ideológiai értelemben a közösségi vagyon és a kollektív gazdálkodás megvalósítását tűzte zászlajára. Ahelyett, hogy az új társadalom prófétái a tizesektől tanulták volna el a közös vagyon közös hasznosításának sok évszázados tapasztalatot felhalmozó módszertanát, idegen mintákat, íróasztalnál kitalált ideológiákat követve teremtettek a magyar, a román és a szász lélektől egyaránt idegen kollektív gazdálkodást. A szocializmus évtizedei alatt a csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi tizesek kénytelenek voltak nélkülözni korábbi gazdasági szerepüket. Hajdani sokszínű működésük világából elsősorban a szakrális feladatok maradtak meg, különös tekintettel a tizestemplomok, tizeskápolnák, tizestemetők fenntartására. A romániai rendszerváltás után, az 1990-es években, a csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi tizesek felélénkültek szakrális tevékenységre korlátozott csendes szendergésükből. Előkerültek a hajdani *bébirós* listák. Gyűlést gyűlés követett. A tizesbirtokosságok megválasztották új vezetőségeiket. A régi tizestagok és utódaik nagy igyekezettel követelték vissza a tizesek tilalmasait és legelőit. A kitartó helyi és parlamenti harcnak meg lett az eredménye.

A romániai 2000/1. sz. törvény alapján a „nagy közbirtokosságokhoz” hasonlóan a tizesközbirtokosságok is fokozatosan visszakaphatták erdőiket és legelőiket. Csíkszentgyörgyön és Csíkbánkfalván, a Székelyföldön, egyedülálló módon, a két „nagy közbirtokosság” mellett a nyolc hajdani tizesközbirtokosság is

újjáalakult. 2007 októberében a csíkszentgyörgyi közbirtokosság 3635,12 hektár, a Bánkfalvi közbirtokosság 3424,75 hektár erdőt és legelőt birtokolt. A két falu nyolc tizesközbirtokossága együttesen 1439,30 hektár erdőt és legelőt mondhatott magáénak. A tizesbirtokok sikeres visszaszerzése után újra felerősödött és jellemzővé vált a tizesek gazdasági tevékenysége, szerepe. A csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi tizesek a XXI. század elejére a csíki tájon is egyedül maradtak. Elevenségükkel a székely múlt társadalomszerveződési, közigazgatástörténeti, birtoklástörténeti, településnéprajzi relikturnak váltak.¹

¹A szerző a tanulmány forrásául használt munkái: Bárh János: Az eleven székely tizes. A csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi tizesek működése a XVII–XX. században. Kecskemét, 2007.; Bárh János: Székely közbirtokosságok a XX. század első felében. In: Tradicionális agrárközösségek, mezőgazdasági szövetkezetek a Kárpát-medencében (19–21. század) (szerk.: Petercsák Tivadar). Acta Acad. Agriensis, Sectio Historiae, (XXXVIII.) 2010. 51–63. p.; Bárh János: Szentgyörgy megyéje Alcsíkban. Esettanulmány a katolikus székelység egyháztörténetéhez és társadalomnéprajzához. Kecskemét, 2012.

A XVIII. századi megyei törvényszéki büntetőperek néprajzi vonatkozásai

Béli Gábor

A büntető ügyekben eljáró bíróságok közül a terhelt rendi állásától függetlenül általános hatáskörrel, a felségsértési és hűtlenségi ügyeket kivéve, a vármegyei törvényszék (*sedes judiciaria*, röviden: *sedira*), pontosabban annak fenyítő törvényszéke (*sedes judiciaria criminalis*, röviden: *sedira criminalis*) rendelkezett. Ugyanakkor a nem nemes terhelték (büntetetti) bűnügyeiben a megyei törvényszék hatásköre nem volt kizárólagos. Ezekben a sedriával konkuráló más büntető joghatósággal rendelkező bíróságok, a szabad királyi városok, privilegizált mezővárosok törvényszékei, valamint a pallosjogú úrszékek is eljárhattak.¹ A megyei törvényszéki büntető eljárások zöme legtöbbször olyan nem nemes terhelték ellen folyt, akik nem sorolódtak sem szabad királyi városok, sem pedig kiváltsággal felruházott oppidumok polgárai közé, vagyis akik úrbéres-jobbágyi lekötöttség alatt álltak, feltéve, hogy a bűncselekményt nem valamely más territóriális joghatósággal rendelkező bíróság területén valósították meg, és nem a sedria joghatósága területén fogták el őket. A XVIII. századi büntető igazságszolgáltatás eljárási és anyagi jogi kereteit az a III. Ferdinánd által Alsó-Ausztria számára 1656-ban adott büntető rendtartás határozta meg, melyet Kollonich Lipót esztergomi érsek fordítatott le latinra még 1687-ben, amit ennek alapján, majd az

¹ Huszty, Stephanus: *Jurisprudentia practica seu commentarius novus in jus Hungaricum. Liber tertius*. Budae, 1745. 13–14. p.; Gochetz de Tarnó, Gabriel: *Systema praxis criminalis incltyti regni Hungariae partiumque eidem adnexarum in duas partes divisum*. Budae, 1746, 10–11. p.; Bodó, Mathias: *Jurisprudentia Criminalis secundum praxim et constitutiones Hungaricas in partes duas divisa*. Posonii, 1751. 15–16. p.; Vuchetich, Matthias: *Institutiones juris criminalis Hungarici in usum academiarum regni Hungariae*. Budae, 1819. 320–322., 326–327., 329. p.; Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Zalaegerszeg, 1996. 97–99., 102–103. p.; Meznerics Iván: *A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16-19. században*. Budapest, 1933. 29–30. p.

1696-ban kiadott Corpus Juris Hungarici mellékletében 1697-i évszámmal történt közzétételének köszönhetően *Praxis Criminalis*, és emellett, a közreadó érsek nyomán *Praxis Criminalis Kolonichiana*, továbbá, mivel a törvénytári ajánlása I. Józsefnek szólt, *Praxis Criminalis Josephina*, illetve újabb, az 1723. évi törvénycikkkel együtt publikált kiadás lapján, tekintettel III. Károlyra, *Praxis Criminalis Carolina* néven is hivatkoztak.²

Jóllehet a *Praxis Criminalis* törvényi recepciójának kísérlete a nemesség merev elutasításának következtében elbukott, a megyékben a Corpus Juris Hungarici megjelenése utáni években használatba vették.³ A *Praxis Criminalis* a XVIII. század derekára már általánosan követett szokásjoggá vált. Ezt bizonyítják egyebek mellett Baranya megyének 1742. október 29-én Pécsen tartott közgyűlésén alkotott statútumai is, melyekben ezt az idegenből származó büntető rendtartást „*recepta in regno praxis criminalis*”-nak jelölték, megjegyezve azt is, hogy a megyegyűlés ekkor ennek 4., 5., 30. és 32. artikulusát hivatkozta és voltaképpen beillesztette saját rendelkezéseibe.⁴

² Béli Gábor – Kajtár István: Österreichisches Strafrecht in Ungarn: Die „Praxis Criminalis” von 1687. In: Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte. 16. Jahrg. 1994 Nr. 4. 326–328. p.; Béli Gábor: Magyar jogtörténet. A tradicionális jog. Budapest–Pécs, 1999. 152. p.; Uő: Der Einfluss des deutschen Rechts auf die ungarische Strafpraxis. Die Rolle des Corpus Juris Hungarici in der ungerischen Strafrechtsprechung zwischen dem Anfang des XVIII. und der Mitte des XIX. Jahrhunderts. In: Strafverfolgung und Staatsraison. Deutsch-ungarische Beiträge zur Strafrechtsgeschichte. Rotenburger Gespräche zur Strafrechtsgeschichte. Band 6. (Hrsg.: Jerouschek, Günter – Rüping, Hinrich – Mezey, Barna), Gießen, 2009, 105–108. p.

³ Kelemen, Emericus: Historia juris Hungarici privati documentis ac testimoniis illustrata. Budae, 1818. 394–395. p.; Vuchetich, Matthias i.m. 33–34. p.; Réti Illés Elemér: A magyar büntetőjog kodifikációjának első kísérletei Magyarországon. Kollonics javaslata és a Novum Tripartitum. In: Angyal-szeminárium kiadványai 2. Budapest, 1916, 6–8. p.; Béli Gábor – Kajtár István i.m. 330–332. p.

⁴ Corpus statutorum Hungariae municipalium. A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye (szerk.: Kolozsvári Sándor – Óvári Kelemen). Budapest, 1896, 1902 = CS V/1. 531–533. p. (A *Praxis Criminalis* érintett rendelkezései: 4–5. cikk, a gonosztevők letartóztatásáról tettenérés esetében és tettenérésen kívül, 30. cikk, az óvadékról, 32. cikk, a vallatásról és vallatási kérdésekről)

A szokásjogi recepciót bizonyítja az is, hogy Bodó Mátyás „*Jurisprudentia criminalis*”-ában, többször tételeken hivatkozta a *Praxis Criminalis Josephiná*-t, a fogalmak, illetve egyes tényállások meghatározásában felhasználta a jogkönyv definícióit, a büntetés enyhítésére és súlyosítására okot adó körülményeket pedig szinte minden esetben erre alapozta.

A megyei hatóságok a *Praxis Criminalis* mintáit is alapul véve szerkesztették az önkéntes vagy „kegyes” vizsgálatról (*benignum examen, benevolum examen*) felvett jegyzőkönyveket, melyeket a perjegyzőkönyvhöz csatoltak. Maga a perjegyzőkönyv a tiszti ügyészi perfelvételt (*lavata causa*) és a végítéletet (*finalis sententia*) tartalmazta rendszerint egy testben, és egyúttal iratgyűjtőül is szolgált. Ehhez mellékeltek a(z) egy vagy több *benignum examen*-t megőrkítő jegyzőkönyvön kívül, a kínvallatásról (*fassio torturalis*), valamint az előre megállapított kérdések (*deutrum*) alapján a tanúk vallatásáról felvett jegyzőkönyveket, és ide csatoltak a közbülső ítéleteket, továbbá minden más eljárási cselekményekről (helyszíni és szakértői szemle) felvett jegyzőkönyveket, valamint különféle igazoló iratokat.⁵

A tortúra alkalmazása I. Károlyig, a territóriális joghatóságú, pallosjogú úrúrszék megjelenéséig vezethető vissza az alapító királyi levek alapján. Az ezekben említett kínzó eszközök vélhetően nemcsak a minősített halálbüntetések végrehajtására szolgáltak, hanem okkal feltehető, hogy kínvallatáshoz is.⁶ Az efféle joghatóságot engedélyező levelek mellett a Hármaskönyv III. rész 20. cím említ kínvallatást, megtiltva a városoknak, hogy nemest tettenérésen kívül elfogjanak, és tortúra alá vonjanak. A *Praxis Criminalis* nagy részletességgel foglalkozik a kínvallatással (37-40. artikulussal), és több bűncselekményi tényállásnál felsorol gyanúokat (*indicia ad torturam*) annak elrendeléséhez, megadva a felteendő kérdéseket (*interrogatorum*) is. Mivel a tortúrát érintő magyar szabályok nem álltak rendelkezésre, a XVIII. századi büntetőeljárásban a kínvallatás elrendeléséhez és alkalmazásához elsősorban e szabályokat követték, és ennek megfelelően szerkesztették a vallatási jegyzőkönyveket.

⁵ Béli Gábor 1999, 294–295., 297–300. p.; Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre i.m. 175–181. p.

⁶ Huszty, Stephanus i.m. 35. p.; Bodó, Mathias i.m. 72. p., Meznerics Iván i.m. 112–113. p.

Rendes büntetőpernek, amit, mivel minden lényegi eljárási cselekményt jegyzőkönyvek rögzítettek, írásbeli, vagy „írott” büntetőpernek is neveztek, nem nemes esetében halállal, illetve 3 évi tömlöcöztetésnél súlyosabb szabadságelvonással büntetendő bűncselekmények esetében volt helye, akit a Hármaskönyv I. rész 15., valamint a tételes jog (az ország törvényei) által rendelt, illetve a Praxis Criminalis szerint alkalmazandó büntetésre tekintettel vontak perbe.⁷ Tételes jognak számított valamennyi Szent István óta keletkezett és ismert dekrétum, vagyis az első királyok végzeményei éppúgy, mint a később keletkezettek, egyebek mellett I. Mátyás vagy II. Ulászló gyakran hivatkozott törvényei, melyek a XVIII. század folyamán váltak közismertté és ténylegesen az élő jog részévé a Corpus Juris Hungarici megjelenésével. Amíg a honi törvények általános érvénnyel bírtak, a Praxis Criminalis szabályai csak nem nemesekre voltak alkalmazhatók. Nemes bűnügyeiben, nemesi szabadságára tekintettel, csak az ország törvényei és szokásjoga, közelebbről a Hármaskönyv alapján járhattak el a megyei törvényszékek. Ennek ellenére előfordult, hogy nemes személy ellen is a Praxis Criminalis megfelelő artikulusára hivatkozva kért büntetést a tiszti ügyész, mint 1780-ban Nagy Ignác, Zala megye *magistratus fiscalis* a tolvajsággal és csavargással vádolt Pacsai László ellen, aki magát Vas megyei nemesnek állította: „[...] *ebbéli világos Tolvaiságáért juxta 15 ar[ticu]lum Pars 1ae et Art[icu]lum 84. 2ae, ha az Rabszemély, ki magát Nemes Vass V[ár]megyéből lévőnek és Nemes Embernek alléttya ez ki fog tetszeni, Hohér pallossa alá, egyébként pedig akasztófára ítéltessék*”.⁸ Pacsairól Vas megye törvényszékének másolatban megküldött, Szombathelyen 1777. augusztus 15-én kelt törvényszéki jegyzőkönyvéből „kitetszett”, hogy valóban nemes ember. A jogállásból fakadó különbség csak abban mutatkozott meg ügyében, hogy a tiszti ügyész a nemes mivolta tekintettel kért rá pallost. Egyébként a Praxis Criminalis 84. 5.§ szerint a 25 forintot meghaladó értékű lopás rendes büntetése kötél, hurok (*laqueus*), ezzel szemben nőre pallos (*gladium*) volt, viszont enyhítő körülménynek értékelte a büntető rendtartás 7.§-a a nemesi jogállást: „*Tizedszer. Nemesek lopások miatt pallossal, ne kötéllel lakoljanak*”.

⁷ Meznerics Iván i.m. 95–96. p.

⁸ Zala Megyei Levéltár. Processus criminalis, 1780 Fas. 59. No. 82. = ZML 1780, 59. 82.

A rendes büntetőperek iratai számos az elkövetővel, környezetével, általában az életmóddal, ezzel együtt a bűnözői életvitellel, a gazdálkodással és különféle gazdálkodási, mesterségbeli ismeretekkel kapcsolatos adatokat őriztek meg. A *levata causa* többnyire nemcsak a történeti tényállás ismertetésére szorítkozott, a tiszti ügyész rendszerint kitért ebben az elkövető helytelenített szokásaira, szűkebb környezetének véleményére. A *benignum examen*ben mindig feltűntették a vallatott személyes adatait, beleértve a családi állapotot, felekezeti hovatartozást, a különféle helyeken és minőségben létesült szolgálati viszonyokat, amikről olykor a hatóság megkeresésére más megyei hatóság által küldött jelentések, vagy éppen a volt földesúr, illetőleg tiszttartó tájékoztatása adott bővebb felvilágosítást.

A bűnügyek több szempontú feldolgozásra adnak lehetőséget. Néprajzi kutatásokhoz hasznosítható eredményeket leginkább a tárgyi környezet és a jogtudás, jogismeret vizsgálata hozhat.

1. Dolgok és szerepük a bűncselekmény elkövetésében

A dolgok a deliktum megvalósulásában több szempontból játszanak szerepet. Bizonyos bűncselekmények elkövetéséhez elengedhetetlen valamely dolog felhasználása. A vizsgált korszakban a különösen súlyos megítélés alá eső baromkodás (*bestialitas*), azaz természet elleni fajtalanság, állattal történő közösüléssel valósult meg, amihez az elkövető legtöbbször szarvasmarhát, lovat, birkát használt fel. E bűncselekmény tetteseai jobbára nyájukat őrző és gondozó, a legeltetési időszakban néhány társukon kívül másokkal meglehetősen ritkán kapcsolatba kerülő pásztorok voltak, akikre Bodó is kiemelt figyelmet fordított a büntett *idicium*ainak ismertetésekor: „*Ha valakit észrevesznek, hogy bizonyos barommal vagy jószággal, más jószágokhoz képest jobban bánik, abban sűrűn gyönyörködik, és többször látták ugyanazzal félre vonulni, vagy rejtekhelyeken, vagy félreeső helyeken lepték meg, kiváltképp éjnek idején. Ami leginkább juhászok és más pásztorok esetében szinte már nyilvánvalónak és bizonyosnak számít. Ez mégis azoknál a pásztoroknál válik a kedvezés bizonyítékává, akik*

maguk barmának kedveznek a gondozásukra átengedett többivel szemben”.⁹

Számos bűncselekmény esetében az eszközhasználat a megvalósításnak ugyan nem szükségképpen eleme, de többnyire ezeket is valamely dolog igénybevételével követik és követték el, mint ahogy az emberölést, amihez a legkülönfélébb élet kioltására alkalmas eszközt, fegyvereket, a periratok tanúsága szerint nagy gyakorisággal mezőgazdasági eszközöket, szerszámokat használtak fel. Az emberölés különös nemének minősült, az attól elkülönítve nevesített mérgezés (*intoxicatio, veneficium*), amihez ezért szükségképpen megkívánt volt mérge alkalmazása. A szokásos „megétetés” megnevezése arra utal, hogy a mérgezést többnyire ételhez adott mérge segítségével követték el. 1761-ben Zala megye törvényszéke előtt más bűncselekmények mellett Milhoffer Esztert férje, a rezneki fogadós megmérgezésével is vádolták két társával egyetemben: „[...] ez most folyó Esztendőben Reznekre által mentével Segács Ferenczel hihető egy tanácson lévén különös Mákos Kalácsban mérget öszvő gyurni, és meg sütni Kotnyek Anna által egyenlő szövetkezéssel Jancsics Jakabot [...] megétetni nem irtózott”. A bűntársként vallatott Kotnyek Anna erről akként nyilatkozott, hogy a fogadósneval és szolgálójával négy „pogácsát” sütöttek, majd hozzátette: „Egyéb eránt mind haszonló volt, csak egyedül azon utra vélem adott pogácsára a vendég fogadósne egy fekete gömbölü skatulából sárga porrá töröt mérget ki vétén, és a mákot véle öszvő kevervén én hintettem megh a tésztát véle”. A terv az volt, hogy Kotnyek Anna elkíséri a dolga után járó vendégfogadóst, és útközben adja oda neki a magával vitt étket, amire azonban nem került sor. A vallatott elmondta, hogy utóbb a tarisznájában esősen megtörődött pogácsából evett is valamennyit, de nem tapasztalat, hogy „ártott volna”.¹⁰

A boszorkányság megvalósítása is gyakorta járt együtt különféle dolgok felhasználásával. Bodó Mátyás elsőként a mérges füveket említette, azután a boszorkányos könyveket, varas békákat, áldozati állatokat, emberi tagokat, csontokat, „kiváltképp tükkel átszúrt viaszfigurákat”, mint amik a tett nyilvánvalóságról beszélnek.¹¹

⁹ Bodó, Mathias i.m. 258. p.

¹⁰ ZML 1761, 22. 17.

¹¹ Bodó, Mathias i.m. 225–226. p.

Hihetőleg gyakorlati tapasztalataira is alapozva sorolta ezeket a jeles szerző, ugyanakkor a perek tanúsága szerint jobbára közönséges dolgok játszottak valamilyen szerepet a boszorkánysággal vádoltak üzelveiben, így ártalmatlan növények, termények, állati eredetű termékek: tojás, tej, állati szőr, vagy levágott emberi haj, más ruhadarabja. 1750-ben Somogy megye törvényszéke előtt a többszörös boszorkánysággal vádolt Ihász Éva efféle „egyszerű” dolgok felhasználásával próbált egy alkalommal mesterkedni, miután egy másik asszonyt gyanúsított azzal, hogy tehenének ártott: „[...] ennek előtte cir[citer] 12 Esztendővel midőn bizonyos dolog éránt ugyan Segesdváron lakozó Németh Judith ezen vason álló Rab személyhez ment volna, másnapra kelvén azon Németh Judithhoz ment ezen Rab személ mondván, hogy a tehenét megh ígészte volna, adgyon a hajából, s kötejbül, hogy avval megh füstölvén tehene meg jobbullon, arra emlétet Németh Judith föl háborodván, hogy ezen bubájos személt feibe ütötte egy darab fávol, azután megh fenegette, csak hamar fenegetése után hetedik Esztendőben lévő Leányát hirtelen betegséggel s egész testének föl dagadásával nyomorgatta a mint meg is köletet néki halni [...]”.¹²

Tejjel történő boszorkányságnak egy egészen különös történetét örökítette meg Bodó Mátyás, amit, mint maga magával megesett, egy nyolcvan év körüli, „szavahihető és jó hírű” nemes ember, bizonyos Hankói Farkas György mesélt el és tanúsított előtte: „[...] a Thököly-felkelés után egy alkalommal a debreceni vásárból visszatérve a Tiszán-túli részekben egy síkra érkezett, nyáridőben legelő barmok szépsége állította meg a többi hozzá tartozóval együtt, akkor egy rochfalvi földműves (akit meg is nevezett, nevére azonban nem tudok visszaemlékezni) egy szekérről kis korsót vett elő, és miután a kocsi-szekérre tette, megkérdezte ugyanettől a nemestől, nem akarna-e itt a közelben lévő juhok legelőin tejet kóstolni? Akinek akkor ugyanez a nemes azt mondta, hogy meg akarná ízlelni, végre ugyanez, miután kést vert a szekérbe, abból bőséges tejet fejt a késsel, amikor a tej kicsordult, a mondott juhok mindjárt elkezdtek ide s tova széledni, szaladni és ugrálni. Látván ezt e juhoknak juhásza vagy pásztora, rögvést levetette subáját, amit közönségesen bundának neveznek, és pásztorbotjával egészen addig ütötte, míg a kés a szekérből ki nem szabadult. Miközben az a bundáját verte, ugyanez a tejet fakasztó és fejő ember a földre vetette magát, nagy

¹² Somogy Megyei Levéltár, Processus criminalis, 1750, No. 323.

jajveszékeléssel azt kiáltozta, ne engedjék a juhásznak, hogy oly igen verje és kínozza. Végre kifordulván a kés a szekérből, a juhok is lecsillapodtak, és a juhász felhagyott az ütlegetéssel, és ugyanez az ember megszabadult kínjaitól, megijedve és meggyötörve szállt föl a szekérre. Ez az ördög hatalmasabb ördögre talált. És így űzött csúfot mesterkedés a mesterkedésből”.¹³

E tanulságos, mesébe illő történetet Bodó egyébként a boszorkányságra nyilvánvalóan utaló jelek sorozatának utolsó pontjához csatolva adta elő, mint annak egyfajta példáját, miszerint „*ha valaki, akit éjjel sebeztek meg – vagyis aki támadóját, mert nem láthatta, fel nem ismerhette –, tagjában majd ráismer az őt sebzőre*”.¹⁴

A lopás, idegen dolog haszonszerzés céljából történő elvonása, és ennek minősített esete, a rablás, midőn a tettes az idegen dolgot erőszakkal vonja el, gyakorta járt különféle eszközök, célszerszámok felhasználásával. A lopás különös nemének tekintették a zártöréssel, betöréssel megvalósított *furtumot*, amit gyakorta az objektumról „*kamra, pince feltörésnek, felverésnek*” neveztek. A büntetőeljárás során felvett iratokban sorolt lopott, rablott dolgok mellett, hogy bőséges tájékoztatást nyújtanak a szokásos, mindennapos használati eszközeiről, a bűnelkövetői szokásokról, életmódról is sokat mondanak. 1780-ban Zala megye törvényszéke előtt Soós Pál tiszti ügyész Tóth János ellen a következők miatt emelt vádat: „*Miképpen ezen T[e]k[inte]tes Törvény szék színe előtt vason álló Gonosz, Istentelen meg röigzött Tolvaj Rab Személy mint Isteni, mint világi Törvényeknek megvetésével másoknak véres verőjtékivel szerzett Javait szomjúhozván fíjatallab korában ugyan Gyümölcsöt, és Kukoricát, utóbb pedig ezelőtt majd két esztendővel, ezen Nemes Vármegyében lévő Ujlaki Isttálokból három pöngött, egy derék, és két kerék szeget, négy ló patkót, egy páros kést, egy fűrút, egy kapát, egy ágos szeget, egy vonó léáncot, ezenkívül bizonyos Prés házot föl vervén, ebből egy köszörű követ, tolvaj képpen elvünni, ezel meg nem elégedvén ez mast foló esztendőben megesett Bőjt*

¹³ Bodó, Mathias i.m. 227. p. (A járműveket az említések sorrendjében először a currus, a következőben axis currulis, majd háromszor egymás után axis, és legutoljára ismét currus jelöli. Mivel a szóhasználatban nincs semmi következetesség, vagyis a currus és az axis mindkét szállító alkalmatosságra előfordul, a megnevezések általános értelemben kell venni.)

¹⁴ Bodó, Mathias i.m. 226. p.

*ellő havában Bakónaki Bognár András Istálójának ajtajait föl
feszegetvén, abbul is egy Lemez, és Csoroszla vasat, mégh is Klajfor Miklos
Bagolai Nemes Somogy Vármegyében lévő helységbeli Lakóstul egy
mecző kést el lopni, és el tulajdonítani s több illetin tolvajsági által
Felebarátit károsétani szolgálótyát félben hagyván Sz[ent] Miklósrul ell
szökni, s szüntelen Csavarogni nem irtozott”.¹⁵*

Míg a pásztoremberek lopásaikat főként négylábú marhákra
követték el, a földművesek vagy uradalmi cselédek, ahogy Tóth János is,
inkább gazdasági eszközöket és azok alkatrészeit tulajdonították el,
olyanféléket, mint egyebek mellett az itt sorolt kocsi - vagy
szekéralkatrészeket: derék-, kerék- és ágas szeg, és ekealkatrészeket:
„lemezvas”, azaz kormánylemez és csoroszlya. Ezzel szemben voltak
olyanok is, mint az 1761-ben Zala megye törvényszéke előtt vádolt Pilis
Mihály, alias Horváth János, aki, mai kifejezéssel élve,
élethivatásszerűen bűnözésből tartották el magukat. Pilis
bűncselekményeit bünszövegetsében valósította meg, és a tetthelyek
alapján mozgástere is kiterjedt volt. Életmódjáról árulkodik, hogy pénz
mellett, jobbára ruhaneműket lopott, egyrészt önfenntartásra, és
nyilvánvalóan azzal a céllal, hogy értékesítse azokat, ami efféle holmik
esetén bizonyosan nem járt különösebb nehézséggel. Pilis Mihály
különböző bűntársakkal, köztük nőkkel is társulva elkövetett tizenegy
rendbeli lopást ismert be. Amellett, hogy „*eledelre valót, ruházatra valót
szám nélkül*” lopott, Horvátországban társakkal „*felverte*” éjnek idején
egy görög boltját, ahonnan, hogy mennyit vittek el, nem tudta ugyan,
csak azt, hogy hatfelé osztásban kinek-kinek „*ötödfél forint jutott*”.
Ezután a lendvai olasz boltját törték fel, ahonnan először semmit nem
vittek el, másodszor viszont 9 forintot. A következő két betöréses lopást
Pilis ugyancsak Horvátországban, egy Dráva menti, azután egy Varasd
környéki faluban követte el cinkosaival 30, majd 200 forintra.
Utóbbiból 50 forinttal részesedett. A következő állomás Dobri, ahol
kamratörésből 20 forint, egy „*öreg feisze*”, 6 lepedő, 2 „*zsidó keszkenyő*”,
egy-egy férfi és asszonymente, „*takarétó*” (terítő), gyolcs, 2 „*pintöl*”
(pendely) 4 „*fél üng*” és 3 „*üng*” volt a zsákmány. Szentgyörgyvölgyön
egy feltört kamrából az utcára kivitt és ott felfeszegedett ládából 20
forintot, fehér ruhát és kék szoknyát loptak. Hetedszer egy kamrából 50
forintot, a következőben „*tizenhetedfél foréntot, 2 selem keszkenyőt*” és

¹⁵ ZML 1780, 59. 68.

fehér ruhát, majd Baradáson „*egy Aszon mentét, egy pár kordován Csizmát*”, tizedik alkalommal, ismét Horvátországban „*egész szalonnát*” vitt el bűntársaival. Végül, a szentmiklósi templomból „*lopott portekákból 2½ réf gyolcs, takaréto*” jutott neki részéül, mely lopás során, míg társai a templomban tartózkodtak, „*kivül állott*”, vagyis őrködött.¹⁶ A „*takarétó*” pontosításában a *levata causa* igazít el. A tiszti ügyész ezt „*oltári abrosz*”-nak (oltárterítő) nevezte, és ugyanitt a gyolcs helyett, a dolog lényegének megfelelően, „*vékony vászna*”-t írt.

2. Jogismeret, jogtudás

A bűnelkövetés sajátosságainak, hátterének, az életviszonyokra gyakorolt hatásának feltárásában kétségtávol a „tárgyi” környezet és a bűncselekmény empíriái nyújtanak a legtöbb segítséget. Ezzel együtt ahhoz, hogy árnyaltabb képet lehessen alkotni adott korszak bűnözéséről a jogismeretre vonatkozó adatok is fontosak.

Ha valaki négylábú állatot, lovat, ökröt, birkát nem vásárhelyen vett, ami a nagy nyilvánosság miatt kellő garanciát szolgált a jogszerű tulajdonszerzéshez, azt vélelmezték, hogy a barmot lopta, vagy pedig tolvajtól vásárolta, röviden bűncselekmény révén jutott ahhoz, feltéve, hogy kellő számú ügyleti tanúval, illetve bizonyító irattal nem tudta igazolni a jogszerű szerzést. A XVII. századtól, hogy az efféle vagyonelleni bűncselekmények elkövetését megelőzzék, legalábbis visszaszorítsák, a megyék rendeleteikben is tiltották a gyanús adásvételeket. 1635-ben Sopron megye úgy rendelkezett, hogy „[...] minden és bármely utazók és csavargók lovakat és ökröket és teheneket hajtva, árus helyekre vezetve, örök kapitányaitól, mások pedig vagy földesuraiktól, ha nem nemesek, ha pedig nemesek, az alispán úrtól vagy számukra legközelebbi szolgabírótól szabad útlevelet bírjanak saját törvényes kereskedésük felől, egyébként ilyen szabad útlevéllel nem rendelkezvén, lovakat, ökröket és teheneket harmincadosok, vámszedők és ezeknek rovói, és így hidak és révek őrzői is, bárki az urak és nemesek közül vehesse és vegye el irgalom nélkül”. Hasonló módon határozott Nyitra megye 1651. évi II. statútumában: „[...] mostantól ezután, senki, sem a nemesek, sem a parasztok közül ismeretlen csavargóktól és gyanús

¹⁶ ZML 1761, 22. 31.

kereskedőktől lovakat és barmokat nyilvános vásáron kívül és magános, rejtett helyeken alattomban ne vegyen, ha pedig valami ilyeneket találnek, a jog rendjét szem előtt tartva, mint azoknak tolvajai és szerzői és előmozdítói ellen járjanak el a vásárolt dolog elkobzásával". Ez efféle megyei rendszabások a XVIII. században tovább szaporodtak. Mások mellett Tolna megye 1722-ben alkotta meg statútumát e tárgyban: „[...] *elégséges tudomás és igazolás nélkül senki nem merjen lovak semmilyen pásztorától és csordák pásztorától marhát, lovat és más állatot venni 12 forint büntetés alatt*”.¹⁷ E tiltások és az ezek nyomán foganatosított intézkedések vezettek el e marhalevel általánossá válásához, aminek használatát a Helytartótanács először az 1794-ben adott rendeletével tette általános érvénnyel kötelezővé.

A XVII. századtól terjedt el az útlevelek, menlevelek használata is. Győr megye 1689-ben arról határozott a rablók és csavargók megfékezése érdekében, hogy „[...] *ezután nemesek, polgárok és vitézek és minden más állású emberek közül senki, idegen helységeken nem ismerősek vagy ismertek, felsőbbbségeik szabad menlevele nélkül ne merjenek faluról falura utazni, különben az ilyen ismeretleneket a helységek lakói szabadon elfoghassák [...]*”. Hasonlóképpen rendelkezett 1696-ban Fejér megye is: „[...] *ilyeneket bárhol elfoghassák, kivált az útlevel nélkül innen oda rejtőzködőket, az ilyeneket bárki fogja el, tüstént és érdemlett büntetés rájuk kirovása végett, ide Fehérvárra tömlöcbe hozza [...]*”. Tolna megye 1723-ban a helységek kapcsolattartását előírva alkotott hasonló tartalmú rendeletet: „[...] *a gyanúsakat és útlevelek nélkül utazókat fogják el és az illetékes hatóságnak adják át súlyos fenyíték alatt, és bármely helység a másoknak oda és vissza tudtván segítsen [...]*”, amit mintegy kiegészített az újabb, 1726. évi II. statútum: „[...] *útlevel nélkül és földesuraik engedélye nélkül utazó szökevényeknek összes, mind velük, mind egyebütt található javaikat elvehessék, hogy ne lehessen földesuraknak elbocsátó levelek és szabadságlevelek nélkül ötszáz forint büntetés alatt ilyeneket magukhoz fogadván elrejtteni, és kéznél tartani [...]*”. Baranya 1729. évi II. statútuma pedig egy egészen részletes útlevel-rendészeti szabályt rögzített: „[...] *érkezőknek, hacsak nem huszonnégy órára engedett időzniük a mezővárosokban és falvakban, útlevelüket kérjék, és ha valakik mezővárosokból kimenni és elutazni akarnak, útlevelük legyen*

¹⁷ CS V/1. 113., IV/ 1. 300., V/1. 353.

vagy tekintetes úr tiszttjéltől, vagy pedig mezőváros vagy falu bírójától azzal a nyilatkozattal és bejelentéssel, meddig tart a távollét, és mezővárosba vagy faluba visszatéréskor a helység bírójának legyenek kötelesek és tartozzanak ismét jelenteni, és az útlevelet, ráíratván és lepecsételtetvén, ahol tartózkodtak, visszaadni”.¹⁸

Még ha nem is adott minden megye rendeletet az efféle passzusok használatáról, azt a hatóságok elvárták és megkövetelték már mindenütt az országban a XVIII. század első felétől. Ezért akit menlevél nélkül fogtak meg, mégpedig lóval együtt, bizton számíthatott arra, hogy lopás miatt bíróság elé állítják. Tipikus példája ennek Horváth János esete, akivel szemben 1761-ben Árvay József, Zala megye tisztí ügyésze a következő vádat vette fel: „Miképen ezen vasson álljó nyilván való Tolvaj, és tegergő Rabszemély, Isteni, és hazánk Törvényei kemény büntetésseitül semit nem irtozván, legh először is hitves Társát ell hagyván, és utána külömbféle Vármegyékben és Helységekben eő felsége kegyes rendelkezései ellen is mind Passus nélkül sok ideig tekeregvén, és elhihető, hogy már előbbeni életét is gyakor Tolvajságokban töltvén s az ell multt napokban is bizonyos lovat ell lopván, és azt M[éltósá]gos Báró Sennyei Ur eő N[agysá]ga ménességének Sár mellyékirül [Sármellékről] Pelleskére [Pölöskére] lett fel hajtássa alkalmatosságával ell tulajdonította, és ell hihető aztot ell adván, idestova való tekergességében az árát is ell fecsérelte, és ekképen felebarátyának megh rögzött Tolvaj szokássa szerint nyilván való kárt okozott”.

A vádlott a kegyes vallatásban, akit egyébként Henyén tartóztattak el a falusiak, a megfogás előzményeit firtató kérdésre a következő választ adta: „M[é]l[ősá]gos Báró Sennyei eő Nagyága Ménesse Säär mellett Apáti pusztán nyári legelésen ott voltak, Simon [és] Judás nap (október 28.) tájban föl hajtották a Ménest, a Csikós, nem volt elegendő embere, engem is meg fogattak, hogy segítsége legyen az uton néki, hiteles Passussal föl is jöttünk Pölöskére a Csikós Ádám nevő a Bujtárja Istók, Pölöskén ez nap, ez éjjel nyugottam, és onnéd el mentem N[emes] Weszprim V[árme]gyében Padragra Szabó Márton Bátyámhoz, ott megjelentette, hogy Henyében is volna Néném, s úgy oda mentem, a Passus pediglen a nevezett Csikós és Bojtárnál maratt”. Arra pedig, hogy volt-e lova, és kinek a lován jött, amikor elfogták, majd az ehhez

¹⁸ CS V/1. 215., 234., 359., 436., 458.

csatlakozó kérdésre, hogy tudniillik kitől vette a lovat, ekként felelt: „*Volt magamnak lovam, de háta igen meg romlott, az Uraság Csikossa adott Uraság Lovaibul nyerges Lovat, úgy jöttem föl rajta*”. „*Pincze helyen Szabó Istóktul egy tulkon cseréltem még vagyon egy ugyan Pincze helyen Varga Istóktul vettem*”.¹⁹

A terhelt a menlevél hiányának következményével tisztában volt, ezért mentegette magát azzal, hogy azt a csikósnál hagyta, hiszen bizonyító irat nélkül, nyilván, meg sem fogadták volna segítségül. Ugyancsak sajátosan védekezett a már említett, gazdája lovának ellopásával vádolt nemes Pacsai László is, aki még csak egy hete állt nemes Bóka János esküdt szolgálatában kocsiként, amikor megugrott: „*Nem egyébért vittem ell azon lovat, hanem, hogy fehér ruháért akartam menni, s azon lovon szolgálatomnak folytatására vissza akartam jönni jól lehet az uram híre nélkül mentem ell de az öreg Béres tudta hogy ellmentem, és még egy börtarisznyában egy új nadrágot adott, hogy azt adnám ell és az árát hozzam néki meg*”.²⁰ A 22 év körül járó ifjú jól tudta, hogy ha passzus nélkül, szegődöttként, gazdája lovával távozik, lopás gyanújába keveredik. Ezért szólt a béresnek, vagyis ezért gondoskodott eleve tanúról, akinek még szolgálatát is felajánlotta.

Ami pedig a cserét illeti, falusiak között, állat tulajdonának megszerzésére gyakorta megesett a pénzhiányra visszavezethetően. A helységben, vagy annak szomszédságában élők, ismervén egymást, gazdasági szükségleteiket szem előtt tartva tettek cserét, amihez nem fűződtek szigorú formaságok. A létrejött szerződést nem örökítették meg még egyszerű írásban sem, és bizonyos marhalevelet sem kértek egymástól. Vélhetőleg ezzel magyarázható, hogy azok, akik bűncselekménnyel tettek szert lovakra, ökrökre, cserék révén próbálták „elrejtetni” a lopott jószágot. Amikor, 1761-ben, Nagy László Zala megye esküdtje egy „*közép szerű fakó*” ló lopásával vádolt Kесе másképpen Kertész vagy Horváth Józsefet arról vallatta, hogy „*micsodás*” volt az a ló, amivel ezt elcserélte, és hol vette, a gyanúsított ezt a választ adta: „*Az is olyan forma fako lo volt, melyet is én Vasvári [...] Nyári Ferko névvel nevezendő Czigántul cseréltem, egy vörös pej lovon, azt pedig Kis Somloi Cseke Palitul cseréltem egy fekete fél szemű Lovon, ezt pedig Borgatai Boda Gyura Czigántul cseréltem egy Csikos*

¹⁹ ZML 1761, 22. 29.

²⁰ Uo. 7.

*Kanczán, azt Kertész Miska öcsémtől cseréltem Babán egy két esztendő Sánta fekete csikon, azt Durán Hegedüs Páltul vettem hat forinton [...]”.*²¹

Horváth János „cseréje”, vagyis hogy lovat lovon cserélt, mégpedig sérültet éppel, önmagában megfelelt az ésszerű gazdálkodás szabályainak, hiszen a hátán sérült állat nem volt alkalmas lovaglásra, de pihentetve, méneslovak között, kellő idő alatt rendbe jött, és nem vesztett értékéből. Ha viszont afféle ló lovon cserék követték egymást, mint amiről Horváth József vallott, akkor okkal volt feltehető, hogy bűncselekményből származó jószág eltűntetéséről volt szó.

A megyei törvényszéken a tiszti ügyészek szokás szerint a Hármaskönyv I. rész 15. cikkére hivatkozva halálbüntetést kértek. Míg a Hármaskönyv csak a büntetés nemét állapította meg, a Praxis Criminalis rögzítette azt is, hogy milyen feltételek teljesülése mellett van helye a halálbüntetésnek. Alapesetben tudniillik akkor, ha a lopást nem kevesebb, mint 25 forint értékre követte el a tolvaj, vagy ha kisebb lopás miatt már kétszer büntették, még akkor is, ha az ilyen lopások együttesen nem tettek ki huszonöt forintot. A honi jogszabályok közül sajátosan csak a XI-XII. századi dekrétumok szóltak elkövetési értékről, későbbi törvények viszont nem, és megyei statútumok is csak elvétve. Komárom megye 1624-ben I. számú rendszabásában kerti, vagyis kisebb értékű lopás elkövetőjére 14 forint büntetést állapított meg, ami megfelelt annak a büntetésével, aki barmait más vetésében legeltette. Nyitra megye 1656. évi IV. rendelte „legalább” egy bárány vagy juh lopása esetére már halálbüntetést rendelt. Pozsony megye 1762-ben elfogadott statútumában pedig a következőkről határozott: „[...] az kik találtatni fognak aprólékos lopásban, úgy mint az kik tyúkot, ludat, kacsát, szelíd vagy vad gyümölcsöt, vagy más kertbéli veteményekből való termést lopnának, az kártételnek megtérítésén kívül hat forintban büntetődjenek [...]”.

Az eljáró megyei törvényszékek a lopást az eset összes körülményeire, a tolvaj korábbi bűncselekményeire tekintettel értékelték és büntették. A lopással vagy amellelt más bűncselekmény elkövetésével vádlottak, ha valamely tettüket be is ismerték, ezek

²¹ ZML 1761, 22. 6.

²² CS V/1. 105, IV/1. 321., 851.

jobbára enyhébb büntetéssel fenyegetett, kisebb értékre megvalósított termény- és gyümölcslopások voltak. Mint a már szóba hozott Tóth János is, amikor a vád tárgyává tett lopásai mellett korábbi tolvajlásai felől faggatták, efféléket vallott be: „*Kukoriczát, gyümölcsöt, Pásztornak valókat Lopogattam, mást nem [...]*”. Az 1761-ben szintén Zala megye törvényszéke előtt baromkodással, istenkáromlással és lopással vádolt Jakab István szintén csak egy jelentéktelen lopást ismert el: „*Egyszer Kosi Marczi Tormaföldi Hajdu Imre, és Tott Marci szőlőjéből egy csuha újal lopott véle én is társ voltam, de én csak az fővegem púpjában szedtem szőlőt*”. Hasonlóképpen kis értékű lopásokat vállalt magára az istenkáromlással vádolt Dobrovics György a lopásai felől feltett vallató kérdésre: „*[...] nagy károkat nem tettem, hanem gyermek koromban Gyümölcsöt loptam, de más olyas nagyobb partékát soha sem [...]*”.²³

A Praxis Criminalis 84. cikkelyének 7. §-a a büntetés enyhítésére okot adó körülmények közé sorolta egyebek mellett, „*ha a lopással elvett dolgot a tulajdonosnak maga a tolvaj vagy más visszaadta, és a tolvaj a vevőknek is megtérítette a vételárát*”. Ez volt a legtöbbször figyelembe vett enyhítő körülmény a megyei gyakorlatban is, feltéve, hogy ezzel együtt súlyosító körülmények nem jöttek szóba. Ekként, a tett kárenyhítésnek köszönhetően menekült „enyhébb” büntetéssel 1780-ban Zala megye törvényszéke előtt Szabó Adám: „*[...] Hásságyon lakozó Mihók Ferkó pinczejét föl törvén abbul 52 forinokat 40 Xroat [krajcárokat] el lopott, melly cselekedetiért halálos büntetэшöz közelgetvén könnybítettvtvén úgyó mind azon által anyibul, hogy az ellopott pénz jobbára ugymint 6 for[int] 40 Xokon kívül vissza került légyen magának kinyilatkoztatása szerint [...] esztendeig tartandó [...] raboskodásra az alatt kantoronként 25 számmal elszevendedendő 100 Pálcza ütésekre kárhóztatik, még hátra maratt, s meg nem térített úgy mint 6 for[int] 40 Xokat a károsodott Embernek meg adni köteleztetik, addigh a Tömlöczbul még azt meg nem adgya ki sem eresztetik*”.²⁴ Ezzel szemben Pilis Mihály, jóllehet a lendvai olasz boltjából lopott pénzt visszafizette, hasonlóképpen a Dobriból elvitt ingóságokat mind „visszavitte” az ellopott 20 forinton kívül, nem menekült meg a legsúlyosabb büntetés alól: „*[...] minthogy életének megh jobbításása felől már legh kevesebb reménység sem lehet, hogy ily sok gonoszságáért*

²³ ZML 1761, 22. 14., és 22. 42.

²⁴ ZML 1780, 59. 72.

érdemessen büntetődgyék, másoknak pedig áldozata példát mutasson, akasztófára ítéltetik”.

Lopott dolog visszavételének egy egészen különös esetéről számolt be Bodó Mátyás: *„Thököly-felkelés alatt esett meg, a kishonti járásban, Bakos-Térek birtokban, hogy e helységnek egyik földművese másik földművesnek, egyébként keresztkomájának földjéről (kinek fia, a tiszteletre méltó férfi mesélte el ezt) tizenkét kereszt búzát vett el. Bár meglátta, hogy ő tette, és nem más, mint keresztkomája, akit súlyos bizonyítékok tettek gyanússá, mégis mert nem akarta ezt rábizonyítani, kénytelen volt eltitkolni. Ugyanez a tolvaj mindazonáltal a következő esztendőben titokban nagy szaporán tizenkét keresztet rakott le arra a földre. Amikor erről tudomást szerzett a károsult, miután elhordta a terményt, elment keresztkomájához, akire gyanakodott, és megbocsátott neki. A tolvajt pedig, bár tagadott, mégis a szégyenpír, a búza egyezősége és megfelelése, hogy mostanáig a tolvajnak földjén volt, és más körülmények leplezték, megdicsérte.”*²⁵

Bodó efféle esetekben, amire a példát hozta, vagyis ha a tolvajt megbánás vezérelte, és annak ellenére adta vissza a dolgot, hogy még nem vádolták, és nem bizonyították vele szemben a bűncselekmény elkövetését, a büntetés teljes elhagyást látta helyesnek. Szabó Ádám, úgy tűnik, gyanúsítása után adta vissza a lopott pénz nagyobb részét. Mindenesre azt a törvényszék értékelte, és ahogy ez oknál fogva Bodó is elegendőnek tartotta, rendkívüli, vagyis a rendes büntetésnél enyhébb büntetéssel sújtotta.

Az elkövető bűnössége legfontosabb bizonyítékának beismerő vallomását tekintették. Ezzel együtt ahhoz, hogy a bűnösség minden kétséget kizáróan igazolódjék, más bizonyítékokat is gyűjtött a hatóság, melyek közül különös jelentőségű volt a közvetlenül észlelő, szem- és fültanúk vallomása, akik ha tetten érték a bűncselekmény megvalósítóját, hogy később semmi kétség ne merüljön fel, rendszerint ki is nyilatkozták azonnal, hogy a tetten értet bűncselekmény elkövetésében tapasztalták, és el is fogták. Amikor 1761-ben Tamadi György, miután összeszólalkoztak, és a nála lévő csutorával szájba verte őt Tóth Miklós, úgy hogy orrán száján bugyogott a vér, támadóját homlokra ütötte a keze ügyében lévő kapával. Ezt látva az egyik tanú,

²⁵ Bodó, Mathias i.m. 286. p.

Böröczki János ekként kiáltott rá: „*no disznó teremtette agyon ütötted biz azt, fogjátok legények kötözzétek meg [...]*”, a másik tanú Borda János pedig így: „*no átkozott, agyon ütötted a sógoromat [...]*”, amire, tanúvallomásában Tamadi válaszáat is felidézte : „*semmi szándékom nem volt, hogy agyon üssem, csak azért dobtam meg, mivel szidott [...]*”.²⁶

A már szóba hozott Jakab Istvánra két tanú bizonyította a baromkodást. Egyikük, Parti Miklós erről a következőképpen vallott: „*Ezen folyó esztendőben megesett Szent István Király nap előtt való nap este történt, hogy ezen Tanú maga házánál Ágyban le fekütt hozzá menván Makaro János, s ilyen képpen meg szólótta mondván: Kell föl hamar, s gyere, s ezen szavaira föl költ, és sürgetlen sietve ment Makaro Jánossal a rab személynek Udvarára, ahol is Makaro János mondotta a Fatensnek [tanúnak]: nézné mit csinálna Jakab Istók Burka Miska Tehenének. Akkor este szép hold és csillag világ lévén látta, hogy az most írott Jakab Istók Rab személy Lábra való nélkül egy ingben lévén Burka Miska Tehenének feje az Kertre magassan föl volt kötve, fél lábával egy szilva fa törsokin, másikkal pedig az közel lévő Hajléknak Boronából való falán állott, az Tehénnek Farkát fél kézben tartván fönt volt valósággal rajta, s midőn az Tehén elfordult, látta szemeivel az Háznak Keresztye által |: aki ha nem lett volna, megfoghatta volna, oly közel volt :| hogy lefordult, szemérmes teste föl merevedve volt, szinte úgy nyertezt, mint a Borjunak szokott az Tehén, ezt tapasztalván a Tanú meg szólótta mondván: Hallod-e Istók ezt ne tagadd, de egyet sem szólott reá, hanem az földre csapta magát azután föl költ, és az feleségéhez ment, az honnend is egy kevés üdő mulva nagy Fejszével kijött s ezen Tanút fenyegette mondván: még regvelre meg fizetek Kutya Lánczos teremtette fekete Partia”. A másik tanú, Makaró János jól tudta, hogy vallomása nem volna elégséges önmagában a vád bizonyítására, ezért hívta magával Parti Miklóst.*

3. A bűnügyek egyéb „hozádekai”

A bűncselekmény elkövetésével kapcsolatos különös mozzanatokra is fény derül a periratból, mint például Milhoffer Eszter bűnügyében, aki Kotnyek Annát esketéssel vette rá arra, hogy férjét kísérje el, és

²⁶ ZML 1761, 22. 16.

útközben adja neki a mérgezett „pogácsát”: *„Engem a Vendégfogadósné fölemelt kézel az Istenért kért, hogy edgyüt utaznék véle, és utamban nékie adnám azon pogácsát, ha úgy mond ötet az ördögök el viszik is, nem gondol véle, ha véghben mehet Szándékja, ebbéli vétkének megh bocsáttássáért Romában töb vétkes társaival, úgy mint én vélem, és Turnicsai Segács Ferenczel megyen, ott megh fogja gyónni, és az Isten megh is bocsáttya a vétkét”.*

Az élet elleni bűncselekményeknél különös figyelmet fordított a hatóság arra is, hogy az okozott sérülés valóban okszerű következménye volt-e a sértett halálának, hogy alkalomadtán kellő gondoskodás és ápolás mellett is bekövetkezett volna. A sérültet, a megsebzettet, ha maga képtelen volt, sokszor a jelenlévők, vagy oda sietők részesítették segélyben, amiről azután tanúként vallomást tettek. A Tamadi György által letaglózott Tóth Miklóst az egyik jelenlévő, Böröcz János látta el: *„[...] a sebjét pedig három újával tapogatván a Tanu el iszonyodott, hogy mind az három ujat a seb el nyelte, és a tarisznájában lévő darab siros ruhával nevezett Tóth Miklósnak fejét bé is kötöttő”.* Az 1775-ben Baranya megye törvényszéke elé állított Kiss András uradalmi hajdú bűnügyében tanúként kihallgatott Nagy István arról számolt be, hogy a vádlott Nyulas Gergelyt 3-4 lépésről lőtte lábon puskával, aki maga magát kötözte be: *„[...] job Térdén fellül esett oly nagy sebt, melyben egy kopaszott Dió férhetett volna, a vér meg állítására Taplóval bé dugta és kötözte kapcával [...]”.*²⁷ Milhoffer Eszter a *levata causa* szerint férjét már a kaláccsal tervezett megétetés előtt is megkísérelte megmérgezni, *„[...] akit ha édes téjel nem értek volna, e világbul természet Törvénye ellen erőszakos halállal eötet ki törölte volna”.* A zsíros ruha, a tapló felhasználása a vérzés csillapítására, ahogy a méreg semlegesítése édes tejjel itatással, mind figyelemreméltó tapasztalati úton szerzett ismertekről árulkodnak.

A büntettek elkövetésének olykor sajátos kiváltó okai voltak. 1778 decemberében indult az a büntető per Baranya megye törvényszéke előtt, melyben a vádlott, bizonyos Gajo minden további nélkül beismerte, hogy katonának állítása végett a lefogásában közreműködő Hajdeman Péter Monostor falusi esküdtet szándékosan ölte meg. A katonafogást a helység bírója, Ditrich András szervezte meg: *„Midőn a*

²⁷ Baranya Megyei Levéltár, Processus criminalis = BML 1775, LVI. 510.

tanú főszolgabíró úrtól parancsolatot kapott, hogy Dárdára megjelenjék, az tanú azontúl megnevezett napra Dárdán megjelent, ahol főszolgabíró úrtól a falukra repartíalt [kiszabott] katonák számát oly erős parancsolattal megkapta, hogy azon katonákat minden csendességgel kiállítani az egész községgel iparkodjon, mely súlyos rendelkezéseket egynéhány napig a bíró magánál tartván az kirendelt napra két esküdtet, úgymint Petar Vujaszinovicot, Manuelo Vujkovicot és a főnt nevezett német esküdteteket, melyeknek midőn házához érkeztek – addig ugyan az rendelkezéseket nékik meg nem mondotta félvén, hogyha házánál nékik kibeszélné, egyik közülök az falura menne – az kertjébe föl hívta, mondván nékik: Barátim, rendelkezéseket kaptunk, hogy helységünk ezen napra két legényt fogjon, és katonának állítson, azért én néktek kettőt mondok, az egyik az Gajo, mellyik itten egy gunyhóban elrejtette magát, és úgyis csavargó, se helységnek, se gazdájának hasznára, a másik hasonló, Schnaider János, mely ugyan házánál vagyon, azért ezen két úgyis rossz viselő ifjakat, ha megkaphatjuk, őket katonának állítsuk”.²⁸

Ahogy e néhány faggatott bűnügy is kellőképpen alátámasztja, számos, a néprajzi kutatásokhoz is hasznosítható adat hüvelyezhető ki a törvényszéki iratokból, ezzel együtt feldolgozásuk révén a bűnözésről szerzett ismertek megkerülhetetlenek a kor viszonyainak tényszerű bemutatásához.

²⁸ BML 1778, LX 567.

Tárkány Szücs Ernő inspirációi ***(„...hogy talán kedvet kap a jogi népszokások kutatására is”)***

Gelencsér József

Bevezető gondolatok

Közismert, hogy „*habent sua fata libelli*” azaz a könyveknek meg van a maguk sorsa, de ez igaz lehet a belőlük írt dedikációkra is. Az alcímben idézett ajánlást 1981. március 17-én jegyezte be számomra Tárkány Szücs Ernő az akkor megjelent szintetizáló műve, a Magyar jogi népszokások első oldalára.

Az ide fűződő történet röviden a következőkben foglalható össze. Jogászként 1975-ben végeztem a Pécsi Tudományegyetemen. Lakóhelyemen, Székesfehérváron a közigazgatásban helyezkedtem el, de egyidejűleg a néprajz is érdekelt. A parasztság hagyományos életéről rengeteg könyvet, tanulmányt olvastam el, magam is gyűjtöttem ebben a témakörben, és több publikációm is megjelent. Tevékenységemet természetszerűen determinálta az egyetemen illetve a gyakorlatban megszerzett jogi ismeret illetve a jogász szemléletmód.

Lukács László néprajzkutató barátom annak idején névnapom alkalmából – jó szokása szerint – könyvvel kívánt felköszönteni. Így vásárolta meg Tárkány Szücs Ernő még szinte nyomdaszagú művét és a szerzővel – 48 órával József nap előtt – rögvest dedikáltatta. Sokan ismerjük Lukács Lászlót, és tudjuk róla, hogy gesztusai mögött sokszor távolabbra mutató célok is meghúzódnak. Ezúttal is így történt. Látna jogi alapképzettségemet, ismerve a jogtörténet és a néprajz iránti érdeklődésemet, úgy gondolta, üdvös lenne, ha kutató munkámat a jogi népszokások irányába is kiterjeszteném. A legméltóbb, leghatásosabb eszközt erre Tárkány Szücs Ernő könyvében leltem meg, ráadásul a szerző direkt felhívásával megerősítve.

Ezzel, illetve a kötet átadásával kezdetüket vették Tárkány Szücs Ernő rám gyakorolt inspirációi. Tényleg ő indított el a jogi néphagyományok kutatása terén. Mindenekelőtt vastos kötete

átolvasására inspirált. Ez szellemi élményt jelentett, ismereteimet bővítette, illetve rendszerbe foglalta azt, amit részben tudtam, esetleg sejtettem vagy új ismeretként olvastam. Néha elragadott a hév: felborítva az oldalak sorrendjét, egy-egy fejezet vagy jogintézmény kedvéért előre lapoztam, aztán visszatértem, vagy volt, amit többször is átrágtam. Ami a tárgyi ismereteknél is lényegesebb volt, az a gondolkodásomra, szemléletemre gyakorolt hatás. Bizonyos fogalmaknál, jogintézményeknél a merev, csak az egyedülit, a kizárólagost elfogadó szemlélet változását. Tehát azonosulást azzal, hogy vannak más nézetek, vélemények, hogy voltak jogi népszokások.

A jogtudományi környezet

Az 1970-1980-as évek szocialista jogtudománya kifejtette véleményét a szokás-jogszokás-szokásjog-jog kérdéskörrel kapcsolatban is. Pontosabban a szokással és a jogszokással, népi jogszokással alig foglalkozott, hosszabban érintette viszont a szokásjogot, és részletesen elemezte a jogot, mint normát. Ennek kapcsán dogmaként szögezte le, hogy a jogi norma az uralkodó osztály akaratát fejezi ki, annak léte kizárólag az államhoz köthető.

A korszak állam-és jogelméleti egyetemi tankönyvében Szotáczy Mihály azt írta: *„A társadalmi osztályok előbb vagy utóbb létrehozzák az életfeltételeikkel összhangban álló erkölcsi, szokás- és illemszabályaiknak rendszerét. Jogi normát alkotni azonban csak az uralkodó osztály képes. Általa az alapvető társadalmi viszonyok és magatartások nyernek jogi szabályozást. A további, egyéb társadalmi viszonyok szabályozása tartozik más társadalmi normarendszerek, így az erkölcs, az illem és a szokás körébe.”*¹

A szocialista jogelmélet a népi jogszokásokról, a népi jogéletről – a korábbi gazdag publikációs anyag ellenére – nem kívánt tudomást venni, annak létét szinte kizárta, vagy egyszerűen nem szólt róla. Még a szokásjog létezését is csak az állammal összefüggésben tudta elképzelni. Ugyancsak Szotáczy Mihály írta: *„A szokást állami szervek döntései, főleg a bíróságok emelik jogi rangra, következőképpen a*

¹ Antalffy György – Samu Mihály – Szabó Imre – Szotáczy Mihály: Állam- és jogelmélet. Budapest, 1970. 338. p.

szokásjog is állami jog.” A szokásjogi normák is megfelelnek a jogi norma jellegzetességeinek, mert állami akaratot, az uralkodó osztályét, fejezik ki, és államilag szankcionáltak. A szokásjog keletkezésének tipikus útja, hogy a jogalkalmazó állami szervek konkrét jogeset kacsn hozott döntéseikben elismerik a kialakult szokásokat és ténylegesen szankcionálják. Így a jogalkalmazói jog is jogforrás. *„A szokásjog is állami jog, azaz állami szervek által létrehozott, szentesített és kikényszerített norma.”* A szokásjognak három eleme, egyben feltétele van: 1. A magatartás huzamos időn át való tényleges megvalósulása. Tehát a szokásnak megszakítás nélkül, folyamatosan érvényesülnie kell a társadalomban (általános szokás), vagy annak egyes közegeiben (partikuláris szokás). 2. A szokás tartalmának több-kevesebb pontossággal megfogalmazhatónak kell lennie. 3. A szokás jogi jelentőségének állami elismerése. A második és harmadik feltételt a bíróságok, illetve a jogalkalmazó szervek teremtik meg. A szocialista jogelmélet azt vallotta, hogy olyan szokásjog, mely az állam szerveinek közreműködése és állami kényszer nélkül keletkezett volna, nem létezik. A szokás kisebb részt a törvényhozói elismerés, tipikusan azonban a jogalkalmazó szervek általi kikényszerítés aktusa emelte jogi rangra. A szokás eseti állami kikényszerítése önmagában még nem szokásjog, hanem csak akkor, ha az állam törvényhozó vagy jogalkalmazó szervei a tartós követést eltűrik, vagy egyenesen előírják.²

Szamel Lajos az államjogi stúdium keretei között még keményebben fogalmazott: *„Nincs jog állam nélkül, nincs nélküle szokásjog sem. Valamely állami szerv gyakorlata szükséges ahhoz, hogy a szokást jogi rangra emelje.”* Egyrészt így volt ez a törvény előtti és még inkább így van a törvény létezése utáni szokásjoggal. A szokásjogról a szocialista jogirodalom már lehántotta a burzsoá jogtudomány által rárakott misztikus burkot, merni kell tehát a szokásjog fogalmát a lomtárba helyezni. A szocialista jogban a szokás, mint jogforrás egyébként is jelentéktelen helyet foglal el, nem egyeztethető össze a szocialista törvényességgel.³

² Antalffy György – Samu Mihály – Szabó Imre – Sztóczky Mihály i.m. 482–486. p.

³ Beér János – Kovács István – Szamel Lajos: Magyar államjog. Budapest, 1969. 105–106. p.

Valamivel megengedőbben fogalmazott Bihari Ottó, szintén az államjog keretei közt. Szerinte a szokás valamely állandóan követett gyakorlat, amely mögött az húzódik meg, hogy ezt a gyakorlatot helyesnek, követendőnek tartják. A szokás egy magatartás szabályt fejez ki. Szokásjogról pedig akkor van szó, ha az uralkodó osztály egyes szokásokat annyira jelentősnek tekint, hogy állami szervezetével segíti azok kikényszerítését, biztosítja érvényesülésüket. A szokásjog különösen a feudális társadalomban volt túlnyomó súlyú. A kapitalista állam rendszerében már a törvényesség gyengítését jelentette. A szocialista államban a szerepe ehhez képest csökken, de azt nem lehet mondani, hogy Magyarországon nincs szokásjog. A szocialista jogtudomány elfogadja a törvénykiegészítő és törvénytöltő szokásjogot, de a törvényrontót elveti.⁴

Még a jogtörténész Csizmadia Andor is így írt a korai feudalizmus idejének normáiról: *„A még államba nem szerveződött magyarság törzseiben vagy nemzetségeiben is élt számos magatartásszabály, amelyeknek megtartását a törzshöz vagy nemzetséghez tartozóktól elvárták. A szokások sokasága alakult ki az emberi élet egyes megnyilvánulásainál. Ezek a szokások az állam megalakulása után amennyiben jogi tartalmúak voltak, jogi szokásokká lettek, és akkor az állam a maga eszközeivel érvényesülésüket kikényszerítette, így szokásjoggá váltak.”*⁵

A szocialista jogtudomány által kialakított ilyen környezetben, jogfelfogás mellett készítette el Tárkány Szücs Ernő összefoglaló művét, melynek középpontjában a jogszokás állt. Kulcsár Kálmánnak a könyvhöz fűzött utószava és más alkalommal tett kiállása⁶ némi segítséget nyújtott a szerzőnek, de hosszabb időnek kellett ahhoz eltelni, hogy a jogtudomány illetve az említett gondolatokon felnőtt jogász nemzedékek véleménye, álláspontja változzék.

⁴ Bihari Ottó: Államjog. Budapest, 1964. 44–45. p.

⁵ Csizmadia Andor – Kovács Kálmán – Asztalos László: Magyar állam- és jogtörténet. Budapest, 1978. 73. p.

⁶ Kulcsár Kálmán: Gazdaság, társadalom, jog. Budapest, 1982. 190. p.

A kutatómunkára gyakorolt hatás

Tárkány Szücs Ernő újabb, mondhatni második inspirációja személyemet illetően abban nyilvánult meg, hogy 1981 őszétől Lukács László és Lackovits Emőke néprajzkutatók meghívására vállaltam a Káli-medence történeti és néprajzi kutatásában a részvételt, mégpedig a népi jogélet területén. Mondanom sem kell, hogy kutatásom irányának, részterületeinek meghatározásánál, a szóbeli gyűjtést segítő kérdőív összeállításánál elsőrendűen támaszkodtam Tárkány Szücs Ernő többször említett művére. Természetesen mások munkáiból is merítettem, így különösen Tagányi Károlyt, Szendrey Ákost, Papp Lászlót, Fél Editet, Csizmadia Andort kívánom megemlíteni. Degré Alajossal, írásain túl, a személyes beszélgetések jelentettek sokat számomra. A gyűjtésnél, feldolgozásnál, a tanulmányok összeállításánál egyaránt iránymutatást vagy legalább támpontot, fontos adalékot jelentettek Tárkány Szücs Ernő munkái. Mert természetesen időközben megismertem a jeles jogtudósnak a kalotaszegi és a mártélyi népi jogélettel kapcsolatos illetve egyéb munkáit.

A Káli-medence népi jogéletének kutatása kapcsán az 1980-as években 8 esztendőn át hosszú heteket töltöttem a helyszínen, a terepen, ahol azóta jórészt elhunyt, a hagyományos paraszti és kisnemesi társadalmat ismerő kiváló adatközlőkkel beszélhettem, családi levelesládákba, egyházi és állami irattárakba, levéltárakba tekinthettem bele. A gyűjtött anyag egy részét publikáltam. Így írtam a kisnemesi hagyományok továbbéléséről, a falutörvényekről, a kővágóórsi nemesi közösség igazgatási tevékenységéről, egyes községek vásárjogáról, az iratok megőrzéséről, a móringlevelekről, egy sajátos erdőbirtokosságról. A dologi jog területét érintően a tulajdonjelekről, a határjelekről, a határvitákról, a telki szolgálomról, a közös kutak használati jogáról. A kötelmi joghoz kapcsolódóan a ledolgozásról, a pénzkölcsönzésről, a pásztorgyerekek állatörzéséről, a tilosban ért állatokról. A szankciók alkalmazásánál a megszegényítő büntetések és az egyház fegyelmező szerepe került szóba. Külön meg kell említenem az öröklési szokásokról megjelent tanulmányomat. Ennek legfőbb inspirálója ugyanis Tárkány Szücs Ernőnek egy másik műve, az 1961-ben megjelent *Vásárhelyi testamentumok* volt. A szerző alapossága, szakszerűsége az olvasás során elvárásolt. Ezen az érzésen az sem változtatott, hogy én a gyűjtésnél és az írásba foglalásnál más módszert, szempontokat is figyelembe vettem. A *Magyar jogi*

népszokások című kötetben a társadalmi kényszerek, azon belül a népítéletek közt található utalás a gyűjtőgyűjtők megégetésére.⁷ Az itt leírt gondolatok és Degre Alajos e tárgykörben megjelent tanulmánya⁸ indítottak arra, hogy a szándékos gyűjtőgyűjtéssel összefüggésben a jogi szabályozást, az ítélkezési gyakorlatot, a szokásjogot és a nép körében tovább élő jogszokásokat időben és térben alaposabban megvizsgáljam. Az újabb és újabb eredményeket hozó kutatás nyomán a tavalyi évben már a bővített tanulmány is megjelenhetett.⁹

Konfliktus feloldás egy közösségben

Végezetül egy konkrét példán keresztül is be tudom mutatni Tárkány Szücs Ernő monográfiája egyik fejezetének vagy mondhatni az ottani jogintézménynek inspiráló hatását. A szerző megemlítette, hogy a jog funkciói közé tartozik a személyi konfliktusok megoldása. Aztán felsorolt a jogi népszokások köréből néhány eljárási módot, eszközt, amely alkalmas volt a nézeteltérések, viták, konfliktusok feloldására – állami szerv, hatóság közbejötté nélkül. Ezek az eljárások általában harmadik személy közreműködésével történtek.¹⁰ Jómagam a kötetben leírtak felhasználásával vizsgáltam meg, hogy Fejér megyei Sárkeresztes jórészt református vallású paraszti közösségében (illetve tágabban a Móri-völgyben) a 20. században, különösen annak első felében, milyen módon történt a konfliktusok feloldása harmadik személy közreműködésével. Az ilyen személyek, közvetítő illetve eldöntő szerepét, a vita, a konfliktus résztvevői általában elfogadták, de természetesen nem mindig.

⁷ Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások. Budapest, 1981. 798–793. p.

⁸ Degre Alajos: Egy XVIII. századi falusi népítélet nyomában. Ethnographia 1963. 264–267. p.

⁹ Gelencsér József: A gyűjtőgyűjtők megégetése (Norma, joggyakorlat, jogszokás). In: Ünnepi kötet Szalay Gyula tiszteletére 65. születésnapjára. Győr, 2010. 205–221. p.

¹⁰ Tárkány Szücs Ernő i.m. 793., 796–802. p.

1.

Legelőször a *községi bírót* kell megemlíteni. Korszakunkban a közigazgatás legalsóbb fokú egységére, a községre elsősorban az 1871:XVIII.tc., majd az 1886: XXII. tc. vonatkozott. Ezek határozták meg többek között a képviselő testület, az elöljáróság, a bíró és a jegyző feladatait. A felsőbb közigazgatási hatóságok rendeleteit és a községi képviselő testület határozatait a községi elöljáróság hajtotta végre. Nagyközségben, így Sárkeresztesen, az elöljáróság állt a bíróból, a törvénybíróból, a legalább 4 tanácsbeliből, a jegyzőből, a közgyámból és az orvosból. Az elöljáróság nem volt testületi hatóság, az intézkedés joga a bírót és a jegyzőt rendszerint együtt illette meg.¹¹

A bírót a községi választópolgárok egyeteme választotta, és általában nagy tekintéllyel bírt. Így volt ez Sárkeresztesen is. Igen gyakran több alkalommal is megválasztották e tisztségre ugyanazt a személyt. Sárkeresztesen az előző századforduló körül Dávid Józsefet (1856-1939) vagy öt alkalommal ültette a község a bírói székbe, fia, Dávid Sándor (sz.1887-1968) pedig a két világháború között háromszor kapott bizalmat. Mindegyikük a méltóságot jelképező, tekintélyt növelő, egyenes, kemény könyék magasságig érő bíói bottal, a *somfabottal* járt.

A bíróhoz az egymással konfliktusba kerülő személyek nem egyszer fordultak. Mégpedig mind a bírói hatáskörébe tartozó, mind az azon kívüli ügyekben. A viták eldöntése, konfliktusok feloldása így részben jogszabályi keretek közt, részben a népi jogélet által meghatározottan történt. Az utóbbi körben a közvetlen, szóbeli eljárás vagy az azonnali cselekvés volt a jellemző. Legintenzívebb, legerőteljesebb megnyilvánulására hozunk példát.

A 20. század első felében is – ahogy országszerte, úgy a Móri-völgyben – jellemző volt, hogy ha a községben baj támadt, *szaladtak a bíróért*. A bajok közé tartoztak a nagyobb volumenű viták, konfliktusok, verekedések. Ezekre különösen bálók, kocsmai mulatságok alkalmával került sor. A nagy auktoritással rendelkező Dávid József jellegzetes karakterét, cselekedeteit jól megőrizte a helyi emlékezet. A visszaemlékezésekből kiderült, hogy a szituáció függvényében többféle módszert is alkalmazott. Amikor éjszaka a kocsmában, bálban

¹¹ Egyed István: Közjogi alapismeretek. Budapest, 1927. 10–108. p.

verekedés tört ki, hozzá siettek, őt keltették föl. Ilyenkor kezébe kapta a somfabotot, téli időszakban magára terítette a módosságát is jelző subáját, úgy ment a színhelyre. Aztán tekintélyt parancsolóan megállt a kocsmajátóban. Egy szót se szólt, és ez, a pusztas megjelenés elég volt a béke megteremtéséhez. Ha még valaki elkiáltotta magát, hogy: „*Itt a biro!*” – a bűnösök mind futottak, amerre láttak.¹² Dávid Józsefről azt is őrizi a szájhagyomány, hogy nagyon jól tudta, a verekedések kezdeményezői, okozói esetenként a saját fiai, akik közül hét érte meg a felnőtt kort. A szép szál, egymással összetartó Dávid-legények ugyanis fiatal korukban virtuskodók, *verekedősek* voltak. Az apa, a bírós ezért amikor a bál színhelyére, a kocsmába ért és látta, már olyan a helyzet, hogy a szó nem használ, botjával a verekedők *közibe vágott*, mégpedig legelőször a fiait ütötte. Tudta, hogy azok a huncutok, azok voltak a konfliktus kiváltói, meg az igazság is így kívánta. Az erős Dávid-fiúk senkitől sem féltek, csak az apjuktól. Ha meghallották, hogy jön, elfutottak előle. Az öreg Dávid persze a többi verekedőt se kímélte. ha kellett, testi fenytéssel büntetett, megszüntette a konfliktust. Utódai viszont már csak a szót használták fegyverként.

Az irodalmi párhuzam fél évszázaddal korábbi. Petőfi Sándor 1844 augusztusában írta – nyilván falusi élményei alapján – *A helység kalapácsa* szatirikus hőskölteményét. A cselekmény szerint, miután szemérmes Erzsók kocsmájában a forró vérű legények közt kitört a verekedés, Bagarja uram, a béke barátja, a kevésszavú bíróshoz futott, hogy az csillapítsa le a kedélyeket. A bölcs aggastyán botját kezébe kapva a helyszínre sietett, hol nem ékesszólásával, de tekintélyével meghunnyászkodásra készítette a küzdő feleket.¹³

Később, 1950-től 1990-ig a helyi tanácsok és szerveik, azóta a helyi önkormányzatok és szerveik rendelkeznek a községben az igazgatási feladat-és hatáskörrel. A jogszabályokban rögzítésre került, hogy a település lakói és szervezetei között felmerülő jogvita, különösen birtokvita, szabálysértési vagy gyámügyi vita esetén mely hatóság az eljárásra jogosult illetve kötelezett. Elsősorban a VB titkár majd a jegyző illetve – a szűkebb közigazgatási körön túl – a rendőrség és a bíróság kapott ezek vonatkozásában hatáskört.

¹² Többek között unokája, Nagy Jánosné Dávid Mária (sz. 1940) szóbeli közlése

¹³ Petőfi Sándor: Összes költeményei. I. Budapest, 1966. 165–171.

Megfigyelhető volt azonban a Móri-völgyben, hogy a települések lakossága, főleg az idősebbek, tehát a hagyományos paraszti világból érkezők, szívesebben fordultak a tanácselnökhöz, helyetteséhez, illetve a rendszerváltás után a polgármesterhez, esetleg az alpolgármesterhez. Különösen, ha férfi töltötte be az említett posztot. Az így megkeresett személy – napjainkhoz közeledve egyre inkább - jórészt elhárította az ügyintézését magától, jogszerűen hivatkozva a hatáskör hiányára. Korábban azonban nem egyszer informális eljárásban, a jogszabályi rendelkezésektől eltérően, az írásbeliség mellőzésével igyekezett a vitát, konfliktust oldani, az ügyet elintézni. Családon, rokonságon belüli, szomszédok közötti viták lehettek ilyenek.

Kétségtől tovább élt itt az a gyakorlat, ami 1950 előtt a községi bíró tevékenysége révén kialakult. A tanácselnökök, polgármesterek többször azért is vállalták a feladatot, hogy szerepüket a lakosság előtt hangsúlyozzák, illetve alkalmasnak tartották magukat az ügy elintézésére. Az elutasítás oka pedig nemcsak a hatáskör hiányában keresendő, hanem abban is, hogy felmérték, a konfliktusos helyzettel érintkezés általában nem növeli a népszerűséget. Sárkeresztesen 1970 körül a tanácselnök-helyettes azzal utasította el a fiára panaszkodó anyja vitájának intézését, hogy *„ahogyan kötözködték, úgy oldozkodjanak is!”* Tehát nem kívánt részt venni az összeveszett felek kibékítésében, a viszonyok rendezésében. Az egész község által ismert és alkalmazott szólásban szereplő kötés és oldás fogalmakat, ő is egy vitával és annak feloldásával kapcsolatban használta. (Az ország más részeiből ugyanis ismert a hiedelemvilágból, a varázslás köréből az alkalmazása.)

2.

A község lakosságának zöme – az uradalmi cselédek kivéve – a református hitet tartotta. Vizsgált korszakunkban a presbitérium az egyházközségi tagok konfliktusában vizsgálati vagy békéltető eljárást nem végzett. Viszont a nagy tekintéllyel rendelkező lelkészeknek szerepük volt a konfliktus feloldásában, az erkölcsös, tisztességes magatartás megkövetelésében. A *tiszteletesi* minőségben Babay Kálmán (1862-1933) Sárkeresztesen szolgált 1892-től 1930-ig, majd Barsi Miklós (1905-?) 1931-1932 között, Csomasz Tóth Kálmán (1902-1988) 1932-1938 között és Németh Lajos (1906-1983) 1938-1970 között követte egymást. Ha vitát, veszekedést tapasztaltak, az érintetteket a

templomban koprédikálták, az esetüket példabeszédbe foglalták. Az is előfordult, hogy istentisztelet után a templom előtt vagy más alkalommal az utcán szóltak a részes személyeknek, sőt, tudunk esetről, amikor a helyszínen, a család házában emelték fel szavukat. A konfliktusok lehetnek templomon belüliek, így a templomi ülésrendhez, azaz meghatározott üléshelyhez, vagy templomi civakodáshoz kapcsolódóak. Másrészt lehetnek családon, rokonságon belüli vagy szomszédok közötti súrlódások, nézeteltérések, veszekedések, sőt, verések.

A *nagytiszteletű urak* között is voltak azonban különbségek. Babay Kálmán még a 19. századot képviselte, nagy tekintéllyel rendelkezett, leginkább ő bírt befolyással a magánélet viszonyaira. Nem volt közömbös az sem, hogy testvére, Dezső látta el a községben a jegyzői feladatokat. Csomasz Tóth Kálmánt inkább lekötötte a kultúra, a tudomány, Barsi Miklós pedig nagyon rövid ideig élt a községben. A sáregresi parasztcsaládból származó Németh Lajos, mivel hosszú időn át töltötte be a tisztséget, 1945 után is vállalta egyes konfliktusok kezelését, a valaki mellett vagy valami ellen történő felszólalást. Akár Babay Kálmán, ő is jól ismerte a község társadalmának viszonyait, szereplőit és a második világháború előtti gyakorlatot, szokásokat vitte tovább, alkalmazta – bár egyre csökkenő mértékben. A felsorolt lelkészek utódai különböző okokból erről a terepről visszavonultak, ilyen szerepet nem vállaltak.

3.

A községben 1737 kh földterülettel rendelkezett a fehérvárcsurgói gróf Károlyi uradalom. Helyben a majorokban a gazdasági irányítást az *intéző* látta el. A cselédek közötti, bizonyos, munkavégzésen kívüli, személyes vitákat is gyakran az intéző döntött el tekintélye, a gazdasági életben betöltött szerepe révén. 1945-ig hosszú időn át vitéz Sík István volt az uradalmi főintéző.

Az uradalomban nyári időszakra vállalt munkát a falubeli vagy máshonnét érkezett parasztokból szervezett *aratóbanda*. Élén az *aratógazda* vagy más néven a *bandagazda* állt, aki szervező, irányító szerepet játszott. A bandában támadt személyes ellentétekben, vitákban döntött, azokat lezárta. A két világháború között Izmini

Jánost, majd Miklós Lajost bízta meg az intéző az aratógazda feladataival. Az utóbbi mintegy két évtizedig töltötte be ezt a posztot, ami önmagában utal tekintélyére.

A kutatás eddig nem nagyon figyelt fel az egyes *termelőszövetkezeti elnökök* hasonló szerepére. Bár a paraszti gazdálkodás szervezeti keretei, tulajdoni viszonyai teljesen megváltoztak a tsz-ek 1959-es megszervezésével, bizonyos hagyományok, szokások, technikák azonban bűvópatakszerűen tovább éltek. A megalakulástól a rendszerváltásig mindössze négy elnök töltötte be a sárkeresztesi, majd az egyesítés után a Sárkeresztes-Mohai Előre Mgtsz elnöki tisztét: Erős Imre (1919-2008), Kiss Sándor (1912-1978), Kalamár József (1922-1986) és Szurok József (1946-2000). Az elnökök közül az első kettő származása, habitusa miatt kevésbé számított konfliktusfeloldónak. A másik két elnök sokkal inkább. A középparaszti származású Kalamár József nagyobb tekintéllyel bírt, mint elődei, már apja is vezető, bíró volt a községben. Ő még benne élt a hagyománytartó faluban, jól ismerte azt. Az őt követő Szurok József felsőfokú képzettséggel rendelkezett, de egyaránt értette az egyszerű falusi emberek és az iskolázottak nyelvét. Ezek a vezetők tehát a falu közösségéből kerültek ki, rokonságuk révén kötődtek ahhoz, normáit, viszonyait jól ismerték.

„Mindenki bűját-baját tudták. Szoktak nekik panaszkodni. Elmondták nekik, hogy a másik ember mit csinált velük. Kérték, hogy adjanak tanácsot vagy segítsenek.” A konfliktusok nemcsak munkahelyiek voltak, hanem azon kívüliek is, melyek esetenként a munkahelyen ütköztek ki. Felmerülhettek rokonok és nem rokonok közt. A megoldást az jelentette, hogy az elnök mindkét érintettel beszélt, vagy úgy helyezte el őket, hogy egymással ne találkozzanak. Aztán akkor valamennyire megbékéltek egymással. A tsz-tagok sokszor azért fordultak közvetlenebbül a tsz-elnökhöz, mert a tanácsi emberekben a hatóságot látták.

A mintegy harminc éves időszak alatt a tsz-ben jelentős változások történtek. Az alapító tagok még a paraszti társadalomból érkeztek, annak szokásait, szabályait hozták magukkal.¹⁴ Később a fiatalabb nemzedék, illetve a más településről érkezők eltérő módon

¹⁴ A tsz-ekben funkcionáló szokásjogi szabályok létre a szocialista államjog egyes művelői is felfigyeltek. Így Bihari Ottó i.m. 45. p.

gondolkodtak. Változtak az életviszonyok, a külső körülmények, nagyobb lett a gazdálkodó szervezet. Mindezek és további okok a hagyományos eljárások visszaszorulását eredményezték. A rendszerváltozás után pedig a tsz átalakulásával, a vezető személyében bekövetkezett változással a hagyományos konfliktus feloldó eljárások is megszűntek.

4.

A haragos viszony, a feszültség fenntartása nem volt kívánatos, számos hátránnyal járt úgy az egyénre, mint a családra, sőt még a közösségre is. Az egymásra utalt, ezer szálon egymáshoz kapcsolódó közösségben ugyanis ez az együttélést, az együttműködést jócskán nehezítette. Ezért alakultak ki formái, eljárásai, szokásai a konfliktus feloldásaként a haragosi viszony megszüntetésének. Másként alakult az eljárás a férfiak illetve a nők között, másként a családon belüli, rokon közt illetve a többi falubelivel.

Szinte szólásként foglalták össze a kibékülés alkalmait, melyek az emberi élet nagy fordulópontjaival egyeztek meg. *„Lakodalomkor meg temetéskor meg szoktak térnyi a haragosok.”* – mondta Berényi Jánosné Igari Julianna (1911-1999). Egy másik vélekedés szerint: *„Körösztlő, lakodalom, temetés szógát a békülésre. De az összeveszésre is.”* Keresztelőkor nem egyszer azon vesztek össze, haragudtak meg egymásra, hogy a több keresztszülő közül ki tartja keresztvíz alá a gyereket. Temetés alkalmával pedig a *jusson*, az örökségen vitatkoztak össze, hogy ki mit *jussó* vagy *gyussú* azaz örököl. Viszont a családi kibékülést elősegítette, ha a haragost meghívták a lakodalomba, illetve ha valaki elment haragosa temetésére.

Családon belül sokszor könnyebben ment a békülés. Hiszen gazdaságilag annyira egymáshoz voltak kötve, egymásra utalva, hogy nem engedhették meg maguknak a tartós haragot. *„Ma összevesztek, holnap kibékültek.”* A bölcsebb vagy békülékenyebb odament, odafordult a másikhoz: *„Jó van! Ahugyan vót, ugy vót! Ne veszekedjünk!”* Konkrét esetet is említettek: *„A mieink összevesztek 1939-ben, mikor öregapám megha(l)t. Összevesztek a szőlőn meg a pézen. Asztán mikor édesanyám megha(l)t, négy év múlva, 1943-ban, a temetéskor kibékültek.”*

A férfiak rendszerint ital mellett békültek meg egymással. Bizonyos közösségi alkalmak, együttlétek szolgáltak erre, mikor pálinka vagy bor került az asztalra, ami oldotta a feszültséget. Az egyik szólt a másiknak, félre hívta: „*Gyere, akarok valamit mondani! Békűjünk ki! Nem csak én vótam a hibás, hanem te is!*” Vagy valami hasonlót mondtak egymásnak. Forgatták a szót, a dolgot, hogy kedvezően alakuljon. Megbeszélték a történeteket, aztán békülékenyen koccintottak.

Az egymásra haragvó asszonyokat az idős vagy hasonló korú, helyzetű asszonytársaik *ki szokták békíteni*. Erre a lakodalom valamelyik fázisa lehetett a legjobb alkalom. Egyrészt az, mikor még pár nappal a lakodalom előtt, a készülődés idején, vitte az *ajándékot* a meghívott családból az asszony a lakodalmas házhoz. Az ajándék baromfit és más meghatározott élelmiszert jelentett. Másrészt alkalom volt a lakodalom valamelyik étkezése, rendszerint az ünnepi vacsora ideje. A *békítés* úgy történt, hogy az ajándékot hozót illetve a vacsorához helyet foglalót a *haragosa szógáta ki*. Az kínálta kaláccsal, az adott neki ételt, az tette elé a vacsorát. Ilyenkor a lakodalmas háztól is odament hozzájuk valaki. Segítette a nehezen induló beszélgetést, a békülést, amit aztán rendszerint azzal zárt: „*Most má nem kő egymásro haragunnyi, e kő felejtényi ami vót!*”

A békülési szándékot a szokásokhoz igazodva, a közösség érdekeinek megfelelően illett elfogadni, a visszautasítás újabb sértésnek számított, ritkán történt meg. Persze az is megesett, hogy a békítők szándéka valamely, nem várt okból nem ért célta. Az 1950-es évek elején szemrehányóan mondta rokonának az egyik asszony: „*Nem gyűttetek e a lakodalomba, pedig ki akartunk benneteket a haragosotokkal békíteni!*”

A súlyos beteget halála előtt haragosa fel szokta keresni, hogy megbocsásson egymásnak. Ez a gesztus a lelki megkönnyebbülésen kívül a túlélő családtagok kapcsolata szempontjából bírt jelentőséggel. De fiatalok között a felkeresés illetlenségnek is számíthatott. 1953-ban az operációra készülő fiatalasszonyt haragos unokatestvére kereste fel, hogy béküljenek ki. A férj azonban elzavarta a rokont, hogy ne fesse az ördögöt a falra.

Voltak, akiket nem lehetett teljesen megbékíteni. Az ilyen személy kijelentette, hogy: „*Nem teszem be a lábom az udvarábo, csak majd a temetésekor!*” Volt, aki a fogadalmát megtartotta, más nem. Az is

előfordult, hogy a haragosok azért szóba álltak egymással, de az említett fogadalmat megtartották. Mindez bizonyítja, hogy a békülésnek, a kapcsolat felvételnek az együttműködésnek több szintje, formája lehetett.

Összességében a konfliktusok kezelésének, feloldásának különböző módzatai, eljárásai – akár az együttműködés szabályozottsága – stabilizálták a közösség szempontjából hasznos és előnyös viszonyokat, a társadalmi érintkezést és elősegítették a szükséges változtatásokat.

Záró gondolatok

Tárkány Szücs Ernő nem csak egy-egy személyre hatott. Lényegesebb az a széleskörű inspiráció, amit műveivel, különösen összegző kötetével a tudományos életre, előbb a néprajzkutatókra, majd a jogtörténészekre, aztán a jogbölcselet művelőire és más jogágak kutatóira, szociológusokra, társadalom-történészekre gyakorolt. Abban, hogy mára megváltozott a szemlélet a jogi néphagyományokat illetően, több tényezőnek volt szerepe. Így az 1949 előtti, jogi néphagyománnyal kapcsolatos kutatási eredmények újbóli felszínre kerülésének, a nyugat-európai jogszokásokkal, szokásjoggal, jogi kultúrtörténettel, jogi antropológiával kapcsolatos kutatásoknak, azok ismertebbé válásának, elfogadásának, a bekövetkezett rendszerváltozásnak és az ehhez kapcsolódó, a tudományos életet érintő sokirányú változásnak, az új szemléletű jogász nemzedékeknek és tudományos tevékenységüknek. Természetesen Tárkány Szücs Ernő munkásságának, publikációinak is. Tárkány Szücs Ernő egyik nagy érdeme, hogy akkor, amikor a népi jogélet kutatásával mások nem foglalkoztak vagy felhagytak, a folytonosságot biztosította. Azt, hogy ne menjenek feledésbe azok az eredmények, melyeket az elődök létrehoztak. Tagányitól Bónisig. Tárkány Szücs Ernő újabb eredményeket is elért, ennek során nemcsak feldolgozta egy-egy közösség népi jogéletét, nem csak részletesen kidolgozott egy-egy jogintézményt, hanem elvégezte a jogi népszokások rendszerbe foglalását és követte azok időbeli változását. Mindezzel maradandót alkotott és több tudományágra hatott.

Kutatói tapasztalatok a jogtörténet és a néprajz tudományának határán¹

Homoki-Nagy Mária

Amikor a jogtörténész saját kutatásainak eredményét szeretné szűkebb és tágabb körben az olvasói elé terjeszteni, akkor akaratlanul felmerül benne a kérdés, hogy kutatásai milyen mértékben részei a történettudománynak és milyen mértékben a jogtudománynak. Igaz ez, ha az alkotmánytörténet egyes részeit elemzi a kutató, hiszen egy állam, egy nép történetének alakulása óhatatlanul befolyásolja az alkotmányjogi intézmények fejlődését is.

Ha az alkotmánynak, mint a legmagasabb szintű jogforrásnak a történetét elemezzük, akkor a tudományterületek határai, az egyes tudományterületek kutatási területei egymást átfedik. Az alkotmánytörténet az alkotmánynak két típusát különbözteti meg. Az egyik a történeti, a másik az ún. kartális alkotmány. Az alkotmány, mint legmagasabb szintű jogforrás, rendelkezik egy adott államban meglévő hatalomgyakorlás módjáról, az állami szervek egymáshoz való viszonyáról, működéséről és az állampolgárok jogairól és kötelezettségeiről.² Azonban a kartális alkotmányok, amelyek a 18. században jelentek meg – az Amerikai Egyesült Államok alkotmánya 1783-ban, az első francia alkotmány 1791-ben – a polgári állam alapszabályait egyetlen alkotmánylevélben rögzítették, addig Anglia és Magyarország alaptörvénye, a maga történetiségében értelmezhető csak, azaz több évszázad alatt létrejött törvények együttese képezi az alkotmányt, amely egyben az állam változását, az állami szervek átalakulását is tükrözik. Ha Magyarország alkotmányos fejlődését tesszük vizsgálat tárgyává, akkor Szent István törvényei éppúgy a történeti alkotmány részét képezi, mint az 1222-ben kiadott

¹ A tanulmány *A jogtörténeti kutatások új forrásai: jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi digitális adattár K 109191 számú OTKA kutatás támogatásával* készült.

² Pomogyi László: Magyar alkotmány- és jogtörténeti kézikönyvtár. Budapest, M-érték Kiadó, 2008. 28. p.

Aranybulla, vagy Nagy Lajos 1351-ben kiadott decretuma, vagy a magyar országgyűlés szervezetét meghatározó 1608. k.u. I. törvény. De ebbe a folyamatba beletartoznak az 1848 áprilisában hatályba léptetett törvények, vagy az 1867. évi XII. törvény és még sorolhatnánk. A történész a társadalmi, a gazdasági és a köztörténeti eseményeket, változásokat kutatja és elemzi. Az alkotmánytörténész elsődlegesen a jogforrások által szabályozott állami szervek változását vizsgálja, miközben a társadalmi, gazdasági fejlődés elemzését sem hagyhatja figyelmen kívül.

Ha a szakjogtörténetet elemző kutatási területét vizsgáljuk, akkor még inkább igaz az az állítás, hogy más tudományterületek eredményeit, szabályait nem hagyhatja figyelmen kívül. A szakjogtörténésznek nem csak a jogtudomány szabályaira kell figyelemmel lennie, hanem a történettudomány, a néprajz, sőt a nyelvtudomány eredményeit is követnie kell.³ A rendelkezésre álló levéltári források éppúgy szolgálják a történészt, az etnográfust, a nyelvészt és a jogtörténészt érdekeit. A középkori okleveleink túlnyomó többsége jogi tartalmú, mégis történéseink ezen oklevelek elemzéséből következtetnek állami életünk fejlődésére. Ugyanezen oklevelek a nyelvészeknek is forrásként szolgálnak, mert egy-egy magyar szó felbukkanása a középkori oklevelekben jelezheti számukra azt is, hogy milyen nyelvtani szabályok érvényesültek a korai századok magyar nyelvében.

Aki a magánjog vagy a büntetőjog egyes intézményének történeti fejlődését teszi vizsgálat tárgyává, akkor a fentiekén túl a néprajz világának a területére is bemerészkedik. Szekszárdon, ahol a *Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport* megalakult, nem nehéz bizonyítani, milyen szoros kapcsolat van a jogtörténet és a néprajz között. 2007 szeptemberében *A vásárok világa* konferencián a vásárokból zajló adás-vételről tartott előadásomban⁴ kíséreltem meg

³ Csak néhány példával szeretném illusztrálni ezt az állítást. pl. Homoki-Nagy Mária: A szabad költözködési jog bitosítása Magyarországon. *Acta Jur. et Pol.* Tom. LV. Fasc. 10. Szeged, 1999. 121–131. p.; Kőfalvi Tamás: Büntető záradékok a pécsváradai konvent hiteleshelyi okleveleiben (1254–1526). *Aetas*, 2000. 1–2.sz.

⁴ Homoki-Nagy Mária: Adás-vétel a 18–19. századi vásárokból. In: *Vásárok Világa* III. Szekszárd. 2008. 73–96. p.

bemutatni, hogy a legegyszerűbb adásvételi szerződés formai és tartalmi szabályai, milyen sok kapcsolódási pontot jeleznek e két tudományterület számára.⁵

Ugyancsak Szekszárdon 2008 áprilisában *A szokás, jogszokás, szokásjog* rejtelmait elemző konferencián a jobbágy-paraszttság körében kialakuló szolgálati szerződés sajátosságait mutattam be.⁶ Ezzel valójában elérkeztem e tanulmány címében megfogalmazott kérdéshez: milyen tapasztalatokkal találkozik a kutató, ha egy adott levéltári forrást a jogtörténész vagy az etnográfus szemével elemez. Amikor a levéltári források segítségével igyekszünk múltunkat feltárni és az olvasókkal azt megismertetni, akkor szembesül a kutató azzal a ténnyel, hogy nem elég csak saját tudományának az alapjait ismernie, tisztában kell lennie a történettudomány, a nyelvészet vagy éppen a néprajz, és még számos más tudományterület alapjaival, azok szabályaival és sajátosságaival. Természetesen a kutató mindig a saját érdeklődésének tárgyát képező tudományterületet helyezi előtérbe, de mögötte mindig éreznie, tudnia kell, hogy az igazságot akkor tudja az érdeklődő olvasó

⁵ E tanulmányban Fekete Istvánnak a „Hajnal Badányban” című regényében leírt vásári jelenetre szeretném az olvasó figyelmét felhívni, mely a néprajz és a jog világából az irodalom világába is átvezet. *„A csizmasátornál megálltak. A friss levegőben cserzettbőr-szag úszkált. Asztalon és polcokon álltak a cipők, és rudakon lógtak a csizmák. – A jó vevő csak nem hagyja el az embert – jött előre a csizmadia, és szívesen nyújtotta parolára a kezét. – Nem hagyja el a jó mesterembert – mondta Tallós uram. – Tessék közelebb fáradni – mondta egy vékonyka kis asszony, aki muffba dugta sovány, eres kezét. – Csizma kellene ennek a legénykének. Erős, jó csizma, hogy a padlásról is bele tudjon ugrani. A csizmadia csak egy pillantást vetett Mátyásra, aztán leakasztott egy pár csizmát. – Ez az! Próbáld fel fiam. ... Őreg cipőit kicsit szégyenkezve húzta le és gyorsan belebújt a csizmába. ... A csizmadiamester megtapogatta a csizmát Mátyás lábán. – Így nagy – mondta -, de annak nem a csizma az oka. Húzd le, fiam. Felcsapta egy nagy láda tetejét, és hatalmas, fehér kapcaruhákat vett elő. – Ezt tekerd fel! Ez az igazi lábravaló! Amikor Mátyás újra felállt, a csizmák már nem voltak nagyok. A puha gyolcs meleg volt, és kitöltötte a hézagot.”* Fekete István: Hajnal Badányban. Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1965. 46. p.

⁶ Homoki-Nagy Mária: Az okozott kárért való helytállás a jobbágy-paraszttság mindennapjainak joggyakorlatában. In: Jogi néprajz-jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből (szerk.: Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra). Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009. 383–405. p.

felé jól közvetíteni, ha legalább utal más tudományterületek kapcsolódási pontjaira is.

Ennek bizonyítására most csak két tudós munkásságára szeretnék utalni. Tárkány Szücs Ernő *A vásárhelyi testamentumok* című monográfiájában⁷ miközben megismertette olvasóit a 18-19. század jobbágy-paraszságának körében élő öröklési szokásokkal, aközben nagyon fontos néprajzi, társadalomtörténeti összefüggésekre mutatott rá. Nemcsak a jogi néprajz megalapítójává vált, hanem egyidejűleg a végrendeletek kutatásának napjainkig tartó virágkorát indította el jogászok és történészek körében.⁸ Mindez olyan forrásközlést eredményezett, amely lehetővé tette a végrendeleteknek nemcsak jogi, hanem irodalmi,⁹ néprajzi, társadalmi vetületeinek is az elemzését.

Szabó István a történettudomány oldaláról közelítve a magyar társadalom fejlődését, ezen belül elsősorban a jobbágyság társadalmi, gazdasági vagyoni viszonyainak alakulását tette vizsgálat tárgyává. Meghatározó monográfiájában¹⁰ a 18-19. századi jobbágyság tulajdon- és birtokviszonyait elemezve bebizonyította, hogy Werbőczy István Tripartitumában megfogalmazott tétel, mely szerint a jobbágyot munkája béréen kívül más nem illet meg,¹¹ a késő rendiség századaiban

⁷ Tárkány Szücs Ernő: *Vásárhelyi testamentumok*. Budapest, 1961.; Uő: *Magyar jogi népszokások*. Budapest, 1981.

⁸ Duna-Tisza közí mezővárosi végrendeletek 1738–1847 (szerk.: Kemény János). Kecskemét, 2005.; Keckeméti testamentumok I–IV. (szerk.: Iványosi-Szabó Tibor). Kecskemét, 2002–2004.; Homoki-Nagy Mária: Amiről egy végrendelet mesél. *Acta Jur. et Pol.* Tom. LXV. Fasc. 33. Szeged, 2004. 617–633., 383–405. p.; Horváth József: Győri végrendeletek a 17. századból. I–III. Győr, 1995–1997.; Rác István: *Debreceni végrendeletek 1595–1847*. Debrecen, 1983.

⁹ *Testamentumok. Magyar végrendeletek gyűjteménye* (előszó: Csiffány Gabriella). Vince Kiadó, 2000.

¹⁰ Szabó István: *A jobbágy birtoklása az örökös jobbágyság korában*. Budapest, MTA Kiadása, 1947.

¹¹ „Mindazonáltal ez alatt nem azt kell értenünk, mintha az örökséget, melyet a paraszt valakinek hagyott vagy eladott, a földesúrtól örökös joggal el lehetne idegeníteni, mert a parasztnak földesura földjeiben, azok örökségére nézve, a munka béréen és jutalmán kívül, semmi jussa sincs, hanem az egész föld tulajdona a földesurat illeti s reá tartozik.” III. 30. 7.§ Werbőczy István: *Hármaskönyv*. Magyar Törvénytar. 1897.

már nem igaz. A jobbágyok is rendelkeztek ingatlan vagyonuk tulajdonjogával, s nemcsak a saját maguk által épített házával, hanem a szőlőskerttel, sőt bizonyos mértékig még a szántóval és az ehhez kapcsolódó rét tulajdonjogával is. A jogász, a jogtörténész Szabó István megállapításait ugyan pontosabbá teheti,¹² s a jog szabályainak betartása mellett rögzíti, hogy a jobbágnak természetesen csak korlátozott tulajdonjoga volt, hiszen ingatlan dolgot csak akkor idegeníthetett el, ha ahhoz saját földesura hozzájárult, illetve a mezővárosokban lakó jobbágság esetében a mezőváros jegyzőkönyvében ezt rögzítették.¹³ A történész és a jogász kutatásainak köszönhetően ma már általánosan elfogadottá vált, hogy a 18-19. század jobbágságát Magyarországon jobbágy-parasztnak nevezzük, ezzel is jelezve azt a társadalmi, gazdasági és jogi változást, amely évszázadok alatt a jobbágság helyzetében lezajlott.

A magyar magánjog történetében központi helyet foglal el a vagyoni kérdések vizsgálata. A vagyon, mint a család anyagi háttérét biztosító tárgyak összessége, mint a szántó, a rét, a legelő, az erdő, a szőlő, az állatok és az ingó dolgok, fontos szerepet kaptak az emberek életében.

¹² Homoki-Nagy Mária: Gondolatok a parasztpolgár tulajdon- és birtokviszonyairól a 18-19. században Szentesen. Acta Jur et Pol. Tom. XLVIII. Fasc. 8. Szeged, 1996. 101–114. p.

¹³ Vö.: „E városba bevett és mai napig gyakoroltatott szokás, hogy az eladó és vevő lakosok között (sok történhető villongásoknak eltávoztatása végett) a megvett jószág vagy dolog felől, város bírójának hitével contractus csináltasson és abban mindkét résznek kívánsági feltétessenek.” Csongrád Megyei Levéltár Szentes V.A.102. b/1. 1780.; Dobai Pál, mint felperes azt állította, hogy Nemes János, aki az ő feleségének Nemes Annának testvére, a maga szőlőbeli portióját eladta Borbás Jánosnak, vérszerint való atyafának megkérdezése nélkül, holott ő a legközelebb lévő atyafi. Az eladó és a vevő állította, hogy nem Nemes Anna hite nélkül történt az adás-vétel, hanem annak tudtával, mivel az úriszék rendelete értelmében tisztartó Halász János úrnak bejelentette, két szomszédjának felajánlotta, de azok megvenni nem akarták, a város protokollumába beíratott és több mint két éve a vevő birtokában van. A bíróság ítéletében kimondta, hogy „mivel adás-vevés a tisztartó úr engedelmével, a szomszédok megkínálásával a város protokollumába való beíratással jött létre a szerződés érvényes és a rendes úton vétetett szőlő birtokában Borbás János megerősítettik.” Csongrád Megyei Levéltár Szentes, V.A.102. b/1. 1784.

A társadalom minden rétegének életét jelentősen befolyásolta, hogyan alakultak az emberek vagyoni viszonyai. A jogtörténész, azonban nemcsak a vagyonnak, mint az emberek tulajdonát képező vagyontárgyoknak a jogi sajátosságait kutatja. A vagyon meghatározó volt a tulajdon, a birtok, a szerződési típusok fejlődése, sőt az öröklési viszonyok tekintetében is. Éppen ezért a vagyont a magánjogász úgy elemzi, mint a tulajdont képező tárgyak összességét, mint a birtoklás, és a használati jog alapját. De a vagyonnal való rendelkezés meghatározza az élők közötti rendelkezési jog alakulását, azaz az egyes szerződési típusok kialakulását és fejlődését.¹⁴ Így az adás-vétel tárgyát képező ingatlan és ingó jószágok ismerete fontos az adás-vételi szerződés egyes jogi sajátosságainak a meghatározásánál. Az ingatlan vagyont csak akkor lehetett elidegeníteni, ha azt írásba foglalták. Ezért a levéltári források között, különösen az ún. örökbevallások jegyzőkönyveiben igen sok olyan szerződés olvasható, amelynek tárgya ingatlan jószág. Ezek a források teszik lehetővé, hogy összehasonlítsuk, milyen szabályok érvényesültek a nemesek jogai között, és milyen szabályokat alkalmaztak a jobbágy-paraszttság világában. E források alapján bizonyítható, hogy a jobbágy-paraszttság körében ugyanúgy megjelent az ősiség intézménye, mint a nemeseknél.¹⁵ Ugyanezek a források bizonyítják, hogy míg a nemesség körében a férj volt a főszerző, addig a jobbágy-paraszttság világában a közszerzeményi vagyon¹⁶ volt az általános, ami az öröklési szokásokat is módosította.

¹⁴ Homoki-Nagy Mária: Egyes szerződési típusok a dél-alföldi mezővárosok joggyakorlatában. Acta jur. et Pol. Tom. LXIII. Fasc. 8. Szeged, 2003. 1–66. p.

¹⁵ Vö.: „Alább írott megismerem, hogy Görbe István édesatyánk és Királyi Rachel édesanyánk által az házi udvaron, mely ház és udvar az édesanyánk asszony után mireánk nézve aviticumnak tekintik, hat férfi és három leány gyermeki között kilenc egyenlő részre felosztván, abból az én részemre jutott szélességben 2 4/6 öl, hossza 21 öl, Görbe Benjámin testvéremnek is ugyanannyi az én részem mellett, és az én részemet nevezett testvéremnek önként, minden fizetés nélkül örökösen által engedem. Görbe Zsuzsanna Molnár István hites társa” Csongrád Megyei Levéltár Makó, V.A.101.b/3. 1809. december 18.

¹⁶ „E városban mindenekelőtt nyilván vagyon, hogy Eger József minden javait elmaradt öreg, második feleségével kereste, (...) ezért Eger József végrendelete bíróilag megerősítettik.” Csongrád Megyei Levéltár Szentes, V.A.102.b/2. 426/1785.

Ezzel szemben az ingó dolgok adás-vételének szabályairól a kutató csak akkor szerezhethet tudomást, ha a szerződés teljesítése során valamilyen hiba történt, a felek nem szerződésszerűen teljesítettek, vagy a hibás teljesítés során a másik félnek kára keletkezett. Ha a felek ilyenkor bírósághoz fordultak, akkor még a szóbeli perekről is készültek olyan jegyzőkönyvek, amelyek a késői utókor kutatójának iránymutatást adnak a korabeli szokásokról, jogi normákról.

Vizsgáljunk meg néhány példát az előbbi állítás igazolására.

Csontos Mihály csizmadiamester panaszt emelt Bodatz János ellen, mert állítása szerint: *„kevés idővel ezelőtt a leánya számára megalkudott egy selyem közepű paplan és alávarva lévő recés végű szép gyolcs lepedő elkészítésében.”* El is készült, ő kifizette a 18 forint kialkudott árat és a paplant hazavitte, de nem nézte meg, hanem összehajtva a ládába tette. Amikor a leány ágya néhány nap múlva elkészült, *„feleségem kivette a ládából a paplant, hogy szokás szerint felékesítse az ágyat, de nagyon megcsalatkozott reménységében, mert a paplan keskeny is volt, rövid is lett, az alávarrott szép gyolcs lepedő pedig elváltozott annyira, hogy sem én sem mások alkalmasnak és helyesnek nem ítéltük emberséges ember házához. Azért Bodatz Jánosnak visszaküldtem a paplant, aki azt vissza is vette, de a pénzt nem adta vissza.”* A csizmadia követelte a kifizetett árat, azt állítva, hogy a paplanban nem tettek kárt, az viszont nem alkalmas a használatra. Bodatz János önként visszavette az árut.

Bodatz János paplankészítő ezzel szemben azt felelte: *„igaz hogy Csontos Mihály megalkudott egy debreceni selyemközepű, szép paplan elkészítésében 18 forintért. Az alku megtörtént, házamtól elvitték, két hétig náluk volt, felterítették a leány ágyára. Elég ideje volt a csizmadiának a paplan megvizsgálására, mert az alkunak előtte egy nappal elvitte. 'Szemesnek áll a vásár, vaknak az alamizsna.' A felvett árat elköltöttem. Két hétig tartotta a maga házánál mint saját jószágát, holott akármely jószágot is ha hibát találnak benne az ország közönséges bevett szokása ebben három napnál tovább tartani nem szabad, hanem azt vissza kell adni, különben mint tulajdona a megtartónál marad.”*

Ha a peres felek állítását vizsgáljuk, akkor a magánjogi dogmatika szabályait ismerve, a kellékszavatosságra hivatkozva egyszerűen megoldható a helyzet. A vállalkozási szerződés esetében, a megrendelő kötelessége, hogy az elkészített árut, átvételkor megnézzze, s a kívülről látható hibát jelezze a vállalkozónak. Az adott esetben a megrendelő

saját maga vallotta meg, hogy az árut átvételkor nem nézte meg. Sőt, amikor hazaért, akkor sem terítette fel az ágyra a paplant, azaz nem ellenőrizte le, hogy az elkészített áru mérete, minősége megfelel-e a vállalkozónak elmondott feltételeknek. Csak mintegy kettő hét elteltét követően, amikor a leánya számára készített ágy is elkészült, akkor vált egyértelművé, hogy az arra szánt paplan nem megfelelő. Bodatz Jánosnak két hét múlva nem lett volna kötelessége a visszavitt árut átvenni. Ekkor joggal mondhatta volna, hogy „*az ország közönséges bevett szokása ebben három napnál tovább tartani nem szabad*” az árut. Bodatz viszont visszavette az árut, de a fennmaradt jegyzőkönyv tanúsága szerint sem abban nem állapodott meg a csizmadia mesterrel, hogy kijavítja az árut, sem abban, hogy újat készít. Sőt még a paplanért elkért pénzt sem fizette vissza a megrendelőnek. A csizmadia joggal emelt panaszt, hogy adja vissza a pénzt, ha az elrontott és visszavitt árut átvette.

A korabeli törvényszék a következő ítéletet hozta: „*igaz az, hogy a törvény értelme szerint tartozott volna a felperes Csontos Mihály a kérdésben lévő jószágot midőn megvette jól megvizsgálni, s úgy megvenni, de minthogy a paplant Bodatz János a kezéhez vette és nem ellenkezett annak visszaadásában, azért is tovább hogy maga jószágát megtartsa és a felvett árát 18 forintot visszaadni köteleztetik annyival is inkább, hogy a jószágban maga vallása szerint semmi kár és fogyatkozás nincsen.*”¹⁷

Ebben az egyszerű jogesetben a magánjog fejlődését kutató jogász könnyen megállapíthatja a bírói gyakorlat által kialakított normákat. Él a római jogászok által ismert *pacta sunt servanda* elve, azaz a szerződést, a megállapodást úgy kell minden félnek teljesíteni, ahogy abban megállapodtak. Aki a megállapodást megszegi, annak kell a következményeket viselni. A bírói gyakorlatot országos szokásként érvényesíti a köztudat, amely a jobbágy-paraszttság világában különös jelentőséggel bírt. Bár az ítélet nem mondja ki tételelesen, törvénykönyv hiányában pedig a szokásra, illetve a bírói gyakorlatra hivatkozhat a kutató, mégis tételelesen megállapítható, hogy a vállalkozó, a paplankészítő milyen megoldások között választhatott:

¹⁷ Csongrád Megyei Levéltár Szentes, V.A.102. b/3. 712/1798.

- miután a megrendelő az árut nem tekintette meg átvételkor, illetve azt követően három napon belül, elutasíthatta volna a csizmadia követelését, és nem kellett volna az árut átvenni;
- ha visszavette az árut, ezzel elismerte, hogy az általa történt teljesítés hibás, ekkor felajánlhatta volna a kijavítást;
- ha a kijavítás nem valósítható meg, akkor felajánlhatta volna, hogy új paplant készít;
- végső soron visszafizethette volna a csizmadia által már kifizetett összeget.

A paplankészítő csak azt nem tehetett volna, amit megtett: visszavette a paplant, ezzel elismerte annak hibáját, és nem fizette ki a munkáért kapott összeget. A korabeli bíróság bölcs döntést hozott.

Ez az eset ugyanakkor a jobbágy-parasztság mindennapi életének szép szokására is utal. Bár a jegyzőkönyv nem szól arról, hogy a csizmadiamester férjhez szeretné adni a leányát. Mégis egyes megjegyzések, amelyek arra utalnak, hogy arra várt, hogy a leány ágya elkészüljön, erre akarták a „*debreceni selyemközepű paplant*” felteríteni, azt bizonyítják, hogy a leány kiházásítására készültek.

Vizsgáljunk meg egy másik esetet!

Székely János a mezőváros becsületes bírósága előtt vallotta: *„Ambrus József molnárral alkum szerént akartam csináltatni egy sódarálót: de megcsalt és nem jót és nem is ahhoz az alkuhoz valót csinált. Hogy máshoz ne vigyem, mivel az első nem jó volt csak hogy csináljon jobbat, többet ígértem neki, ekkor csalárdsággal felvette egész árát tőlem, mely után úgy sem dolgozott mint azelőtt, mert csak az elsőt éllezte, toldozta, foldozta, mégsem lett semmi belőle. Az alkunk úgy szólt, hogy éppen olyan darálót készítsen, mint amilyen van Veres Gergely uramnak, ő pedig egy szeget sem faragott olyat. Minthogy Ambrus a maga fájából csinálta a darálót, mivel az enyém még a Kurcában volt, úgy egyeztünk, hogy ha én a fámát kivontatom, megadom az övét, de nem kellett neki, a magáét azon faragottan visszavitte, így se pénzem, se darálóm.”*

Ambrus József azt válaszolta: „Az alku szerént 4 forintért készítem el a darálót, amit meg is csináltam, csak a kovács munka volt hátra, melyet ha Székely János elkészíttetett volna jó is lett volna. Amikor kész volt a daráló, akkor szólott, hogy nem olyan formát akar, kívánja változtassam meg, de nem készíthettem úgy el, mint a Veres Gergely uramét, mert az nekem tetemes kárt okozott volna. Elég az hozzá, hogy orsóra és kerékre úgy elkészíttettem, hogy darálni lehessen rajta. Székely János hagyta megrozsdásodni, mely miatt meg nem mozdíthatta, szélllyel akarta hasogatni ezért aztán a magam fáját hazavittem. Tőlem az egész pénzt követeli, pedig én minden munkát elvégeztem, a köveket jól elkészíttettem, sőt a magam tulajdon követet őhozzá elvittem, el akarja tőlem tulajdonítani, követelem vissza a követet.”

Ez az eset is a vállalkozói szerződések világát színesíti. Székely János sódarálót akart készíttetni, mégpedig pontosan olyat, mint egy másik gazdaembernek volt. Ambrus József ezt elvállalta, azonban a sódaráló nem volt megfelelő. Székely János jelezte, hogy nem megfelelő az áru, és Ambrus vállalta a kijavítását a munkának. Ebből arra a tömör jegyzőkönyvi fél mondatból következtethetünk, „mivel az első nem jó volt csak hogy csináljon jobbat, többet ígértem neki.” Azt nem vizsgálhatjuk, hogy miért bízott továbbra is a vállalkozóban, de saját állítása szerint a teljes kialakított árat megfizette a vállalkozónak, aki ezt követően sem javította ki az általa elrontott munkát. A megrendelő magánál tartotta a hibás árut és követelte, hogy a mester fizesse vissza a vételárat. Ha a hibás árut átvette, akkor azt a kérdést kell feltenni, hogy a hibás áru használható-e és milyen mértékben. Ha valamilyen mértékben használható, akkor a hibás áruval mekkora kára keletkezett, aminek megtérítését a vállalkozótól követelhetette. A felek elmondásából ugyanakkor az is világossá válik, hogy a vállalkozó a saját fáját adta a sódaráló elkészítéséhez, ezért azt követelte vissza a megrendelőtől. A törvényszék a 18. század végén más mesteremberek véleményét kérve hozta meg döntését: „Azon sódarálónak, melynek árában alku szerént Ambrus József Székely János uramtól 6 forintot felvett, hibás és haszontalan volta ahhoz értő tudós és hiteles mester emberek által megvilágosítván, minthogy Ambrus József azon sódarálót maga tulajdon fájából készítette, azon hibás munkáját magának megtartani, a

felvett 6 forintot pedig Székely János uramnak visszatéríteni köteleztetik.”¹⁸

Az alku hibás vagy hibátlan teljesítésének megállapítása más esetekben is azt eredményezte, hogy a bíróság az adott közösség mesterembereinek véleményére támaszkodott. Ők voltak a kor szakértői, akiket a peres eljárásokban szakértőként vettek figyelembe.¹⁹

A jogtudomány és más tudományterületek, így pl. a néprajz érintkezési területeit jól jelzik a fennmaradó végrendeletek, illetve hagyatéki leltárok. Különösen a jobbágy-parasztság világában lényeges, hogy a jogász azzal is tisztában legyen, hogy az ország egyes vidékein mit értettek kelengye, móríng, hitpénz alatt, hiszen e nélkül nem lehetne a magyar rendi magánjogban meglévő női különjogok intézményét megérteni.²⁰

Ha a fent említett példákat jogtörténeti szempontból elemezzük, akkor a kellékszavatosság kérdéskörébe botlunk. Szabályait már a római jog is ismerte, a modern kor szerződési felelősségének egyik fontos területe, miközben a rendi magánjogunk szokásjogát ismertető néhány elméleti munka még nem említi ezt a jogintézményt. A kérdés az, hogy valóban nem ismerte a magyar szokásjogi rendszer vagy ismerte, alkalmazta, csak a mindennapi élet erkölcsi normáinak keretei között oldotta meg. A fenti példák bizonyítják, hogy a mindennapok joggyakorlata ismerte, alkalmazta. A korabeli jogászok a Mátyás VI. decretumában megtalálható elvet használták, míg a gyakorlati életet a

¹⁸ Csongrád Megyei Levéltár Szentes, V.A.102.b/2. 442/1787.

¹⁹ Vö.: „Földeáki Rácz Istvánné előjött és egy ködmönt, melyet 1805. Húshagyóra vett makai Hevesi Ádám szűcsmestertől 12 forinton, de a ködmön, ámbár keveset viselte, már is olyan rossz, hogy a jobbik ujjáról a prém leszakadozott, mintha a kutyák szaggatták volna le, egyebütt is kiszakadozik és sok helyen keshedt, annyira, hogy rosszabb, mintha félviseltet volna. Előhívtattak, Szegedi Kis István, Varga János és Csorba György szűcsmesterek, akik azt mondták, hogy a hiba van attól, hogy a szűcs több sót adott a bőr készítésébe, mint kellett volna. Hevesi Ádám azt a kifogást tette, hogy a ködmönben lévő kár lehetett a gondviseletlenségéből. A felek megegyeztek, a ködmön a szűcsnél maradt és a vételárból visszafizetett 8 forintot.” Csongrád Megyei Levéltár Makó, V.A.101. b/1. 1806

²⁰ Minderre számos példát találhatunk a 6. lj.-ben jelzett végrendeletekben.

jegyzőkönyvekbe foglalt egy-egy mondat, vagy kifejezés közvetíti az utókor számára.

A magyar rendi magánjogban az ember tulajdonában illetve birtokában lévő dolgokat különböző fogalommal határozták meg. A legátfogóbb kifejezés a *vagyon* volt, amely az ingatlan és az ingó dolgokat egyaránt jelölte, sőt a jogtudomány a vagyoni jog körén belül nemcsak a mai értelemben vett tulajdon- és birtokjogot értette, hanem a kötelmi jogi jogviszonyokat is, hiszen a kötelmi jog körén belül megjelenő különböző szerződések, egyezségek tárgyát is elsődlegesen az ingó és ingatlan dolgok képezték. A vagyoni jogi értelemben bizonyos közös cél szolgálatára rendelt, gazdasági érdekű (dologi és kötelmi) jogok illetve kötelezettségek összessége. A vagyon az egyes ember számára jelentős értékkel bíró dolgokat jelentette, éppen ezért, annak egyes tárgyait fontossági sorrendben határozták meg vagy sorolták fel a végrendeletekben, a hagyatéki leltárakban vagy a különböző célból történt vagyoni jogi összeírásoknál. Éppen ezért ezekben az esetekben nem az átfogó jelentésű vagyon kifejezést használták, hanem az egyes tárgyak pontos elnevezését adták meg. Amikor az egyes ember vagyonát tárgyaként felsorolták, akkor mindig a jelentősebb értéket képviselő ingatlanokkal, mint pl. a házzal, a szállásfölddel, a szőlővel, a veteményeskerttel kezdték és csak ezután következett az ingóságok felsorolása, ott is előbb a nagyobb értékű állatok egyenkénti meghatározásával kezdték és csak ezután következett az egyéb ingóságoknak a feltüntetése. Ezen átfogó jelentésű vagyon fogalomhoz hasonlít a *jószág* megnevezés is, amelyet sokszor szinonimaként használtak, ezért ingó és ingatlan dolgot egyaránt kifejezhettek vele. Gyakran kicsinyítőképzős alakját is használták *jószágocskaként*, ilyenkor mindig kisebb értékű vagyontárgyra utaltak.

A korabeli jogi szakirodalom a vagyon és a jószág között nem tett különbséget. Frank Ignác híres munkájában²¹ a vagyonról szóló fejezetben valójában csak a jószág kifejezést használja, s definiálja ezt úgy: „*Jószág minden test, melyet haszna (értéke) miatt az emberek bírni kívánnak.*” Ezt követően is kizárólag a jószág egyes fajairól beszél, s tesz különbséget ingó és ingatlan, ősi és szerzett dolog valamint

²¹ Frank Ignác: A közigazság törvénye Magyarhonban. Pest, 1845. 193. p.

adománybirtok között. Hasonló megoldást alkalmazott Szlemenics Pál²² is. Ezzel szemben Czövek István előnyben részesíti a vagyon meghatározására a dolog jogi terminus technikusát, jelezve, hogy a latinból fordított „res”-ről, azaz dologról van szó, melynek általános fogalmát a római jogászok sem határozták meg. Helyette a konkrét vagyoni tárgyat elemezték, ahogy ezt tette Czövek is. Amikor viszont a vagyoni jogon belül az egyes szerződéstípusokat elemzi, akkor már jószág cseréről, mint az adás-vételi szerződés egy sajátos fajtájáról beszél, melynek lényege, hogy egy értékkel bíró vagyontárgyért egy hasonló értékű vagyontárgyat adok.²³

A jószág kifejezésnek természetesen van egy szűkebb értelme, ami az állatot jelenti. A néprajz tudománya az állatok elnevezésének igen változatos formáit ismeri, mely megnevezések a jogi jelentőséggel bíró korabeli iratokból, jegyzőkönyvekből, szerződésekből, végrendeletekből is kitűnnek. Az állatok ezen meghatározásai közül kiemelendő a *barom* fogalom, amely nem szűkíthető le kizárólag az állatok összefoglaló elnevezésére, hanem egyéb, értékkel bíró vagyontárgyat is jelölhet. Amikor a barom kifejezést alkalmazzák dologi jogi (vagyoni jogi) értelemben, akkor elsődlegesen ingó dolgok, ezen belül is a ház berendezéséhez tartozó tárgyak összefoglaló elnevezéseként használják Amennyiben jószágot jelölnek vele, akkor a marhát értették alatta. Ha nem is gyakran, de ennek a fogalomnak is megtalálható a kicsinyítőképzős változata, ilyenkor az aprójószág említése történik.

A korabeli forrásokban a barom kifejezést alapvetően kettős értelemben használták. Egyrészt jelentette a marhát általános értelemben, amikor nem akartak különbséget tenni, a tehén, a bika, az ökör vagy a borjú között, de el akarták határolni a ménestől, a nyájtól vagy a csürhétől. Amikor viszont fontosnak tartották, akkor az állatok megjelölésére a szűkebb elnevezést használták. Másrészt a barom gazdasági értelemben a legelőt jelentette, mégpedig azt a legelőt, ahol a marhákat legeltették Szt. György naptól Szt. Mihály napig. Erre az

²² Szlemenics Pál: Közönséges törvényszéki polgári magyar törvény. Pozsony, 1823.

²³ Czövek István: Magyar hazai polgári magános törvényről írt tanítások. (Kelemen Imre munkája szerint). Pest, 1822. II. 524. p.

összefüggésre *Berta Árpád* hívta fel a figyelmem.²⁴ Miután egy-egy közösség, a falu, a város több legelőt is használt, ezért azokat meg kellett különböztetni egymástól. Jól bizonyítja ezt a fennmaradt források. Erre kitűnő példa a Makón fennmaradt mindennapi jegyzőkönyvek, ahol többek között megtalálható az az összeírás, amelyben a tenyésztésre való tehenek és bikák számát tüntették fel, melyet úgy határoztak meg, hogy a város négy barmán, azaz marhalegelőjén számolták meg az állatokat. Innen állapítható meg, hogy Makón az 1800-as évek elején négy marhalegelő volt, mégpedig „*az Újvárosi barom, a Nagy utcai barom, a Hód utcai barom és a Bujáki barom.*”²⁵ Máshol „*az alsó és a felső barom*” között tettek különbséget.²⁶ De arra is van példa, hogy a legelő árendásának a nevével jelezték az adott legelőt, s mondták azt, hogy a „*Vecseri barma mellett való számadónak*”²⁷ vagy „*az elcserélt tehén [...] elhajtattott Sós János barmára*”.²⁸ Másképp is utalhattak a korabeli szerzők arra, ha a lejegyzett esemény egy legelőn történt. Így tett az a nótárius, aki rögzítette azt a kárt okozó cselekményt, amikor valaki az itatóvályút tönkretette: „*közelebb ősszel az barom kúton itató vályút T. A. cselédeivel együtt felvágatta és elrontotta.*”²⁹ Nyilvánvaló, hogy a legelőn található kútról esett szó. Hasonlóképpen a legelőn található itatókútnál történt az az eset, amikor „*a pápista gazdaság baromitató kútjába egy negyedfű tinó beleesett.*”³⁰ Ezzel a mondattal több lényeges vonásra is utalhatunk. Egyrészt a jegyző meghatározta, hogy mely legelőn történt az eset. A fentebb írtakhoz hasonlóan itt a pápisták gazdasága az a jelző, mely elkülöníti a cselekmény helyét, más legelőktől. Másrészt biztos, hogy a gazdaság legelőjén történt az eset, mert itatókútról esik szó, harmadrészt pedig nyilvánvaló, hogy lényeges a tinó meghatározása, mert annak értéke képezi azt a kárt, amelyet majd a gondatlan

²⁴ *Berta Árpád (1951–2008) Ez a tanulmány szóljon az ő emlékének, aki nyelvészként, turkológusként jól tudta, hogy a tudományterületek egymást átfedik, s csak mély szakmai alázattal lehet a jövő számára, a forrásokban megbúvó igazságokat a felszínre hozni.*

²⁵ Csongrád Megyei Levéltár Makó V.A.101. b/3. 1810. július 2.

²⁶ Csongrád Megyei Levéltár Szentes V.A.102. b/1 290/1779.; b/1 209/1775.; b/2 400/1784.; b/4 796/1799; b/5 1031/1804.

²⁷ Csongrád Megyei Levéltár Szentes. V.A.102. b/1. 348/1781.

²⁸ Csongrád Megyei Levéltár Szentes.V.A.102.b/1.209/1775.

²⁹ Csongrád Megyei Levéltár Szentes V.A.102.b/1 287/1779.

³⁰ Csongrád Megyei Levéltár Szentes V.A.102. b/1 226/1776.

számadónak vagy béresnek meg kellett fizetnie. Ebben az esetben nem használhatta a jegyző az összefoglaló barom elnevezést, mert a törvényszéknek pontosan tudnia kellett, hogy tinóval, nem pedig tehénnel, ökörrel történt a baleset.

Hasonló leírást találunk abban a forrásban is, ahol arról esik szó, hogy *„egy harmadfű üszőnek a lába combtőbe a baromjárás közepén eltörött.”*³¹ Ebben az esetben is látható, hogy pontosan megnevezték az állatot, itt már harmadfű üszőről esik szó és szintén a legelőn történt az eset, de nem a kút környékén, hanem valahol a legelőn, ahol az állatok jártak. Ezen példák eléggé bizonyítják, hogy a 18/19. századi forrásokban a barom fogalommal a legelőt, mint ingatlant jelölték, de azzal a megszorítással, hogy csak a marhalegelőnek lehetett szinoním fogalma a barom. Minden más legelőt a baromtól úgy különböztették meg, hogy hozzátették méneses legelő vagy juhlegelő.

Arra is van példa, amikor a jegyző egyetlen barom szóval jelzi, hogy a legelőről és a legeltetett marhákról esik szó: *„ott voltam, amikor [a számadó] a tinót, a tehénnel együtt kiszakajtotta a barom közül.”*³² Itt látszik, hogy a legelőn vannak az állatok, és az ott lévő marhák közül különítette el a számadó az adott tinót és a tehenet. Mindezek után még néhány példát lássunk, amikor a legelőre kihajtott marhákról történik említés: *„egy hétig itthon tartván a borjút az istállóban szénával, annak utána ismét kivittem a baromra, a barmon hat hétig lévén a borjú, a gulyásnak fizettem a bért.”*³³ *„Kimenvén a baromhoz, parancsolta neki, hogy a bikaborjút és a tehenet mutassa meg.”*³⁴ A gazda panaszkodott a törvényszék előtt, hogy *„a baromtól haza akarván jönni, az öreg bojtárnak meghagytam, hogy ő maradjon a marhával és hajtsa a kút felé. [De a bojtár] a maga kötelessége és az én parancsolatom ellen az egész barmot magában elhagytá”.*³⁵

Mindezek után, amikor a barom kifejezést a marhák jelölésére használták, még aközött is különbséget tudtak tenni, hogy az adott állatot igavonásra használták-e vagy a legelőn tartották. Ezért

³¹ Csongrád Megyei Levéltár Szentes V.A.102. b/4 813/1800.

³² Csongrád Megyei Levéltár Szentes V.A.102 b/5. 1031/1804.

³³ Csongrád Megyei Levéltár Szentes V.A.102 b/3 694/1797.

³⁴ Csongrád Megyei Levéltár Szentes V.A.102 b/1. 230/1776.

³⁵ Csongrád Megyei Levéltár Szentes V.A.102 b/4 796/1799.

olvashatjuk azt a forrásban, hogy „*a béres a barmos marha mellett maradván, a társa az eltévedt két ökör behajtását vállalta.*”³⁶

Miután a vagyonjog a kötelmi jogot is tartalmazta, ezért érdekes megnézni azt is, hogy kötelmi jogi jogviszonyokban előfordul-e a barom kifejezés. Meg kell állapítanunk, hogy amikor a szerződés tárgyát határozták meg, akkor az állatok közelebbi, pontos megnevezését használták. Viszont a korabeli jogrendszerben is lényeges szerepet játszhatott a szerződés megkötésének a helye és ideje. Ebből a szempontból már jelentős, amikor a szerződő felek rögzítették, hogy az állat adás-vételére vagy cseréjére vásárban került sor. Így kerülhetett a jegyzőkönyvekbe az a megjelölés, hogy „*hétfő délután, egy óra tájban a barom vásárban összetalálkoztam.*”³⁷ Hasonló meghatározással találkozunk a következő szerződésben is: „*egy fekete lovát, melyet itt a barom vásárban valamely nagylaki embertől vett által adja.*”³⁸ Sőt arra is találunk példát, hogy valaki „*a barom vásárhoz megkívántató új cédulához falainak földből való felverettetését felvállalja.*”³⁹ Ez utóbbi példák viszont arra utalnak, hogy az állatok cseréjére, vásárlására gyakran vásárban, pontosabban állatvásáron került sor. Amikor viszont a korabeli források baromvásárról beszélnek, akkor általában az állatvásárt értették alatta, nem kizárólagosan a marhavásárt.

A fentiek alapján megállapítható, hogy az értékkel bíró dolog megjelölésére használt barom kifejezés, elsődlegesen a marhát, mint állatot jelentette, másodsorban azt a legelőt, ahova a marhákat tavasszal kihajtották. Harmadsorban jelenthette általános értelemben az állatvásárt. Ugyanakkor a végrendeletekben előforduló barmocska kifejezés vagy lábasjószágot takart, vagy kisebb értékű ingóságot. Jogilag tehát az értékkel bíró dolgok szűkebb körét jelentette a jószági vagy a vagyon fogalma mellett, melyek általában jelölhették az értékek összességét.

A néprajz tudománya mellett így került a jogtörténész a nyelvtudomány határterületére, ahol a 'barom' szavunk török eredetét elemezve a nyelvész mutatott rá arra, hogy a 'jóság' szavunk a 14.

³⁶ Csongrád Megyei Levéltár Szentes V.A.102 b/1 271/1778.

³⁷ Csongrád Megyei Levéltár Makó V.A.101.b/1.1805.április 2.

³⁸ Csongrád Megyei Levéltár Makó V.A.101 b/2 1808. március 9.

³⁹ Csongrád Megyei Levéltár Makó V.A.101 b/2 1808. május 8.

század második felétől adatolható, a *'marha'* szó is a 14. század közepe táján adatolt először a magyar nyelvben, bár származását tekintve bajor-osztrák eredetű, míg a *'vagyon'* szavunk a 12. századra tehető.⁴⁰

A kutató, aki levéltári forrásokat elemez és az azokban rejlő tényeket szeretné a jog, a történelem, a néprajz tudománya számára rögzíteni, mindig azt az oldalát emeli ki az általa feltárt igazságoknak, amelyek a választott kutatási területét érintik.⁴¹ De tudnia kell, hogy más tudományterületek is segítik abban, hogy a forrásokat a maguk teljes egészében fel lehessen tárni, meg lehessen érteni. Csak egymásra figyelve lehet múltunk igazságait a jövő nemzedéke számára közvetíteni.

⁴⁰ Berta Árpád – Homoki-Nagy Mária: Egy török eredetű magyar jogtörténeti terminus. Mikola konferencia. 2002. Szeged.; Róna-Tas, András – Berta, Árpád: West old Turkic. Turkic Loanwords in Hungarien. Part I. Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2011. „Barom” 99–103. p.

⁴¹A Makói levéltár igen értékes forrása az ún. Mindennapok jegyzőkönyve. A jogtörténész az egyes jogintézmények fejlődését vizsgálva elemzi az e kötetekben található bejegyzéseket, az etnográfus a népi jogélelet kutatva a szokásokra is felhívja a figyelmet. Vö.: Nagy Janka Teodóra: Jogélelet a két „vész” között (1781-1821). In: Makó néprajza (szerk.: Tóth Ferenc). Makó, 2008. 816–883. p.

A kora-újkori győri végrendeletek jogtörténeti forrásértékéről

Horváth József

Eddigi kutatásaimról

Az elmúlt évtizedekben mintegy háromezer végrendeletet kutattam fel különböző levéltárakban – főként a Kisalföldön, és leginkább a 17-18. századból. A legnagyobb mennyiséget Győrött leltem: a három nyilvános levéltár¹ anyagában a 17. századból mintegy ezer, míg az 1740-es évekkel induló négy évtizedből közel félezer testamentumot vizsgáltam át eddig.² Az előbbieik közül három kötetben 350 darab nyomtatásban is napvilágot látott;³ az utóbbiakat eddig tanulmányok írásakor hasznosítottam, főként a népi vallásosság, ill. a temetkezési szokások kutatása során.⁴ A győri levéltárak mellett kutattam a Dunántúlon Sopron, Pannonhalma és Veszprém archivumaiban, és „kirándultam egyet” Kiskunhalasra is. Főként mezővárosi végrendeleteket kutattam, de vizsgáltam kisnemesek és jobbágyok utolsó akaratait is.

¹ A három győri nyilvános levéltár: a Győri Egyházmegyei Levéltár (a továbbiakban: GYEL); Győr Megyei Jogú Város Levéltára (a továbbiakban: GYVL), ill. Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára (a továbbiakban: GYML).

² Ez utóbbiak döntő többségének lelőhelye: GYVL Végrendeletek 1600- , Lad. 1., ill. 2., valamint a Végrendeletek Másolati Könyvének négy kötete.

³ Horváth József: Győri végrendeletek a 17. századból. I–III. köt. Győr, 1995–1997.

⁴ Ld. pl.: Horváth József: Adalékok a népi vallásosság kutatásához a XVII–XVIII. századi győri végrendeletek alapján. In: Népi vallásosság a Kárpát-medencében. II. (szerk.: S. Lackovits Emőke). Veszprém–Debrecen, 1997. 93–100. p.; Uő: Győri kongregációk a XVIII. század közepén. In: Népi vallásosság a Kárpát-medencében. III. (szerk.: L. Imre Mária). Pécs, 2000. 160–170. p.; Uő: Temetkezési szokások kora-újkori végrendeletek tükrében. In: Parasztkultúra, populáris kultúra és a központi irányítás. Tanulmányok (szerk.: Kisbán Eszter). Budapest, 1994. 197–212. p.

Az alábbiakban e kutatásaim néhány, általam jogtörténeti szempontból hasznosnak ítélt tapasztalatát szeretném megosztani a Tisztelt Olvasóval! A rendelkezésemre álló terjedelmi keretek között nem törekedhetek teljességre; arra vállalkozom csupán, hogy vázlatos áttekintést adjak a kora-újkori győri testamentumok jogtörténeti forrásértékéről, a hangsúlyt a 17. századi végrendeletek kutatásának tanulságaira helyezve.

A 17. századi győri végrendeletek jogtörténeti forrásértékéről

A 17. századi győri végrendeletek mind alaki, mind tartalmi szempontból számos jogtörténeti érdekességet tartalmaznak, ilyen irányú elemzésük mindenképpen hasznos lehet a végrendelkezés történetét kutatók számára. De mielőtt erre rátérnék, talán nem érdektelen szólnom arról, milyen tényezőknek köszönhető a – más magyarországi városok e korszakbeli terméséhez⁵ viszonyítva szinte hihetetlenül soknak tűnő – ezernyi győri fennmaradt végrendelet.

Győr a 17. században a győri székeskáptalan földesúri fennhatósága alá tartozó mezőváros volt. E függőség kialakulása a XV. század első felében kezdődött, és az 1447. évi radkersburgi egyezményen vált véglegessé.⁶ A város ettől kezdve a káptalannak földesúri adót, valamint tizedet, hadipénzt és rendkívüli adót fizetett; emellett a káptalannak különböző hasznos jogai voltak Győrött. Ez utóbbiak közül témánk szempontjából a legérdekesebb a káptalannak az örökös nélkül maradt jószághoz való joga (caducitas); Bedy Vince szerint a káptalani számadáskönyvek majd' minden lapján találkozunk e címen befolyt jövedelemmel.⁷

⁵ Vö.: Horváth József: A magyarországi végrendelet-kutatás történetének vázlata, különös tekintettel a jogtörténeti kutatásokra. In: Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből (szerk.: Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra). Budapest, 2009. 270–271. p.

⁶ A kérdés legújabb összefoglalását ld.: Gecsényi Lajos: Győr középkori helyrajzáról. Adatok és kérdőjelek. In: Győri Tanulmányok 5. Győr, 1983. 29–44. p.

⁷ Bedy Vince: A győri székeskáptalan története. Győr, 1938. 131. p.

Győr mezőváros lakói tehát vizsgált időszakunkban jogállásukat tekintve a győri székeskáptalan jobbágjai voltak; e tény természetesen befolyásolta végrendelezési lehetőségeiket és szokásaikat is. Gecsényi Lajos említi, hogy a számadáskönyvekben – az örökös nélkül elhalt polgárok javainak értékesítéséről szólva – számos adat található a végrendelezési jog korlátozására is.⁸ Bedy Vincétől tudjuk, hogy a jobbágyok a végrendeletet bemutatták a káptalannak jóváhagyás végett és a jóváhagyásért egy font borsot fizettek; de emellett testamentumukban külön is tartoztak megemlékezni földesurukról. Ez utóbbi célja annak biztosítása volt, hogy telkük utódaikra átszállhasson. E hagyomány összege egy forint volt, melyet testpénznek hívtak.⁹

Az elmondottakból látható, hogy a győri székeskáptalant, mint Győr mezőváros földesurát legalább két tényező ösztönözte arra, hogy az itt élők minél nagyobb számban tegyenek írásbeli végrendeletet: egyrészt a testamentumbeli hagyományok, ill. a megerősítésért tett kifizetések komoly bevételi forrást jelentettek számára; másrészt így könnyebben tudta követni a településen belüli ingatlanmozgásokat, szemmel tudta tartani a „caducitas” címén reá nézendő javakat. Ezért a káptalan érthetően ragaszkodott a végrendeletek írásba foglalásához és tartalmuk földesúr előtt történő megerősítéséhez. Bedy Vince megemlékezik egy a városnak a káptalannal szembeni terheit rögzítő, de meg nem valósult egyezkedésről, amely tartalmazza többek között azt is, hogy a végrendeletek a káptalannál megerősítésre bemutatandók, és hogy az örökösök nélkül elhaltak házai a káptalané maradnak.¹⁰ Hogy a földesúr és a város kapcsolata e téren sem volt problémamentes, azt bizonyítja – több más mellett – a káptalan 1647-ben kelt emlékirata, melynek a győri polgárok által megtagadott kötelezettségeket felsoroló pontjai egyikében ez áll: „... a végrendeleteket nem a káptalanhoz nyújtják be megerősítés végett, hanem a városhoz”.¹¹

⁸ Gecsényi Lajos: Győr városa 1526 után, Arrabona (18.) 1976. 198. p.

⁹ Bedy Vince i.m. 260. p.; megjegyzi egyébként azt is, hogy a végrendeletekben a földesúrnak szánt hagyomány általában nem is haladja meg ezt az összeget.

¹⁰ Bedy Vince i.m. 119. p. (a szerződés 3., ill. 13. pontjában).

¹¹ Csizmadia Andor: Az egyházi mezővárosok jogi helyzete és küzdelmük a felszabadulásért a XVIII. században. Budapest, 1962. 44. p.

E jelenség korszakunkban két fontos problémával van összefüggésben. Ezek egyike a lakosság társadalmi tagozódásában rejlik: a városban ugyanis a polgárok mellett jelentős számban éltek katonák és kisebb számban nemesek is. A – részben idegen származású – katonák, valamint az őket kiszolgáló, velük kapcsolatot tartó iparosok és kereskedők – az ún. regimentalattvalók – külön közösséget képeztek: a főkapitány fennhatósága alá tartoztak, peres ügyekben a seregbíró ítélkezett és számos alkalommal kerültek konfliktusba mind a várossal, mind annak földesurával.¹² De nem konfliktusmentes a városban kisebb számban élő, jelentős politikai és gazdasági hatalommal bíró, inkább a vármegyei közéletben tevékenykedő, de a városi vezetésben is fontos tisztségeket betöltő nemesek helyzete sem, hiszen ők nemesi kiváltságaik ellenére ugyanúgy adózni kötelesek győri házaik után a káptalannak, mint a többi győri polgár.¹³ Meg kell jegyeztem, hogy a Győrött ezidőtájt élő nemesek két csoportba sorolhatók: egy részük – többnyire a török hódítás miatt birtokait, vagy azok egy részét elvesztve – nemesi címe birtokában költözött be a városba, szerzett itt házat és egyéb ingatlant; mások viszont győri lakosként – társadalmi és gazdasági helyzetükben, politikai befolyásukban megerősödve – szereztek nemességet. Ez utóbbiak csoportjába olyan – a 17. század elején Győrött már jelentős szerepet betöltő – személyek tartoztak, mint a Dallos, a Torkos vagy a Kapra család több tagja;¹⁴ többük végrendeletét ismerjük, és mások testamentumaiban is gyakran találkozhatunk említésükkel. A Győrött élő nemesek végrendeletei különösen értékesek jogtörténeti szempontból; erről forrásaink tartalmi elemzése kapcsán még szólok.

A másik fontos tényező a városi polgárok egyre erősödő önállósodási törekvése, melynek vizsgált korszakunkbeli egyik tetőzése

¹² Erről részletesebben ld.: Gecsényi Lajos: Katonák és polgárok a győri végvárban a XVI–XVII. században. Hadtörténeti Közlemények, 1984. 4. sz. 664–686. p.

¹³ Vármegyei szereplésükről ld.: Gecsényi Lajos: Győr vármegye közigazgatása és tisztikara a XVII. században. Levéltári Szemle, 1988. 3. sz. 14–34. p.; városi tisztségeikről: Uő: Városi önkormányzat Győrött a XVII. században. Arrabona, (22–23.) 1986. 99–126. p.

¹⁴ E családok szerepéről, rokoni kapcsolatairól ld.: Gecsényi Lajos: Gazdasági és társadalmi változások Győrött a 16–17. század fordulóján. In: Tanulmányok Győr és vidéke történetéből (szerk.: Gecsényi Lajos). Győr, 1978. 5–21. p.

1648-ban következett be: ez évben a káptalan pert indított Szakony János győri főbíró ellen, mivel vezetésével a városi lakosság megtagadta a földesúri szolgáltatások teljesítését.¹⁵ A megtagadott szolgáltatások között szerepelt a testamentumok káptalan előtti bemutatása is. A vizsgálat során 49 tanút hallgattak ki, akiknek 24 kérdésre kellett válaszolniuk.¹⁶ Közülük a 14. így hangzott: *„Tudgyaké, lattaké, hallottaké, hogy minden rendbeli Testamentomokat itt Győrt az Nemes Kaptalannak pro confirmatione producaltanak, es hogy az melyet nem confirmalt volna az Kaptalan, Törvénybenis helytelen volt az. Es most ki akarattyabul vagon hogy nem akarjak producálni?”*

Erre a kérdésre a 49 tanú közül 37 adott érdemleges választ; vallomásaikból árnyaltabb képet kapunk a testamentumok káptalani bemutatása és megerősítése körüli konfliktusokból – kitűnik, hogy egyrészt a városban élő nemesek, másrészt a katonák voltak a „fő lázadók”. Csupán néhány megfogalmazást idézek: nemes Benkovich Péter, a vármegye alispánja szerint *„az Testamentomokat kivaltképpen az polgari rendről az Nemes Kaptalanban confirmaltak”*; Pereszteghi János azt vallja, hogy *„a mely személy paraszt volt, annak az Testamentomat az Kaptalanban confirmatoria be vittek, az melyek pedig Nemes vagy vitezlő rend közül valok voltak, vagy vittek be, vagy sem...”*; Horvath György úgy tudja, hogy *„ha Nemes Ember, avagy Vitézleő rend tött Testamentomot, azok ha akartak be vittek az Kaptalanban, ha akartak, nem vittek; de az varosi rend be vitték confirmatoria”*; Tarr István pedig további adattal is szolgál: *„Az Testamentomokat az Pap Urak eleiben vitték, és magais oda igazítya az maga Testamentomat confirmatoria, és az Testamentom ki valtasaert egy font borsot atták”*.¹⁷ Vagyis: a tanúk vallomásaiból úgy tűnik, hogy a polgárok bevitték a káptalanhoz utolsó akaratukat megerősítésre, és ezt tette a városban élő nemesek, valamint az itt végrendelkező katonák egy része is.

Hangsúlyoznom kell azonban, hogy a székeskáptalan nemcsak a végrendeletek írásba foglalásához és bemutatásához ragaszkodott,

¹⁵ Erről részletesebben ld.: Gecsényi Lajos 1986. 109. p.

¹⁶ A per teljes jegyzőkönyvét ld.: GYVL, Győr város levéltára, A város magánokiratai, 449. Ezen irat létre egykoron Gecsényi Lajos hívta fel figyelmemet; segítségét ezúton is köszönöm!

¹⁷ A dőlttel szedett részek betű szerinti idézetek.

hanem mindent megtett azok megőrzéséért is. Azzal, hogy a bemutatott utolsó rendelkezéseket a káptalan testamentumkönyvekbe másoltatta, jelentős mértékben hozzájárult a nagyszámú 17. századi győri végrendelet fennmaradásához, hiszen a székeskáptalan három testamentumkönyvében megőrzött 802 darab e századbeli utolsó akarat a „teljes termés” közel négyötödét teszi ki! A káptalan „érdemeit” azonban tovább gyarapíthatjuk, hiszen az itt kialakított írásbeli végrendelkezési gyakorlat döntően hozzájárulhatott a győri testamentumok formai egységesítéséhez: a káptalan testamentumkönyvébe be nem került – talán ott be nem mutatott, esetleg meg nem erősített –, a városi levéltár anyagában fennmaradt testamentumlevelek ha kevésbé ünnepélyesek is, de hasonló formai és tartalmi jegyeket mutatnak. Nagy szerepe lehetett továbbá abban is, hogy a győri polgárok nem idegenkedtek annyira az írásbeli végintézkedéstől, sőt alkalmanként kifejezetten szorgalmazták utolsó akaratuk ilyen módon történő megörökítését; de a halálra készülő személy környezete is törekedett arra, hogy testamentumos személyeket hívassanak a betegágyhoz és megtörténhessen az utolsó akarat írásba foglalása, majd megerősítése a káptalan által.

Érdemes megnéznünk „a másik oldalt” is: mi készítette – a káptalan erre ösztönző magatartásán kívül – a korszakunkbeli győri polgárok tömegét arra, hogy végrendeletüket írásba foglaltassák? Úgy vélem, hogy a legfőbb jogi motiváció a Hármaskönyv III. könyvének 30. cikkelyében rejlik, melyből kiderül: az egyedülálló parasztember, ha törvényes örököst és utódot nem hagy maga után, ingó javairól szabadon testamentumot tehet, öröksége viszont, ha őstől maradt, egyenesen a földesurára száll; ha pedig maga szerezte azokat, úgy azoknak fele része száll földesurára, a másik feléről szabadon testálhat; hogyha viszont testamentumtétel nélkül hal meg, úgy minden ingó és ingatlan javai földesurára szállanak. Ugyanezen cikkely ad lehetőséget utóörökös kijelölésére is, a 12 éves kort még el nem ért kiskorú örökös léte esetén.¹⁸ Az egyedülálló, gyermektelen győri polgárnak tehát mindenképpen érdekében állt a testamentum készítése, hiszen így szerzett javainak feléről szabadon végrendelkezhetett; de többeket

¹⁸ Werbőczy István: *Decretum Latino-Hungaricum, Juris consvetudinarii, Inclyti Regni Hungariae & Transylvaniae*, Az az: Magyar es Erdely Orszagnak Törvény könyve. Leutschoviae, Typ. Laurentii Breveri, 1637. 540–541. p.

ösztönözhetett erre az utóörökös-rendelés lehetősége is. Persze egyéb tényezők is motiválhatták a testálókát: így pl. a tutor állításának lehetősége a kiskorú gyermek vagy a súlyosan beteg házastárs mellé, az adósságok és kintlevőségek pontos számbavételének lehetősége, a családi specialitások érvényre juttatásának igénye a mindent mechanikusan elrendező törvénnyel szemben – vagy éppen a lelki szükséglet, a „rendeld el házadat, mert meghalsz!” bibliai parancsának megszívlelése,¹⁹ az örökösök közötti későbbi viszályok megelőzésének szándéka; az az igény, hogy megnyugodva készüljenek az utolsó útra.

A Hármaskönyv idézett cikkelyéből érdemes figyelnünk egy további szempontra is: az ősi, ill. a szerzeményi javak feletti eltérő rendelkezés lehetőségeire. Hogy ez is fontos motiváló tényező lehetett, azt jól mutatja: a győri polgárok többnyire kihangsúlyozzák fontosabb vagyontárgyaikról, hogy azok szerzett javak, nem ritkán hozzátéve azt is, hogy azt házastársukkal együtt szerezték, azért testálnak nyugodtan felőle. A probléma kapcsán legalább két jelenségre érdemes felhívnom a figyelmet. Az egyik: számos olyan végrendelezőt találhatunk, aki egyenesen azt hangsúlyozza, hogy az őseitől ő semmit sem örökölt, vagy ami tőlük reá szállott, az mind el is pusztult, és amit most bír, az mind a saját – vagy házastársával közös – szerzeménye; vagyis a 17. századi győri polgárok utolsó rendelkezéseiben egyértelműen megfigyelhető a vagyonuk minél nagyobb hányadára kiterjedő szabad rendelkezésre való törekvés földesurukkal szemben. A másik: alig van példa arra, hogy valaki a káptalant, mint földesurát örökösnek jelöli vagy nagyobb vagyonhányadban részesíti; megfigyelhető viszont, hogy a „problémás esetekben” a testáló a szokásosnál nagyobb értékű hagyományt tesz a földesúr javára – bizonyára egyfajta „captatio benevolentiae”-képpen.

Nem tanulságok nélküli annak elemzése sem, milyen a fennmaradt végrendeletek évtizedenkénti megoszlása. A számok tükrében úgy tűnik, hogy a 17. század közepéig egyenletes a fejlődés. A török 1594-től 1598-ig tartó ittlétét lassan kiheverő városban a káptalan

¹⁹ Vö.: Kristóf Ildikó: „Rendeld el házadat, mert meghalsz.” A végrendelet készítés normái és formái a 16–17. századi falvakban és mezővárosokban. In: Démonikus és szakrális világok határán. Mentalitástörténeti tanulmányok Pócs Éva 60. születésnapjára (szerk.: Benedek Katalin – Csonka-Takács Eszter). Budapest, 1999. 521–556. p.

visszaköltözését követően gyorsan nő a végrendeletek mennyisége: míg az első évtizedből 37, az 1610-es évekből 55, az azt követő évtizedből pedig már 114 testamentumot ismerünk. A növekedési folyamat a század közepén tetőzik: az 1650-es évekből 152 darab, győri testáló által készített végrendeletet sikerült eddig fellelnem. Ezt követően viszont eléggé látványos a csökkenés, bár a 17. század utolsó négy évtizedéből fennmaradt 249 győri utolsó akarat még így is jelentős mennyiségnek mondható. A csökkenés mögött magam a győri polgárok „végrendelkezési kedvének” visszaesését is felfedezni vélem, mely a város fentebb már vázolt önállósodási törekvéseivel, ill. az ezekből adódó, földesurával való mind gyakoribb konfliktusaival lehet összefüggésben.

Összegezve tehát azt mondhatom: joggal feltételezhetjük, hogy a 17. századi Győr jogi helyzetének, az itt élők jogállásának jelentős szerepe lehetett a kiemelkedően nagy mennyiségű végrendelet keletkezésében és fennmaradásában; a „két fél” érdekeinek szerencsés találkozása kellett – persze számos egyéb tényező, így pl. a város lakóinak jó anyagi helyzete vagy az írásbeliség magasabb színvonala²⁰ mellett – ehhez.

A győri végrendeletek néhány alaki sajátosságáról

Amint arra fentebb már utaltam, a győri káptalan tevékenységének nagy szerepe lehetett a 17. századi győri testamentumok alaki egységesülésében. De bizonyára fontos szerepe volt ebben a végrendelet elkészítésében közreműködő írástudó személyeknek, köztük mindenekelőtt a város jegyzőinek is. Ez utóbbiak közül egyet mindenképpen szeretnék név szerint is megemlíteni: Veszprémi Tóth Andrást, aki az 1600 nyarán újjáalakuló városi önkormányzat első jegyzője lesz, és 1624-ig folyamatosan viseli e tisztséget! Negyedszázados tevékenysége alatt száznál bizonyosan több végrendelet elkészítésében működött közre²¹ – és járult hozzá ezzel azok formai egységesüléséhez.

²⁰ Erről részletesebben ld.: Horváth József: Írásbeliség és végrendelkezési gyakorlat Győrben a XVII. században. Acta Papensia. A Pápai Református Gyűjtemények Közleményei, (2. évf.) 2002. 1–2. sz. 81–98. p.

²¹ Vö.: Horváth József 1995–1997. I.

Az alaki sajátosságok közül – területi korlátok miatt – csupán kettőre szeretném felhívni a figyelmet. Az egyik a tanúk („testamentomos személyek”) számának és személyének alakulása: e téren megfigyelhető, hogy a tanúk száma az évtizedek múltával fokozatosan csökken, a jelenlévők társadalmi súlya viszont fokozatosan nő. Míg a század elején a testamentumok jelentősebb hányada 5-7 tanú jelenlétében készül, addig a század végén már csak 3-4 testamentomos személy jelenléte a jellemző; ez utóbbiak között viszont gyakran ott van a városbíró, és mindig szinte mindig szerepel legalább két városi esküdt.

A városbírók és esküdtek jelenlétének fontosságát mutatja, hogy már a 17. század első három évtizedéből 46 olyan végrendeletet számolhattam össze, melynek készítésénél jelen volt a város hivatalban lévő első számú vezetője is; talán nem érdektelen megjegyezni, hogy ezek pontosan fele az 1620-as években keletkezett. Ugyanezen időszakból 80 tanúnévsor említ városi esküdtet; közülük egy esküdt szerepel 22 esetben, kettővel 31 testamentumban talákoztunk, három esküdt jelenlétét 21 testáló hangsúlyozza ki, négy esküdt volt jelen 5 végintézkedésnél, míg egy alkalommal öt városi esküdt tanúskodott egyszerre!²²

A másik említendő kérdés: milyen megerősítéseket találunk a 17. századi győri végrendeleteken? Hogyan erősítette meg – megerősítette-e egyáltalán – utolsó akaratát az örökhatározó, és mi módon tették ezt a jelenlévő tanúk? Mennyire volt jellemző az aláírásokkal történő megerősítés? Tóth István György, aki több munkájában is foglalkozott a 17-18. századi iratokon található aláírások elemzésével, a végrendeleteket az alfabetizáció kutatásához igen jó forrásoknak tartja.²³ Kedvező véleményét osztom, de magam győri kutatásaim során számos problémával is találkoztam – részben annak köszönhetően,

²² Erről részletesebben ld.: Horváth József: Az 1600–1630 között keletkezett győri végrendeletek társadalomtörténeti adalékairól. Arrabona, (26–30.) 1991. 57–60. p.

²³ Tóth István György: „Mivelhogy magad írást nem tudsz...” Az írás térhódítása a művelődésben a kora újkori Magyarországon. Budapest, 1996. 122. p. Ld. még Uő: Paraszti írástudás a körmendi uradalomban a 17–19. században. In: Adalékok a 16–20. századi magyar művelődés történetéhez (szerk.: Bálint István János). Budapest, 1987. 143–165. p.

hogy az általam elemzett győri források jelentős hányada másolatban maradt fenn.

A testamentumok szövege után, a megerősítések sorában az első helyen a testáló saját kezű megerősítésének kellene állnia. Tárkány Szücs Ernő több tízezer végrendelet áttekintése alapján általános jelenségnek mondja, hogy azokon nem található saját kezű aláírás, csak kézvonás.²⁴ Győri forrásainkat vizsgálva azt kell mondanom, hogy a 17. század első felében jegyző által leírt testamentumok egyikén sem szerepel a testáló saját kezű aláírása, pedig közülük más forrásból többről tudjuk, hogy tudott írni: Vince Balázs aláírását pl. ismerjük Mészáros Mihály 1603-ban kelt testamentumleveléről, de saját utolsó rendelkezését nem írta alá.²⁵ De pl. nem írták alá saját végrendeletüket a magukat „deák”-nak nevező testálók sem. Ezen adatok arra utalnak, hogy ebben az időszakban Győrött – mintegy helyi „törvényrontó szokás”-ként – eltekintettek a testáló saját kezű aláírásától; talán mert olyan kevesen tudtak írni, hogy akik tudtak, azok sem „vették a fáradságot” nevük aláírására²⁶ – és ezt senki sem követelte meg.

A tanúk aláírásait vizsgálándó egy korábbi tanulmányomban az 1600 és 1620 közötti időszakból 121 végrendeletet néztem át: közülük 75 semmiféle aláírásra utaló megjegyzést nem tartalmaz; további 15 esetben a testamentumok megerősítő formulája utal arra, hogy a jelenlévő tanúk aláírásukkal megerősítették azt, de az aláírásoknak nem találtam nyomát. (Ezen esetek többségében is kihangsúlyozza a formula: csak azok írták alá, akik írni tudtak.) A városi gyűjteményben ezen időszakból három olyan testamentumlevelet találtam, melyen aláírások maradtak fenn; ezek egyike Mészáros Mihály fentebb már említett, 1603-ban kelt utolsó akarata, melyet a jelen lévő hét tanú közül csak Vince Balázs, valamint Tóth András jegyző írt alá.²⁷ Ugyanezen időszakból a hiteleshelyi anyagban négy aláírásokat tartalmazó testamentumlevelet vizsgálhattam: ezeken együttesen 16 aláírást számolhattam össze, melyek 14 személytől származtak – csupán Tóth András jegyző aláírásával találkoztam három alkalommal. Míg a hiteleshelyi testamentumkönyvben a húsz év alatt 18 esetben

²⁴ Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások. Budapest, 1981. 741. p.

²⁵ GYVL, Végrendeletek, 9., ill. 12. sz.

²⁶ Vö.: pl. Tóth István György 1987. 152–153. p.

²⁷ GYVL, Végrendeletek, 9. sz.

jegyezte meg a bemásoló személy, hogy aláírásokkal találkozott és tíz esetben át is másolta azokat; összegezve elmondhatom, hogy a 18 testálásnál együttesen 85 tanú volt jelen – viszont csak 55 aláírásra történik utalás.²⁸

Hasonló vizsgálatot végeztem az 1620-as évekre vonatkozóan is: az ekkor keletkezett 113 testamentum közül már 53 tartalmaz aláírásokat is – tehát már csaknem minden második! Az 53 végrendeletben együttesen 216 tanút számolhattam össze, 172 aláírás-másolattal. Ez természetesen ennél lényegesen kisebb számú írástudó tanút jelent, mivel a népszerűbb tanúk némelyike tucatnyi esetben is említetik. Így pl. azok közül, akik az 1620-as években a bírói tisztséget viselték, Szombat Szabó András 9, Benkouith Takach István 8, Egri Márton, Horuat Pál és Torkos Péter 4-4, Kalmar Simon és Kethelyi Pál egy-egy alkalommal erősítették meg aláírásukkal az előttük tett testamentumot; de számos esetben találkoztunk esküdt személyek aláírásával is.²⁹

Lényeges változások figyelhetők meg e téren a 17. század utolsó évtizedeiben: úgy tűnik, hogy ekkora már lényegesen felértékelődik az aláírások szerepe. Lassan megjelennek a végrendelkezők aláírásai; és néha azt is megindokolja már a lejegyző személy, ha mással kellett aláíratni a testamentumot: a Maczko János özvegyeként 1682-ben végrendelkező Farkas Ilona utolsó rendelkezése végére pl. odaírja annak írásba foglalója, hogy „propter aegritudine manu aliena”, azaz gyengélkedése miatt került oda más kezétől az aláírás.³⁰ Több testáló hangsúlyozza ki külön is saját keresztvonasásának szerepét: „Ki hogy erősb legyen tettem ezen kereszt vonyasomat” – kerül oda pl. Mosa Judit utolsó rendelkezésének végére.³¹

A 17. századi győri testamentumok alaki sajátosságait vizsgálva két érdekes kérdést szeretnék még röviden megemlíteni: az egyik a végrendeletek nyelve, a másik a szóbeliség és az írásbeliség viszonya a végrendelkezési gyakorlatban. Mint látni a fogjuk, a két kérdés nem is nagyon választható el egymástól.

²⁸ Horváth József 2002. 93–94. p.

²⁹ Az 1600 és 1630 közötti győri végrendeletekben említett városi bírók és esküdtek jegyzékét ld.: Horváth József 1991. 65–69. p.

³⁰ Horváth József 1995–1997. III. 133. p.

³¹ Uo. 152. p.

A 17. századi győri végrendeleteket különösen értékesé teszi, hogy azoknak közel kilenctized része magyar nyelven maradt ránk: egy korábbi tanulmányomhoz³² készített számszerű összesítés szerint mindössze 68 német, 40 latin és 1 olasz nyelvű testamentumot vizsgálhattam a 882 magyar nyelvű mellett! Ez a tény viszont felvet egy izgalmas kérdést: milyen nyelven és hogyan, milyen körülmények között tették utolsó rendelkezésüket a Győrött élő idegenek? Több adat is utal arra, hogy egy részük anyanyelvén testált és utolsó rendelkezésüket a tanúk fordították magyarra. Néhány esetben mind németül, mind magyarul fennmaradt a végrendelet; de többször előfordul az is, hogy a német nyelvű testamentumlevélnek csak magyar fordítása került bemásolásra. A Győrött katonáskodó Mathes Tennerl 1626-ban készült utolsó rendelkezését pl. magyarul és németül egyaránt megőrizte a testamentumkönyv;³³ Balthauser Prukner újbárosi vendégfogadós 1621-ben készült testamentumát viszont – mely a testamentumlevélen mindkét nyelven olvasható³⁴ – csak magyarul másolták be a végrendeletek könyvébe;³⁵ és rátaláltam a városi protocollumban is – ugyancsak magyarul!³⁶

Más esetekben az anyanyelven készült változat nem maradt fenn, csupán utalást találunk rá: Sebastian Hoffer 1640-ben tett végrendeletének végén pl. azt olvashatjuk a káptalan megerősítésében, hogy azt németből fordították és hiteles átírását Nyéki Vörös Mátyás kanonok – a jeles barokk költő – végezte el.³⁷ A Győrött élő olaszok is így testálhattak: az egyetlen olasz nyelven fennmaradt testamentum, Galeazzo Capuccino 1607-ben kelt utolsó rendelkezésének latin nyelvű megerősítéséből tudjuk, hogy azt Joannes Tomasel győri polgár és kereskedő vitte be a káptalanhoz és fordította le szóról szóra, azután erősítette meg a káptalan a szokásos formulával.³⁸

³² Horváth József 2002. 85. p.

³³ GYEL, GYKHL, Liber Testamentorum, Tom. 1. 232–234., ill. 236–241. p.; a magyar változatot közli: Horváth József 1995–1997. I. 114–115. p.

³⁴ GYVL, Végrendeletek, 47. sz.

³⁵ GYEL, GYKHL, Liber Testamentorum, Tom. 1. 141–142. p.

³⁶ GYVL, Protocollum ab Anno 1600, 80–82. p.

³⁷ Horváth József 1995–1997. II. 74–76. p.

³⁸ GYEL, GYKHL, Fasc. 296. N. 28819.

Ami a második kérdést illeti: számos esetben érezheti úgy a kutató, hogy az írásban fennmaradt testamentumon „átüt a szóbeliség”, hogy „utólag írásba foglalt szóbeli végrendeletet” olvas. Ezen állításom bizonyítására csupán néhány példát idéznék.

Bizonyára voltak olyan esetek, amikor a testáló állapotának gyors romlása tette szükségessé a szóbeli végrendelezést. Wracheuich Márton győri esküdt pl. azt vallja, hogy „Anno 1627 kiskarachon napan” ment a halálos beteg „Meßaros Gyurko, alias Kurcz Gyeorgj” polgárt meglátogatni, aki akkor előtte és a betegágyánál jelen lévő sógora, Chanaky Balázs, ill. társa, Meßaros György előtt testamentumot tett; ezért kéri a káptalant, hogy az általuk elmondott formában jegyezzék azt le és erősítsék meg.³⁹ Máskor a pontos körülményeket nem ismerjük, de hasonlóra gyanakodhatunk: így pl. azon 1628-ban kelt levél esetében, melyben az „Istenben el nyugott Nemes Dallos Eörsebet Aßon Dispositioytul” vallott a káptalan előtt a jelenlévő öt tanú⁴⁰ – az eset külön érdekessége, hogy öt asszony tanúskodott!

Pontosan ismerjük viszont Odor András testamentumának „keletkezéstörténetét”. 1630. március 15-én vallja Tar István, Szuch István és Bayuß Mihály, hogy Horuat Pál győri főbíró akaratából elmentek Odor Andrásához, hogy előttük testamentumot tegyen, de „migh oda érkezünk hozai, nielue ßolasatul addigh el ualt”; viszont „uoltanak koerniule il böchuletes Aßony allatok” – szám szerint négy fő, akiket meg is neveznek –, „azok így referaltak mi eleotunk az dolgot”, hogy Odor András ép elmével lévén, szabad akaratából, nyelvével szólva mit mondott. Ezt 11 pontban leírják, majd ezzel a formulával erősítik meg a testamentumot: „My azert, az feliul megh neuzezt bechuletes Aßoniok referalasahoz kepest uittük ez dolgot confirmationa az Gieory Nemes Kaptalanbeli Uraknak eö Nagisagoknak es Urasagoknak kezeink irassauul es pechetunkkel meg erositetuen.”⁴¹

Az idézett példák azt is mutatják, hogy Győrött az 1620-as években már elfogadták a nőket végrendeleti tanúként; Tárkány Szücs Ernőtől tudjuk, hogy Hódmezővásárhelyen ez még másfél évszázaddal később

³⁹ GYEL, GYKHL, Liber Testamentorum, Tom. 1. 50–51. p.

⁴⁰ GYEL, GYKHL, Fasc. 296. N. 28829.

⁴¹ GYEL, GYKHL, Liber Testamentorum, Tom. 2. 20–21. p.

is ritkaságnak számított.⁴² Bizonyítják egyben azt is, hogy az írásbeliségnek rangja volt már a városban: ha utólag is, de igyekeztek írásba foglaltatni a rendelkezéseket. Ez aligha volt véletlen, hiszen a végrendeletekre szükség lehetett a későbbiekben is. 1625. január 27-én mennek be a káptalanhoz Kaldj Zeöch István és Tolnay János győri esküdtek, akik azt vallják, hogy 1618-ban „Husuet innep nap taian” tett néhai Plinczer Márton győri polgár testamentumot előttük, valamint „Nehay Zymberger Giorgy, Züch Peter és Feieruary Janos Deak elotht”; most az özvegynek kellene a végrendelet, de „miuel hogy az originalliat sehol fol nem talalhattiok”, kéri a káptalant, hogy az ő elmondásuk alapján írja azt le ismét és erősítse meg – majd egyes szám első személyben ismét papírra kerülnek a néhai testáló rendelkezései!⁴³ Az a tény viszont, hogy a káptalan ezt megtette, az egykor jelenvolt két tanú vallomásának hét év távolából is hitelt adva, az viszont az „élő bizonyosságok” fontos szerepét, tekintélyét is mutatja.

A győri testamentumok néhány tartalmi érdekességéről

A 17. századi győri testamentumok tartalma meglehetősen gazdag jogtörténeti adalékokban; ezek teljességre törekvő számbavétele önálló tanulmányt igényelne. Itt és most csupán néhány érdekességet szeretnék kiemelni, különös tekintettel a speciális helyzetű csoportok végrendelkezési gyakorlatára.

Ahogy arra fentebb már utaltam, jogtörténeti szempontból az egyik érdekes csoportot a városban élő nemesek végrendeletei alkotják. E nemesek egy része a városon kívül is bírt – részben őseitől örökölt, részben szerzett – ingatlanokat; ezek számbavétele, jogi származásuk tisztázása, az öröklött javak körüli osztozkodás „állásának” pontos rögzítése, az esetleges zálogon bírt ingatlanok kérdése mind-mind okot adhatott a testálásra. Közülük többen bekapcsolódtak a kereskedelembe is; az ebből adódó hitel- és zálogügyletek pontos összeírása ugyancsak célszerűvé tette a végrendelkezést.

⁴² Tárkány Szücs Ernő: Vásárhelyi testamentumok. Budapest, 1961. 170. p.

⁴³ GYEL, GYKHL, Liber Testamentorum, Tom. 1. 82–183. p.; közölve: Horváth József 1995–1997. I. 69. p.

Nem érdektelen azonban esetükben annak vizsgálata sem: hogyan, milyen szabályok figyelembe vételével rendelkeztek azokban az esetekben, amikor a nemesi jogállás más lehetőségeket biztosított, mint a földesúri fennhatóság alatt élő személyeké vagy a városi polgároké? Különösen érdekes lehetett ez a kérdés néhány házassági vagyoni jogi intézmény esetében. Találunk példákat arra, hogy a városban élő és itt végrendelező nemesek – pl. 1605-ben Felpéci Vince Balázs vagy 1612-ben Barbély Mátyás⁴⁴ – fiú- és leánygyermekük között egyenlő arányban osztják fel vagyonukat, tekintet nélkül a leánynegyedre.⁴⁵

Szempontunkból különösen érdekes az 1630-ban testáló nemesasszony, Simonkouitth Katalin utolsó rendelete: ő házát, melyet első urával keresett, mostani férjének, nemes Kun Miklósnak hagyja, figyelembe véve azt, hogy amikor első urának atyafiai pörösködtek vele a házért, Kun Miklós 150 forintot költött a pörre, a pénzt atyai jószágának eladásával szerezve meg, és ugyanennyit költött a ház újjáépítésére is; neki hagyja továbbá lábasmarháit is, mivelhogy együtt keresték azokat.⁴⁶ Ezen rendeletek két jogi kérdést is felvetnek: egyrészt a testáló közszerzeményre hivatkozik, ami a jogtörténeti szakirodalom szerint nemeseknél nem létezik, csak a városi polgároknál és a jobbágyoknál⁴⁷ – eddigi tapasztalataim szerint ez a korabeli győri gyakorlatban nem okozott problémát: más nemesek is hivatkoznak erre rendelésükben;⁴⁸ másrészt Simonkouitth Katalin a lábasmarhákat férjének hagyja, pedig ekkor a nemes házastársak között az ingó javakban még nem volt kölcsönös öröklés: csak az 1687. évi 11. tc. mondja majd ezt ki.⁴⁹ Vagyis a végrendelező kedvezett férjének az atyafiság jogaival – és a törvénnyel – szemben!

⁴⁴ Mindkét testálónak két fia és egy lánya volt (GYVL, Végrendeletek, 12. sz., ill. GYEL, GYKHL, Liber Testamentorum, Tom. 1. 65. p.).

⁴⁵ A leánynegyedről: Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet (szerk.: Mezey Barna). Budapest, 2000. 303–304. p.

⁴⁶ GYEL, GYKHL, Liber Testamentorum, Tom. 2. 34–35. p.

⁴⁷ Vö.: Weiss Emília: A túlélő házastárs öröklési jogi jogállása történeti kialakulásában és fejlődési tendenciáiban. Budapest, 1984. 94. p.

⁴⁸ Ld. pl. Czepke Imre vagy Jaxitth Szabó Miklós végrendeletét (GYEL, GYKHL, Liber Testamentorum, Tom. 1. 185–186., ill. 197. p.).

⁴⁹ 1687-ig a nemesi öröklési jogban az ingó öröklés csak a túlélő feleséget illette meg; ld. erről: Weiss Emília i.m. 93. p.

Amint az idézett példák is mutatják, a 17. századi győri végrendelezési gyakorlatban különböző jogi hatások „keveredtek”; aligha túlzás feltételeznem, hogy ezt a sokféleséget a testálók igyekeztek a maguk javára fordítani – és ez is hozzájárulhatott az írásban elkészített testamentumok számának emelkedéséhez.

A másik csoport, amiről feltétlenül szólnom kell: a városban élő idegenek végrendeletei. Esetükben még nagyobb jelentősége van a szerzett és az örökölt javak szétválasztásának: döntő többségük hivatkozik is arra, hogy ami vagyona itt a városban van, az mind saját – vagy házastársával közös – szerzeménye, melyről szabadon kíván rendelkezni. Lucas Corona alias Olaß pl. 1623-ban úgy rendelkezik, hogy ami atyai és anyai örökség reá szülőföldjén maradt, az legyen az ottani, „Ollasz Országban” lévő atyafiaié; amiye viszont itt van, ahhoz nekik semmi közük ne legyen: az maradjon feleségére és két gyermekére.⁵⁰ Az 1629-ben Opitz János hitveseként testáló Stadler Anna két Regensburgban lakó Stadler-atyafi javára tesz hagyományt, kikötve, hogy azok ne kereshessenek férjén és gyermekein annál többet.⁵¹

Az esetek döntő többségében azonban a német származású győri testálókra az a jellemző, hogy az esetleg jelentkező atyafiak számára hagynak egységesen 5 forintot és 60 pénzt, az ország élő törvényére és szokására hivatkozva! Eddigi kutatásaim során mintegy 30 győri végrendeletben találtam ilyen rendelést, némelyikben több összefüggésben is. Ezen izgalmas kérdés részletes vizsgálatára itt nincs módom kitérni, annyi azonban bizonyosnak tűnik, hogy egy magukkal hozott jogszokásról van szó. Valószínűleg nem Ausztriából, hanem valamely német tartomány(ok)ból származik: nem fordul elő Christoff Hop alias Wiener, valamint az „Austria Orsagnak toruentye es Sokasa” szerint testálni szándékozó Mathes Tennerl végrendeletében;⁵² azok közül, akiknél előfordul, Bider Farkas feleségéről tudjuk, hogy Bajorország Attenfink nevű településéről származik, az említett Stadler

⁵⁰ GYEL, GYKHL, Liber Testamentorum, Tom. 1. 163–164. p.; közli: Horváth József 1995–1997. I. 96–97. p.

⁵¹ GYEL, GYKHL, Liber Testamentorum, Tom. 2. 17. p.

⁵² GYEL, GYKHL, Liber Testamentorum, Tom. 1. 143–144., ill. 232–235. p.

Anna talán regensburgi, Hans Jacob Drauttról pedig Hamburgból került Győrbe.⁵³

Szempontunkból két izgalmas kérdés merülhet fel ennek kapcsán. Az egyik: kik kapták az 5 forint 60 pénzt és milyen esetekben? A fellelt dokumentumokban egy-egy rendelés szólt egy 12 éve nem látott fiúgyermeknek, egy kiházásított mostohalánynak, ill. a testáló húgának;⁵⁴ az összes többi testamentumban általánosságban „az atyafiaknak” van címezve, arra az esetre, ha azok felbukkannának és jó bizonyság alatt megbizonyítják, hogy ők valóban atyafiak. Célja bizonyosan a megnevezetteknek a további öröklésből való kizárása, követeléseik mértékének korlátozása volt; erre utalnak az olyan jellegű megjegyzések, hogy azért hagy az atyafiaknak ennyit, *„miuelhogy semmi ioual mostanaig nem uoltanak”*, vagy egy másik indoklás szerint: *„mielhogi en semmit nem hoztam el az Attiamtul es anyamtul maradot jokbul...”*⁵⁵ Vagyis az így nyilatkozók pusztán a vérségi kötelék miatt tették e rendelést, melynek nyilván volt konfliktus-elhárító szerepe is, hiszen e törvény biztosította az atyafiság jogait, de ugyanakkor szabályozta is lehetőségeit az öröklésnél.

A másik kérdés: olyan esetekben, amikor a Győrött élő német származású testáló magyar házastársat választott, hogyan alakult ez a szokás? E kérdés megválaszolása még további kutatásokat igényel; de hogy a végrendelkezők érzékelték az ebben rejlő konfliktusveszélyt, azt mutatja Fischer Mária asszony – előbb Balthauser Prukner, ekkor Marton István felesége – 1627-ben kelt testamentuma: ő kiköti, hogy ha mind mostani férje, mind ő meghalnának, úgy az örökös (mostani férjének a lánya) tartozzék a mindkét részről jövő atyafiaknak 5 forintot és 60 pénzt hagyni, majd hozzáteszi: *„Mellyel noha nem tartoznek az attya reßről ualo Attyankfianak, Mind azon altal, hogi*

⁵³ GYEL, GYKHL, Liber Testamentorum, Tom. 2. 167., ill. 17. p.; GYVL, Protocollum ab Anno 1600, 328. p. (Közölve: Morvai Gyula: Győri Polgárkönyv. I. Mezővárosi időszak. 1600–1743. Győr, 2007. 44. p.)

⁵⁴ GYEL, GYKHL, Liber Testamentorum, Tom. 1. 65., ill. 202–203. p.; Tom. 2. 77. p.

⁵⁵ GYEL, GYKHL, Liber Testamentorum, Tom. 1. 189. p., ill. Tom. 2. 168. p.

*ualamj zugolodas, es Szapolodas belöle ne köuetkezhessenek, akarom hogi nekikis ez meg adattasssek.”*⁵⁶

Ez utóbbi végrendelet további jogtörténeti érdekességet is tartalmaz; Fischer Mária asszony elmondja, hogy mostani férjének „*hazassagunkbelj kezfogaskor oly fogadast tettem volt*” – négy tanú előtt, akiket meg is nevez, négy német férfi (közülük legalább kettő katona) személyében –, hogy ha az Úr Isten csak egy esztendeig éltetné is együtt őket, úgy minden javai kicsintől fogva nagyig a férjéé lennének; és mivel nem egy, de már hét esztendeje élnek együtt, szenvedvén együtt jót és gonoszt, viselvén együtt örömet és szomorúságot, úgy most akkori ígéretét ismét meg akarja erősíteni.⁵⁷ Ezen rendelés több szempontból is érdekes: ilyen jellegű rendelést inkább a leendő férj szokott felesége javára tenni, és nem teljes vagyonának erejéig.

Természetesen nem csupán a „kisebbségekhez tartozók” végrendeletei szolgálhatnak jogtörténeti érdekességekkel, de az „átlagos” városlakóké is. Izgalmas lenne pl. az öröklés rendjének alaposabb vizsgálata: megfigyelhetők-e törvényszerűségek az örökösök kijelölése terén? Előnyben részesül-e a legidősebb vagy éppen a legfiatalabb gyermek? Egyes vagyontárgyak öröklésében vannak-e törvényszerűségek? Egyáltalán: találunk-e minden végrendeletben kijelölt örökös, vagy hagyományokként kerül felosztásra a teljes vagyon? Kik a hagyományok leggyakoribb címzettjei? Hogyan alakul a kegyes hagyományok szerepe az idők során; hogyan változnak annak címzettjei? A kérdéseket még hosszan sorolhatnám; ehelyett csupán két érdekességre szeretném felhívni a figyelmet!

Az egyik a fentebb már említett utóörökös-rendeléssel kapcsolatos. A 17. századi győri testálók valóban fontosnak tartották, hogy – élve a Hármaskönyv III. könyv 30. cikkelyében biztosított lehetőséggel – rendelkezzenek arra az esetre is, ha a kijelölt örökös meghalna, mielőtt maga rendelkezni tudna örökségének további sorsáról. Nagyon sok forrásunkban találhattam ilyen rendelést, meglehetősen gondos megfogalmazásban, minden számba jöhető eshetőségre felkészülve. Az 1609-ben testáló nemes Dallos Pál pl. olyan részletes utóörökös-

⁵⁶ GYEL, GYKHL, Liber Testamentorum, Tom. 1. 58. p.; közölve: Horváth József 1995–1997. I. 120. p.

⁵⁷ Horváth József 1995–1997. I. 119. p.

rendelést készített, mely minden túlélési lehetőséget számba véve igyekezett elrendezni a három gyermekére, ill. azok leszármazottaira maradó vagyon sorsát; két évvel később özvegye szinte megismételte ezen alapos utóörökös-rendelést.⁵⁸ Alaposságuk dicsérendő; némi gondot az okozhatna csupán, hogy érvényesen csak a 12 év alatti gyermekek helyett lehetett ilyen rendelést tenni – Dallos Pálnak viszont 1609-ben mindhárom gyermeke idősebb volt már 22 évesnél is, hiszen 1587-ben már mindhárman említettnek; egyébként pedig Miklós ekkor már esztergomi kanonok, János nem sokkal később vármegyei esküdt lesz, Erzsébet pedig már férjes asszony.⁵⁹ Az eset egyáltalán nem mondható egyedinek korszakunkban: utóörökös-rendelést tett pl. 1641. február 6-án tett végintézkedésében Oppicz János nemes kereskedő Sophia nevű lánya halála esetére, aki fél évvel később már maga is végrendelkezett, mint Sopronban lakozó Slesinger Jeremiás házastársa⁶⁰ – azaz aligha volt már kiskorú apja testálásakor.

A másik érdekesség a születendő gyermekek javára tett rendelésekkel kapcsolatos. A testálás időpontjában élőként említett gyermekek mellett 17 nős férfi végrendelkező tesz említést arról, hogy felesége gyermeket vár, vagy hogy reméli, hogy terhes. Talán nem érdektelen megjegyezni, hogy közülük hét testálónak ez lenne az első gyermeke, hárman a másodikat várják, öten a harmadik érkezésében reménykednek, egy családban a negyedik lehetne az új jövevény, míg az 1603-ban végrendelkező Zyartho István öt megnevezett gyermeke után jegyzi meg: ha Isten a hatodikat e világra hozza és él, ő is ugyanolyan mértékben részesüljék hátramaradó javaiból, mint megnevezett testvérei!⁶¹ Ezen rendelések arra utalnak, hogy a születendő gyermeket

⁵⁸ Uo. 35–36., ill. 42–43. p.

⁵⁹ Vö.: Frankl Vilmos – Ráth Károly: Dallos Miklós élete. In: Dallos Miklós győri püspöknek politikai és diplomatikai iratai (1618–1626) (Közread.: Frankl Vilmos – Ráth Károly). Esztergom, 1867. 3. p.; a Dallos család anyagi helyzetéről és kapcsolatairól ld.: Gecsényi Lajos 1978, 9–10., ill. 17. p.

⁶⁰ Horváth József 1995–1997 II. 78–80., ill. 82–83. p.

⁶¹ GYEL, GYKHL, Liber Testamentorum, Tom. 1. 69–64. p. [sic!]; közli: Horváth József 1995–1997. I. 29. p.

ugyanúgy figyelembe vették az osztozásnál, mint a már megszületetteket!⁶²

Végezetül

Dolgozatomban a 17. századi győri végrendeletek jogtörténeti forrásértékére kívántam felhívni a figyelmet. Néhány alaki, ill. tartalmi jellemző bemutatása mellett részletesebben szóltam a források keletkezésének körülményeiről is, különös tekintettel azok jogtörténeti szempontból is érdekes sajátosságaira. A terjedelmi korlátok nem tették lehetővé, hogy kitérjek a 18. századi győri testamentumokkal, ill. a más településeken keletkezettekkel kapcsolatos ez irányú kutatásaimra; dolgozatom zárásaképpen ezekre is szeretnék néhány mondattal utalni!

A 18. századi győri testamentumok döntő többsége az 1743-tól kezdődő évtizedekből maradt fenn, azaz már a szabad királyi városi korszakban íródott; ez természetesen jelentős mértékben meghatározza tartalmukat is. A polgári végrendeletek kb. fele-fele arányban magyar, ill. német nyelvűek; többnyire két-két tanú – szinte kizárólag városi tisztségviselő – előtt készültek. A négy vaskos testamentumkönyv mellett több száz testamentumlevél is fennmaradt; ezek tételes összevetése után derülhet majd ki, hogy ténylegesen hány személy utolsó akaratát ismerjük. Annyi már bizonyosnak mondható, hogy a két lelőhely anyaga között jelentős mértékű az átfedés.

A 17. századi Sopron vármegyei nemesi végrendeletekből Dominkovits Péterrel tettünk közzé egy kötetben mintegy félszáz darabot.⁶³ A kötethez írt bevezető tanulmányomban e források jogtörténeti érdekességeit röviden megkíséreltem áttekinteni;⁶⁴ itt csupán utalnék a testálók egy részének magasabb szintű, a források nyelvezetében is tükröződő jogismeretére, valamint arra, hogy e

⁶² A korszak győri családjairól részletesebben ld.: Horváth József: Házasság, család, gyermek Győrött a XVII. században a végrendeletek tükrében. Arrabona, (47/1.) 2009. 41–84. p.

⁶³ Horváth József – Dominkovits Péter: 17. századi Sopron vármegyei végrendeletek. Sopron, 2001.

⁶⁴ Horváth József: A 17. századi Sopron vármegyei végrendeletekről. In: Horváth József – Dominkovits Péter 2001. XXXIV–LXII. p.

testamentumokban értékes adatok sora található a házassági vagyoni jogi intézményekkel kapcsolatosan is. Legtöbbször az özvegyi és a hajadoni jog, valamint a hozomány említettik, de többször esik szó jegyruháról, említetik a közszerzemény, és találtunk egy részletes leírást móríngról is.

A falusi végrendeletekkel két nagyobb, több település anyagát átfogó tanulmányban, valamint néhány helytörténeti tárgyú dolgozatban foglalkoztam eddig. Az előbbieket egyikében a nyugat-dunántúli 17-18. századi falusi végrendeletek formai és tartalmi sajátosságait igyekeztem számba venni, érintve természetesen számos jogtörténeti szempontból fontos kérdést is;⁶⁵ a másikban a 19. század első felében keletkezett Győr megyei falusi testamentumokkal igyekeztem megtenni ugyanezt.⁶⁶ Míg az egy-egy településre vonatkozó végakarokat elemezve Káptalanvis, Nyúl, ill. Kájár község 17. századi végrendeleteit elemeztem – kitérve jogtörténeti szempontból fontos adalékokra is.⁶⁷ Hogy csak egyetlen egyet említsek: egy 1649-ben keletkezett rövid nyúli végrendelet bemásolt mellékleteként egy olyan temetési elszámolás⁶⁸ maradt az utókorra, melynek elemzése során képet kaphatunk arról, mit érthetett akkortájt egy falusi jobbágy a „tisztességes eltemettetés” fogalmán – melyre jogot formált, melyet kért és elvárt környezetétől.

⁶⁵ Horváth József: A falusi végrendeletek formai és tartalmi sajátosságai a Nyugat-Dunántúlon a 17-18. században. Soproni Szemle, (53. évf.) 1999. 4. sz. 356–369. p.

⁶⁶ Horváth József: A 19. század első felében keletkezett falusi végrendeletekről. Jog – Állam – Politika, (III. évf.) 2011. 2. sz. 169–188. p.

⁶⁷ Horváth József: Káptalanvisi végrendeletek a XVII. századból. In: Házi Jenő Emlékkönyv (szerk.: Dominkovits Péter – Turbuly Éva). Sopron, 1993. 267–276. p.; Uő: Nyúl község XVII. századi történetéhez. Arrabona, (34.) 1995. 247–268. p.; Uő: A monostorkörnyék falvainak mindennapjai a 16–17. században. In: Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve. II. (szerk.: Takács Imre). Pannonhalma, 1996. 25–37. p.

⁶⁸ Varasdi Horuat Mátyás 1649. január 20-án Káptalan-Nyúlra kelt végrendeletét, valamint az említett temetési elszámolást közli: Horváth József 1995–1997. II. 150–151. p.

A bevezetőben utaltam egy kiskunhalasi „kirándulásra” is: ennek eredményeként is született két tanulmány.⁶⁹ Itt újabb érdekességek sorával találkozhattam; hogy csak néhányat említsek: házaspárok által közösen készített végrendeletek; több végrendelet készítése ugyanazon személy által (sok esetben a korábbi felbontatlanul van ma is az archivumban); a redemptusok, ill. az irredemptusok eltérő rendelkezési lehetőségei stb.

A sor természetesen még tovább is folytatható lenne, hiszen pl. nem szóltam még a római katalikus alsópapság hagyatéki iratairól⁷⁰ – melyből csak a Győri Egyházmegyei Levéltárban ezernél több áll a kutatók rendelkezésére, többségük az 1830-as évek előtti időszakról;⁷¹ és nem említettem az árvaszéki iratokat⁷² sem, melyek ugyancsak tartalmaznak végrendeleteket is. De talán az eddig elmondottakból is kitűnik: számos lehetőség áll még a végrendeletek jogtörténeti vonatkozásainak kutatói előtt!

⁶⁹ Horváth József: Halasi végrendeletek a 19. század első feléből. In: Adatok Kiskunhalas történetéhez (szerk.: Szakál Aurél). Kiskunhalas, 1996. 73–106. p.; Uő: Végrendelkezés Halason (1700–1850). In: Kiskunhalas története 2. Tanulmányok Kiskunhalasról a 18–19. századból (szerk.: Ö. Kovács József – Szakál Aurél). Kiskunhalas, 2001. 495–518. p.

⁷⁰ Horváth József: Lébényi plébánosok hagyatéka a 18–19. század fordulóján. (Kísérlet egy irategyüttes elemzési lehetőségeinek bemutatására). Arrabona, (39/1–2. köt.) 2001. 329–364. p.

⁷¹ Vö.: Vajk Ádám: Végrendeleti sorozatok. Testamentarische Reihen. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Segédletek 6.) Győr, 2004.

⁷² A győri megyei levéltárban található árvairatok forrásértékéről ld.: Horváth József: A XVIII. századi győri árvairatok népi vallásossággal kapcsolatos adalékairól. In: Népi vallásosság a Kárpát-medencében 5. II. köt. (szerk.: S. Lackovits Emőke – Mészáros Veronika). Veszprém, 2001. 285–287. p.

Törvények és helyi jogszokások a közbirtokosságok működésében

Petercsák Tivadar

Az immár négy évtizede – elsősorban Észak-Magyarországon – folytatott néprajzi kutatásaim során, a népi erdőgazdálkodás és állattartás vizsgálata kapcsán szövevényes tulajdonjogi és közösségi birtoklási-használati viszonyokkal találkoztam. Ezek feltárása révén jutottam el a gazdálkodás technológiai-haszonvételi formáitól a társadalomnéprajzi kérdéseknek, az erdő- és legelőhasználatot szabályozó – spontán módon szerveződött vagy törvényi keretek között működő – helyi gazdasági közösségek működésének a megértéséhez.¹

A magyar falvakban a mindennapi munkavégzésnek és a gazdálkodás megszervezésének természetes kerete évszázadokon át a parasztcsalád volt. Ennek termelőmunkája azonban nem lehetett másoktól független, hiszen rendszeresen együtt kellett működnie a faluközösség tagjaival. A jobbágyparaszti életforma legfontosabb feltétele a mezőgazdálkodásra alkalmas földterület önálló használata. Ugyanakkor mind a feudalizmus, mind a polgári korszak idején Európaszerte, így Magyarországon is jellemző a kiegészítő tartozékok (erdők, legelők, halászó vizek) többé-kevésbé elkülönített kezelése. Ezekkel a – falusi gazdaságokhoz különböző mértékben hozzátartozó – haszonvételekkel kapcsolatban nem a családnak, hanem a faluközösségnek, majd az egyes tulajdonosi társulásoknak, gazdasági közösségeknek, összefoglalóan *közbirtokosságoknak* volt elismert rendelkezési joga.²

¹ Összefoglalóan: Petercsák Tivadar: A közbirtokosság. Erdő- és legelőközösségek Észak-Magyarországon. Debrecen, 2008. Vö.: Szilágyi Miklós: Művek és életművek múlt időnkben. Mesterek, barátok, pályatársak. Budapest, 2009. 303–312. p.

² Szilágyi Miklós: Gazdasági társulások, egyesületek, érdekvédelmi szervezetek. In: Magyar Néprajz VIII. Társadalom (szerk: Paládi-Kovács Attila). Budapest, 2000. 558. p.

Tárkány Szücs Ernő jogi néprajzi szintézise is foglalkozik a témával. „Az egyéni birtoklásnak sajátos kötöttségeit találjuk – írja – a földközösségen vagy a föld egyéb használatán alapuló birtoklásból kifolyóan, amire a feudális korban a legjellemzőbb példákat a közbirtokosság és később az úrbéri közösségek (...) körében lelhetjük fel.”³ Tárkány Szücs közbirtokosságon olyan szervezetet ért, amelynek tagjai ingatlanukat vagy részeit többen közösben bírták, akár csupán mint birtokosok, akár mint tulajdonosok meghatározott arányok szerint, de ezenfelül némely közösségi haszonvételre is közösségből álltak, mint pl. a kocsma, mészárszék.

A közbirtokosság feudalizmus kori formája a *nemesi közbirtokosság* (*compossessoratus*), amely magában foglalta mindazokat a javakat, amelyeket nem volt értelme felosztani, mert gazdaságtalan egységek jöttek volna létre. Kezdetlegesebb formái a 17. században önszerveződéssel alakultak ki és a 18. században váltak általánossá. Létük az egyre inkább aprózódó nemesi örökségek miatt vált szükségessé. Észak-Magyarország megyéiben a 18. század végén az országos átlaghoz képest magasabb a nemesek aránya: a Heves megyei települések 23,7 %-a, a borsodiak 40 %-a, a Gömör megyeiek 58,8 %-a több nemes tulajdonában volt. A 18. századra jó néhány Heves megyei faluban a kisnemesi családok aránya elérte vagy meghaladta az 50 %-ot.⁴ A 18. század elején a nemesi falvakban még a szántóföldek, rétek, erdők és legelők is közös használatban voltak. A 19. század elejére több településen (Mikófalva, Bükkészék) nemcsak a szántókat, réteket, de az erdőket is szétosztották a közbirtokosok között, máshol a legelőkkel együtt az erdők is közös használatban maradtak. Sajátos módon a nemesi belsőség, az ún. udvarhely (kúria) és tartozékai sohasem váltak a közbirtokosság részévé.⁵ A *compossessoratus* főként a birtokos nemesség szervezete, de tagjai lehettek a jobbágyokkal nem rendelkező, egy teleknyi földdel bíró ún. *kuriális nemesek*, valamint a részbirtokos főnemesi családok sarjai. A közbirtokosságok többsége

³ Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások. Budapest, 1981. 516. p.

⁴ Paládi-Kovács Attila: Kisnemesi társadalom és kultúra. In: Magyar Néprajz VIII. Társadalom (szerk: Paládi-Kovács Attila). Budapest, 2000. 139. p.; Kósa László: „Hét szilvafa árnyékában.” A nemesség alsó rétegének élete és mentalitása a rendi társadalom utolsó évtizedeiben Magyarországon. 2001. 18. p.; Petercsák Tivadar 2008. 47–56. p.

⁵ Tárkány Szücs Ernő 1981. 516–519.

egy településen belül működött, de több falura kiterjedő közbirtokosságok is voltak.⁶

A nemesi közbirtokosságokat nem szabályozták országos érvényű törvények, „*szervezeti formájukra, vagyonkezelésükre, képviselőikre a szokásjogilag befolyásolt megállapodások voltak az irányadók*” – írja Tárkány Szücs Ernő.⁷ Az érdekeltek időről-időre meghatároztak bizonyos szabályokat, amelyeket önkéntesen kötelezőként megtartottak. Hevesen 1739-ben, Besenyőtelken 1730-ban és 1769-ben kötöttek transactiot (egyezséget) a közösben lévő területek használatáról.⁸

A nemesi közbirtokosságok kapcsán tehát egy-egy közösségre érvényes jogszokásról beszélhetünk, amely a székely falutörvényekben is rögzíti a mindenki által elfogadott szabályokat. Mezey Barna Imreh István kutatásait is figyelembe véve fogalmazza meg, hogy a „*jogszokás (jogi népszokás) betartása és betartatása nem egyfajta jogalkotó szerv hatáskörén, tekintélyén, hatalmán, törvénykezési jogkörén, privilégiumán nyugodott, hanem egy közösség meggyőződésén, a kialakított szabályok elfogadásának szükségességét felismerő meggyőződésén.*”⁹ A nemesi közbirtokosságok minden fontos gazdasági-pénzügyi kérdésében a közgyűlés döntött, de ez fogadta fel a pásztorokat, kerülőket, éjjeliőröket és választotta meg tagjai közül a tisztségviselőket (*director, igazgató, kormányzó, hadnagy, perceptor, pénztárnok, számtartó, jegyző, nótárius.*) A helyi adottságoktól függően választottak az erdőre vagy a határra felügyelő személyt (*erdőbíró, mezőbíró, határ felvigyázó*). Közbirtokosságokként szabályozták a közbirtokosok erdővel kapcsolatos tevékenységét, beleértve az úrbéres jobbágyaik és zselléreik erdőhasználatát, a legeltetési jogot, a közbirtokosokként és úrbéresenként a közös legelőre hajtható állatok számát. A tilalmas területeket – gabonaföldek, kenderföldek – pénzbüntetéssel védték, s

⁶ Kósa László 2001. 150. p.

⁷ Tárkány Szücs Ernő 1981. 516. p.

⁸ Petercsák Tivadar 2008. 57., 60. p.

⁹ Mezey Barna: Szokásjog és szokás határán: jogszokások. In: Jogi néprajz – Jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből (szerk.: Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra). Budapest, 2009. 25. p.; Imreh István: A törvényhozó székely falu. Bukarest, 1983. 9–21. p.

ezek évenként rendszeres bevételt biztosítottak a nemesi közbirtokosságoknak.¹⁰

A többuras falvakban a nemesi közbirtokosság gyakorolta a kisebb királyi haszonvételeket (kocsma, mészárszék, vásártartás), és gondoskodott a közös tulajdonban lévő épületek állagának megőrzéséről, a közrend biztosításáról. Országosan is kitűnik az atkári és hevesi közbirtokosság magtáralapja, amely természetbeni, illetve pénzbeli kölcsönt biztosított a szegény sorsú lakosoknak.¹¹ A nemesi közbirtokosságok takarékos gazdálkodás mellett egyensúlyban tartották a bevételeket és a kiadásokat. A közös jövedelmek fennmaradó összegét teljes egészében vagy részben felosztották egymás között. A közgyűlés állapította meg a szétosztás kulcsát, ami a belterületen birtokolt telkek arányának felelt meg.¹²

A kuriális faluközösségekben a közbirtokosság közigazgatási, rendészeti feladatokat is ellátott, földesúri joghatóságot is gyakorolt, és 1848 előtt el sem választható benne a község, a lokális társadalom önkormányzata és a gazdálkodó közbirtokosság tevékenysége. Az 1836. évi XII. tc. lehetővé tette a közös haszonvételek birtokarányos felosztását. Elsősorban az elszegényedés miatt egyre többen éltek ezzel és eladván részüket, majd a regálék maradványainak az eltűnésével a 19. század végére a nemesi közbirtokosságok jórészt felszámolódtak. Az erdő és legelő azonban a legtöbb helyen továbbra is közös maradt, és a polgári korszakban hozott törvények nyomán megalakult vagyonközösségek keretei között működtek akár a 20. század közepéig.¹³

A *volt úrbéresek közbirtokossága* a földesúr és a jobbágyok, valamint a zsellérek közötti jogviszony (úrbériség) megszűnése után létrejött birtokközösségi forma. Az 1848-as jobbágyfelszabadítás megszüntette az úrbériséget, és a jobbágy szabad tulajdonosa lett az általa művelt földnek. Ugyanakkor rendezetlenül maradt az erdő és legelő kérdése, amelyet az 1853-as úrbéri pátens oldott meg. Ez kötelezővé tette az

¹⁰ Petercsák Tivadar: A közbirtokosság. Ethnographia, (118.) 2007. 344–345. p.

¹¹ Petercsák Tivadar 2007. 345. p.

¹² Kállay István: A nemesi közbirtokosság. Levéltári Közlemények, (LIV.) 1983. 117. p., Petercsák Tivadar 2008. 248. p.

¹³ Kósa László 2001. 151–152. p., Petercsák Tivadar 2008. 21–22. p.

erdő és legelő elkülönítését a volt földesúr és az úrbéresek között. Az egy jobbágytelekre eső erdő- és legelő mennyiségét a megyénként felállított úrbéri bíróságok állapították meg úgy, hogy nyolc zsellér számára egy egész telek utáni legelőt és erdőt számítottak.¹⁴

A tagosítási és elkülönítési perek után a volt úrbéresek számára külön kimérték az erdőket és legelőket, amelyek paraszti használatát a 19. század utolsó harmadától megjelenő törvények foglalták egységes keretbe. Az *1871. évi 53. tc.* szerint a volt úrbéreseknek kihasított erdőket mint közösségi erdőket kell kezelni, és gazdálkodásuk felett elrendelte a hatósági ellenőrzést. Az *1879. évi 31. tc., az erdőtörvény* mind a nemesi közbirtokosságoknál, mind a volt úrbéresek erdőterületein az üzemterv szerinti közös gazdálkodást írta elő. Az *1898. évi 19. tc.* rendelkezett a közös erdők szabályszerű gazdálkodásáról, az osztatlan tulajdonban lévő, közösen használt erdők ügyeit a közös birtokosok gyűlése intézi. Ez még nem változtatta át jogi testületté az erdőtulajdonosok közösségét. A legelőket sokfelé szántóföldnek törték fel, és ez a 19. század végére katasztrofális hatással volt az állattenyésztésre. Ezért az *1894. évi 12. tc.* korlátozta a közös legelők felosztását, és rendelkezett a legeltető közösségek szervezéséről. Az *1913. évi 10. tc.* mondta ki, hogy a közbirtokosságok legeltetésben érdekelt tagjaiból legeltetési társulatokat kell szervezni. A közös legelő tulajdonosa a társulat volt, ahol az egyes tagok illetőséggel rendelkeztek. A közös erdők esetén az *1935. évi 4. tc.* rendelte el az erdőbirtokossági társulatok megalakítását, ahol az erdő tulajdonosa a társulat, a tagok használati illetőséggel rendelkeznek. Az *1920. évi 36. tc.* alapján a Nagyatádi-féle földreform idején az Országos Földrendező Bizottságok pénzért juttattak földterületeket – köztük legelőket – a rászorulóknak. Az ilyen legelőkön új társulatok alakítására a *67.200/1924. FM* rendelet adott lehetőséget. A második világháborút követő földreform során azokban a községekben – főként az erdős vidékeken-, ahol a jogos földigényeket szántóból csak részben tudták kielégíteni, a *111.237/1946. FM* rendelet alapján jogosultak részére

¹⁴ Für Lajos: Jobbágyföld-parasztföld. In: A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914. I. (szerk: Szabó István). Budapest, 1965. 108–139. p., Petercsák Tivadar 2009. 110. p.

erdő is juttatható volt. Ezt azonban csak egyben hasíthatták ki, és a juttatottak kötelesek voltak erdőbirtokossági társulatot alakítani.¹⁵

A felsorolt törvények nyomán országosan egységes szervezeti rend szerint jöttek létre a volt úrbéresek közbirtokosságai, de a mindennapi gyakorlatot a helyi sajátosságok és a korábbi földközösségi hagyományok – így a nemesi közbirtokosságok példája – tették változatossá és egyedivé. Észak-magyarországi kutatásaim alapján sikerült nyomon követni a 19. század végi *gazdatestületekből* megalakuló, helyi elnevezéssel *birtokosságok*, *úrbéres birtokosságok* sorsát. A 19-20. század fordulóján sokfelé *közbirtokossággént* emlegetett szervezetek az első világháború miatt csak az 1920-as évek második felétől alakultak át *legeltetési társulatokká*, majd az 1930-as évek második felében *erdőbirtokosságok*, *erdőbirtokossági társulatok* is szerveződtek. A 20. század elejétől az Északi-középhegység több falujában előfordult, hogy a lakosok összefogva közösen vásároltak erdőt, legelőt és szántóföldet a település határában birtokos uradalmaktól. A szántóföldeket családonként kiosztották, de az erdőket és legelőket osztatlanul, közösen használták. Az így létrejött *paraszti társaságok*, *birtokosságok* mellett a Nagyatádi-földreform során juttatott területeken alakult *OFB társaságok* és az 1945-ös földosztáskor szervezett *új erdőbirtokosságok* (Felsőtárkányban *poletár* erdő a neve) a különféle szerveződések színes skáláját mutatják. Ezek megalakulását csak részben írták elő törvények, létrejöttüket és napi működési gyakorlatukat a helyi földrajzi és gazdasági viszonyok, a lokális jogszokások befolyásolták.¹⁶

A továbbiakban néhány konkrét példával szeretném megvilágítani, hogy a paraszti közbirtokosságok működésében miként nyilvánulnak meg a törvényi-hatósági szabályozások és a helyi jogszokások. A volt úrbéresek közbirtokosságai a helyi adottságok alapján vagy együttesen szabályozták a közös erdő és legelő használatát, vagy csak a legeltetést koordinálták (Észak-Magyarországon a közösségek 55 %-nak erdeje és

¹⁵ Összefoglalóan: Petercsák Tivadar 2009. 111–113. p.

¹⁶ Részletesen: Petercsák Tivadar: Az erdő- és legelőközösségek típusai Észak-Magyarországon a 20. század első felében. In: Tradicionális agrárközösségek, mezőgazdasági szövetkezetek a Kárpát-medencében (19–21. század). (szerk: Petercsák Tivadar). Acta Academiae Agriensis, Sectio Historiae XXXVIII. Eger, 2011. 125–137. p.

legelője is volt). A kis határu falvakban csak egy szervezet működött, amit a falu népe *közbirtokosságnak* hívott, de hivatalosan erdőügyekben *erdőbirtokosságnak*, legelőügyekben *legelőtársulatsnak* neveztek. A törvények alapján megalakuló szervezetek nem voltak uniformizáltak, hiszen ugyancsak a helyi társadalmi viszonyoknak megfelelően településenként egy-egy szervezetbe tömörítették az összes erdő- és legelőtulajdonost, vagy a korábbi rendi választóvonalak mentén konzerválták a nemes-jobbágy-zsellér elkülönülést. Így egy faluban külön szervezet lehetett az egykori jobbágyokat összefogó *telkes gazdák, tehenes gazdák birtokossága* és a volt zsellérek közösségeként működő *zsellér közbirtokosság, nincstelének legelőtársulata* vagy *gyalogtársaság*. Az Ivádi Nemesi Közbirtokosság Legeltetési Társulata még 1945-ben is őrizte nevében a régi jogállásra utaló jelzőt, pedig a 20. században már polgári törvények szabályozták működését. Érdekes momentum, hogy az *újhutai volt zsellérek közös erdeje közbirtokosság* tagjai 1978-ban már szégyellték és dehonesztálónak tartották a zsellér kifejezést, ezért kérték a Járási Földhivaltól, hogy ezután *újhutai közbirtokossággént* tartsák nyilván szervezetüket. Egy-egy településen akár több gazdasági közösség is biztosította a közös erdő és legelő használatát, s ugyanaz a gazda egyszerre több közbirtokosságnak is tagja lehetett az úrbéres viszonya alapján, erdő- és legelőjog öröklése és területek közös vásárlása révén.¹⁷

A paraszti közbirtokosságok, különféle társulatok létét jogi szabályozás legitimálta. Országosan egységes mintaszabályzatukat az 1894. évi XII. tc. határozta meg, s ez alapján voltak kötelesek szervezési szabályzatot, legelőrendtartást alkotni, üléseikről jegyzőkönyvet vezetni, pénztárnaplót alkalmazni. Kezdetben kézzel írták a szabályzatokat, rendtartásokat, de az 1920-as évektől előnyomtatott füzeteket adtak ki a társulatok részére, amelyeket a helyi viszonyoknak megfelelően töltöttek ki. A tisztségviselők megnevezése általában mindenütt *elnök, pénztáros* vagy *pénztárnok, jegyző*, de volt, ahol *alelnököt, pusztabíró, kondásbíró, erdőgazdát, társulati gazdát* is választottak. Az egyes tisztségviselők kiválasztásánál a helyi megbecsültségnek, rátermettségnek, minimális törvényismeretnek volt fontos szerepe, a jegyzőnél viszont a jó íráskészség számított előnynek.

¹⁷ Petercsák Tivadar 2008. 122–131. p.

Több helyen a tanítót vagy a helyi segédjegyzőt választották meg erre a tisztségre.

A helyi viszonyok befolyásolták a közösből való részesedést biztosító *erdő- és legelőjog, illetőség* mértékét, amelynek az alapja a közbirtokossági tag tulajdonában levő szántóföld mennyisége volt. Felsőtárkányban egy *fél fertál föld* (4 kat. hold) után 2, Bélapátfalván és Noszvajon 4 hold szántó, Abasáron 1/8-ad telek után 1 legelőjog járt. Ennek megfelelő számú állatot hajthattak ki a legelőre és vettek részt a legelő tisztításában. Ez alapján járultak hozzá a közös vagyon gyarapításához, a költségek viseléséhez, és részesedtek a szétosztható jövedelmekből. Az Északi-középhegység falvaiban a gazdák általában egy nyolcad telek után kaptak egy erdőjogot. A jogosultságot minden közbirtokosság precízen nyilvántartotta. A közös erdő- és legelővásárlásoknál a megvett terület kiterjedése, a második világháború után alakult új erdőbirtokosságokban pedig a család nagysága határozta meg az erdőjog mértékét. A jog öröklődött és eladható volt, s így töredékjogok keletkeztek, amire helyenként nagyon ötletesen az állatok anatómiájának megfelelő *láb*, sőt *köröm* kifejezéseket használtak. Komoly szervezőmunkát jelentett és a jogosultság nyilvántartását kívánta a töredék erőjogok után járó tűzifa szétosztása a jogok örökösei között. A közös erdőhasználat olyan archaikus – a földközösségi határhasználatig visszavezethető jogszokásokon alapuló – elosztási módokat konzervált a 20. század végéig, mint a fa *nyilas osztása*, a *nyílhúzással*, vagyis sorsolással történő faosztás gyakorlata, de a fából készült *nyíl* emléke is él Észak-Magyarországon. Ez az erdőterület (*nyilas*), megszámozott állófa, illetve a bér munkásokkal kivágatott és egyenlő egységekbe rakott fa sorsolással történő szétosztását jelentette az erdőjog alapján.¹⁸

Ugyancsak a helyi jogszokások tapasztalatai alapján alkalmazták a közösen végzett munkát, amelyben minden tagnak erdő- vagy legelőjoga arányában kellett részt vennie. Így tisztították minden tavasszal a legelőket, kaszálták a bikarétet és gyűjtötték össze a tenyészállatok takarmányát, vettek részt a fakitermelésben, csemeteültetésben és gondozásban, de a makkos kondással együtt sorban őrizték a disznókat, ha szükség volt rá. A közösség

¹⁸ Petercsák Tivadar 2011. 127–133. p.

szankcionálta, pénzbeli kompenzálásra kényszerítette a közmunkában részt nem vevő tagokat. Akik pedig nem teljesítették a fűbér, legelődíj vagy folyatási díj befizetését, azok állatait határozott időre eltiltották a legelő és a tenyészállatok használatától.¹⁹

Végül nézzük a közbirtokossági alkalmazottakhoz való helyi viszonyulást, megítélést! A pásztorok, kerülők, kovácsok a falvak lakói számára nélkülözhetetlen „szakemberek” voltak, akiket a közbirtokosságok alkalmaztak. Ezzel kapcsolatban természetesen voltak állami előírások a 20. században (választás, bérük írásban rögzítése), de az egyes bérelemek mértéke, a különféle természetbeni juttatások típusai nagyban függtek a helyi viszonyoktól. A természetbeni javak (gabona, krumpli stb.) összegyűjtése, esetenként a sorban kosztolás komoly szervezőmunkát igényelt a közbirtokosságtól, ugyanakkor az egyes családok presztízsét is növelő vagy romboló tényező lehetett a faluközösség előtt. Általánosak, de falvanként sok egyediséget hordoznak a pásztorok béren kívüli juttatásai (bor, pálinka, lángos, kalács), amelyek az állattenyésztés bizonyos szakaszaihoz és az esztendő jeles napjaihoz, ünnepeihez kapcsolódnak, és sok esetben a gazdaság gyarapodását, a családok boldogulását biztosító mágikus rítusok elvégzéséért kapták a pásztorok. Ezeket az ajándékokat soha nem rögzítették írásban, azok a helyi hagyományokon, szokásjogon alapultak és jól tükrözik, hogy a falusi társadalmi hierarchia legalsó fokán álló csordásokat, kondásokat a közösség cselédjének tekintették, akiket ilyen módon is támogattak.²⁰

¹⁹ Petercsák Tivadar 2007. 349. p.

²⁰ Bencsik János: A pásztorház. (Az állattartó közösség „cseléd”-je Északkelet-Magyarországon.) In: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve (XXV–XXVI.) Miskolc, 1988. 603–620. p.; Ujváry Zoltán: A pásztorok megajándékozásának szokásai ünnepek alkalmával. In: Varia Folkloristica. Debrecen, 1975. 112–122. p.; Petercsák Tivadar 2008. 168–197. p.

Tárkány Szücs Ernő bibliográfiája¹

Bognár Szabina

Katona Imre az Ethnographia 1985-ös évfolyamában közzétett Tárkány Szücs nekrológiához kapcsolódóan, Serfőzőné Gémes Magda összeállításában megjelent már egy, – a szerző által saját munkáiról vezetett jegyzék fölhasználásával készített – publikációs jegyzék (Ethnographia 1985: 381–386.). Jelen bibliográfia ebből az összeállításból kiindulva készült. Újdonság a bibliográfiához fűzött jegyzék, mely Tárkány Szücs Ernőnek a *Kis magyar néprajz a rádióban* című sorozatban tartott, elsősorban jogi néprajzi tárgyú előadásait tartalmazza.

- 1940 Egy értékes műemlék Tápén. Vásárhelyi Újhírek, 222.
- 1940 Erdély magyar irodalma. Vásárhelyi Újhírek, 229, 234.
- 1940 F. D. Roosevel. Népűjság, 255.
- 1940 Népi irodalom – népi műveltség. Vásárhelyi Ifjúság, június
- 1940 Tamási Áron: Ábel. (Az új magyar szellemiség harcosai) Vásárhelyi Ifjúság, szeptember
- 1940 Utazási széljegyzetek. Vásárhelyi Újhírek 179, 183, 178, 190, 193, 194, 216.
- 1940 Zilahy Lajos. (Az új magyar szellemiség harcosai) Vásárhelyi Ifjúság, március
- 1942 A magyar tábortűzhöz. Népűjság, április 20.
- 1942 Alföldi és erdélyi parasztság. Ifjú Erdély, 11.
- 1942 Az erdélyi magyar egyetemi ifjúság szava. Kolozsvár, 1. sz.
- 1942 Gregus Máté. Vásárhelyi Újhírek, 8.
- 1942 Minőség és lélek. Március.
- 1942 Pusztuló telep (Mártély). Vásárhelyi Újhírek, 2.
- 1942 Vásárhely jövője. Népűjság 198, 199, 200, 201, 203, 205. sz.
- 1943 A kalotaszegi népi jogélet-kutatás. Néprajzi Értesítő, 253–254.

¹ A bibliográfia *A jogtörténeti kutatások új forrásai: jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi digitális adattár K 109191 számú OTKA kutatás támogatásával* készült.

- 1943 A bálványosváraljai falukutatótábor néprajzi munkája. Néprajzi Értesítő, 253.
- 1943 Jogszokás-gyűjtés Kalotaszegen. Kolozsvári Szemle, 1. 64–70.
- 1943 Csányi József: Alsómuraközi családi jogi néphagyományok. Perlak, 1943. Kisebbségi Körlevél, 1943: 3–4. szám.
- 1944 Erdély öröklési jogszokásai. Hitel, 379–400.
- 1944 Jogi elemek a kalotaszegi népmesékben. Kolozsvári Szemle, 137–145.
- 1944 A juhtartás népi jogszabályai Bálványosváralján. Erdélyi Múzeum, 464–475.
- 1944 Mártély népi jogélete. (Régi magyar jog. Jogtörténeti és népi jogtanulmányok 1.) Kolozsvár
- 1944 Mártély népi jogszemlélete. Hajnalodik, 209–212.
- 1945 Népművelés - népi önművelés. Alföldi Újság, 51. sz.
- 1946 Magyar jog és magyar társadalom. Puszták Népe, 1946. 1. évfolyam 1. szám 17–22.
- 1946 Miért van szükség népfőiskolára? Alföldi Újság, január
- 1946 Jubilál a Tisza folyó. Alföldi Újság, július 28.
- 1946 Új magyar nevelés felé. Független Újság, augusztus 31.
- 1947 Tóth Zoltán György: A barkók öröklési jogszokásai. Eger. 1947. Ethnographia, 230
- 1947 Vásárhelyi halálos ítéletek 1753-ban. Vásárhelyi Független Újság, 1947. február 27.
- 1947 A népi jogéletkutatás problémái a Nagy-Alföldön. Alföldi Tudományos Gyűjtemény (Az Alföldi Tudományos Intézet Évkönyve) 2. évfolyam 302–311.
- 1947 Este a fonóban. Puszták Népe, 258–262.
- 1947 Őszinte megjegyzések a vidéki művelődésről. Alföldi Újság, július
- 1947 A magyar nép szabadságjogai. Alföldi Újság, november 19.
- 1947 Az alapvető emberi jogok. Alföldi Újság, november 12.
- 1947 A hatvanéves Kodály. Alföldi Újság, december 16.
- 1947 Sinka István balladái. Puszták Népe, 66–68.
- 1948 Az elfelejtett tokaji ribillió emlékére. Független Újság, január 2.
- 1948 Agrártudományi Egyetemet a Viharsaroknak! Puszták Népe, 128–140.
- 1948 Csizmadia Andor: A szociográfiai alapismeretek vázlata. (Eger, 1947). Ismertetés. Puszták Népe, 1948 ősz 3. évfolyam 3. szám. 227–228.

- 1948 Székely falutörvények. Bevezetéssel és jegyzetekkel közzéteszi Imreh István. Erdélyi Tudományos Intézet, 40 l. Kolozsvár, 1947. Ismertetés. Ethnographia, 59. évfolyam, 14. szám, 1948: 205–206.
- 1948 Gregus Máté, a történetíró. Tiszamenti Kalendárium. Szeged
- 1948 Péter László: Mai magyar népismeret. Szeged, 1948. Puszták Népe, 76–78.
- 1948 Imreh István: Székely falutörvények. Kolozsvár, 1947. Ethnographia, 205.
- 1948 Tóth István György: A barkók öröklési jogszokásai. Eger. 1947. Ethnographia, 230.
- 1948 Gazdasági főiskolát Vásárhelyre. Független Újság, január 22.
- 1948 Török Károly emlékezete. Alföldi Újság, március 28.
- 1948 Szívderítő néprajzocska. Független Újság, július 10.
- 1949 A hódmezővásárhelyi széldaráló. Ethnographia, 276–278.
- 1949 Vásárhelyi halálos ítéletek 1753-ban. Vásárhelyi Független Újság, február 27.
- 1949 Papp László: Vezérfonal a népi jogéletkutatáshoz. Budapest, 1948. Ethnographia, 344–346.
- 1954 Bónis György: Hajnóczy József. Budapest, 1954. Tiszatáj, 239–240.
- 1955 Török Károly (1843–1875). Tiszatáj, IX. 381–388.
- 1955 A földesúri hatalmaskodás egyik vásárhelyi emléke. Vásárhelyi Szó, 11–13.
- 1956 Vásárhelyi híres vásárok. Adalékok Kiss Lajos munkájához. Vásárhelyi Szó, 19–23.
- 1958 Régi vásárhelyi tulajdonjegyek. Index Ethnographicus, III. 2. 210–239.
- 1958 A vásárhelyi úrbérrendezés néhány néprajzi értékű dokumentuma. Néprajzi Közlemények, III. 1–2. sz. 297–306.
- 1958 Vásárhelyi híres vásárok. Néprajzi Közlemények, III. 4. sz. 344–358.
- 1959 Kőrösfői „örökségek” tulajdonjegyei. Néprajzi Közlemények, IV. 47–50.
- 1960 Die wichtigsten juristischen Verfügungen des neuen ungarischen Berggesetzes. Freiburger Forschungshefte, 7–25.
- 1960 Földvári kertészek vagyontárgyai 1816-ból. Néprajzi Közlemények, V. 3–4, 313–314.
- 1960 Bányajogi előadások Budapesten. Magyar Jog, 236–237.

- 1960 H. Löscher: Das erzgebirgische Bergrecht des 15. und 16. Jahrhunderts. Freiberg, 1958. Bányászati Lapok 896.
- 1961 Vásárhelyi testamentumok. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest
- 1961 Kiss Lajos köszöntése nyolcvanadik születésnapja alkalmával. Csongrádmegyei Hírlap, március 12.
- 1963 Einige Fragen der geologischen Schürfung nach sozialistischen Bergrechten. Freiburger Forschungshefte, 7–25.
- 1963 H. Spruth: Die Hausmarke. Neustadt an der Aisch, 1960. Ismertetés. Ethnographia, 147.
- 1963 K. S. Kramer: Volksleben im Fürstentum Ansbach und seinen Nachbargebieten (1500-1800). Würzburg, 1961. Ismertetés. Ethnographia, 150–153.
- 1963 Horváth Pál: A középkori falusi földközösség jogtörténeti vonatkozásai. Agrártörténeti Szemle = Historia rerum rusticarum, 5. évfolyam, 3. szám 421–424.
- 1963 A földtani kutatás néhány kérdése az európai szocialista államok bányajoga alapján. Bányászati lapok, 96. évfolyam, 5. szám 316–324.
- 1963 Bónis György: Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után (1686–1708). Budapest, 1962. Ethnographia, 635–638.
- 1963 P. Toschi: „Rappressaglia” di studi di letteretura popolare. Firenze, 1956. Ethnographia, 639–640.
- 1965 A jószágok égetett tulajdonjegyei Magyarországon I–II. Ethnographia, 76. évfolyam 187–199, 359–410.
- 1965 W. Schönfeld: Körperbemahlen, Brandmarken, Tätowieren. Heidelberg, é.n. Ismertetés. Ethnographia, 272–273.
- 1965 A bányászat és vízgazdálkodás kapcsolatainak jogi szabályozása. Bányászati Lapok, 98. évfolyam, 6. szám 412–417.
- 1966 A deficiens jobbágy végrendelete a XVIII–XIX. században. Agrártörténeti Szemle, VIII. 401–431.
- 1966 Schram Ferenc: 1790–1819. közti körözőlevelek nyelvi és néprajzi adatai. Budapest, 1964. Ethnographia, 626.
- 1966 K. Ebért: Das Bergrecht in der Deutschen Demokratischen Republik. Berlin, Bányászati Lapok, 17–21.
- 1966 Rechtliche Regelung der Verbindungen der Berg- und Wasserwirtschaft in der Volksrepublik Ungarn. Freiburger Forschungshefte, 63–75.

- 1966 J. Kozisek–E. Mráz: Prédписy z oboru géologie. Praha, 1963. Bányászati Lapok, 697.
- 1966 W. Schönfeld: Körperbemalen, Brandmarken, Tätowieren. Heidelberg, é. n. Ethnographia, 272–273.
- 1966 Tömörkény István: Munkák és napok a Tisza partján. Budapest, 1963. Ethnographia, 636–637.
- 1967 A földtani kutatás jogi szabályozása. In: Geológusok műszaki – gazdasági feladatai. Budapest 223–260.
- 1967 Results and Task of Legal Ethnology in Europe. Ethnologica Europeana. Párizs, 195–217.
- 1967 Köleséri Sámuel bányászati szakkönyve 250 évvel ezelőtt jelent meg. Bányászati Lapok, 100. évfolyam, 10. szám 717.
- 1968 Eingebrennte Eigentumsmarken des Viehs in Ungarn. Acta Ethnographica, 225–264.
- 1968 Magánjogi elemek régi bányajogunkban (1854–1944). Bányászati és Kohászati Lapok, 101. évfolyam, 7. szám 423–428.
- 1968 Alumínium Kézikönyv; Paulinyi Oszkár: A bányavállalkozók személyi köre a selmeci bányagazdaságban a XVI. század derekán. Ismertetés. Társszerző: Lomniczy Dezső. Bányászati és kohászati lapok, 101. évfolyam, 7. szám 294–295.
- 1968 Paulinyi Oszkár: A bányavállalkozók személyi köre a selmeci bányagazdaságban a XVI. század derekán. Budapest, 1967. Bányászat, 141.
- 1969 Ortbestimmende (administrative) Viehbrandzeichen in Ungarn. In: Viehwirtschaft und Hirtenkultur. Szerkesztette. Földes László. Budapest, Akadémiai Kiadó, 417–438.
- 1970 Népi jogtudat Tömörkény István műveiben. Ethnographia, 81. évfolyam, 2–4. szám 421–429.
- 1970 Privatrechtliche Elemente des alten ungarischen Bergrechtes (1854–1944). In: Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa. Budapest, 259–269.
- 1970 Dr. Kurt Ebert és a magyar bányajog. Bányászati és kohászati lapok. 103. évfolyam, 8. szám 558–561.
- 1970 Magyar bányajog. (RADNAY Józseffel és Kiss Lászlóval) Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó 734 1.
- 1970 Hatályba lépett a gázenergia törvény. Magyar Hírlap, július 1.
- 1970 Kettős évforduló a bányászatban. Magyar Hírlap, november 27.

- 1970 Előkerültek a vásárhelyi boszorkányperek. Csongrád megyei Hírlap, november 17–18.
- 1971 Az energiajog kialakulása és főbb problémái. Energiagazdálkodás, 289–294.
- 1971 Schram Ferenc: Magyarországi boszorkányperek (1529–1768). Budapest, 1970. Magyar Jog és Külföldi Jogi Szemle, 116–117.
- 1972 Csizmadia Andor: A 600 éves jogi felsőoktatás történetéből (1367–1967). Budapest, 1968. Magyar Jog és Külföldi Jogi Szemle, 115–116.
- 1972 Bányajogunk időszerű kérdései. Bányászati és kohászati lapok. 105. évfolyam, 1. szám 50–55.
- 1972 A közszolgáltatási szerződés. In: A Magyar Jogász Szövetség IV. Országos Munkaértekezlete. Budapest 65–69.
- 1972 Vásárhelyi diákok önvallomása 1938-ból. A Bethlen Gábor gimnázium évkönyve. Hódmezővásárhely, 137–142.
- 1973 Összefoglaló és zárószó az Országos Bányakár Konferencián. In: A bányakárok mai problémái. Budapest 215–223.
- 1973 Schram Ferenc: Turai népszokások. Budapest, 1973. Pestmegyei Hírlap, március 29.
- 1974 Országos Ásványvagyonvédelmi Konferencia. Bányászati és kohászati lapok. 107. évfolyam, 4. szám 276–284.
- 1974 Makói parasztok végrendeletei. Ethnographia, 85. évfolyam. 2–3. szám 493–512.
- 1974 Összefoglaló az Országos Ásványvagyonvédelmi Konferencián. In: Az ásványvagyonvédelem mai problémái. Budapest, 173–181.
- 1974 „Vásárhelyi zenebona” 1774-ben. Csongrádmegyei Hírlap, 179–180.
- 1975 Az élő jogi népszokások Európában. Létünk (Újvidék), 5. 3–4. 85–93.
- 1975 A rendtartó székely falu. Faluközösségi határozatok a feudalizmus utolsó évszázadából. Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel közléteszi Imreh István. Kriterion, Bukarest, 1973. 340 l. Ismertetés. Ethnographia, 86. évfolyam, 2–3. szám 463–464.
- 1975 Vulcănescu, Romulus: Ethnologie juridică (Jogi etnológia) Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucuresti, 1970: 339. Ethnographia, 86. évfolyam, 1. szám 201–203.

- 1975 A bányavizek jogi problémái. In: A bányavizek hasznosítása. Budapest, 43–78.
- 1975 Die juridischen Volksbräuche der Eheschliessung bei den Ungarn. In: Actes du colloque international „Amour et Mariage en Europe". Liège, 110–126.
- 1976 Az európai jogi néprajz eredményei és feladatai. Létünk, 4. évfolyam 86–107.
- 1976 Die juridischen Volksbrauche der Eheschliessung bei der Ungarn. Acta Ethnographica, 211–249. Franciául: Actes du colloque international. Liege, 1975: 110–126.
- 1976 Dr. Hofer Miklós halála. Néprajzi Hírek, 5. évfolyam 3–4. szám 59.
- 1976 Prf. Karl-Sigismund Kramer hatvan esztendő. Néprajzi Hírek, 5. évfolyam 3–4. szám 10–11.
- 1976 Schram Ferenc munkái 1955–1975. (Katona Imrével) Ethnographia, 234–236.
- 1976 A vásár és jogi népszokásai. In: Vásártörténet-hídivásár. Szerkesztette: Szöllősi Gyula. Debrecen. 333–376.
- 1976 Jogi néphagyományaink gyűjtése, a magyarországi vendek és a horvátországi magyarok körében. Képes Magyar Újság (Zágráb), 1976. szeptember 1.
- 1976 Szabó István: Hanyatló jobbágyság a középkor végén. In: Jobbágyok-parasztok. Budapest, 1976. Demos, 4. 285–286.
- 1976 Szabó István: A hajdúk 1514-ben. In: Jobbágyok-parasztok. Budapest, 1976. Demos, 4. 285–286.
- 1976 Szabó István: Költözködési szabadság vagy földesúri bíraskodás. In: Jobbágyok-parasztok. Budapest, 1976. Demos, 4. 289.
- 1976 Körmendy Adrienne: A soltész telepítette falvak a Szepességben. Agrártörténeti Szemle 1974. Demos, 1. 52–53.
- 1976 N. A. Demcsenko: Mezőgazdasági termelés Moldvában a XIX. században és a XX. században. Agrártörténeti Szemle 1974. Demos, 1. 41–42.
- 1976 Béres András: A hortobágyi hídi vásár néprajza. In: Vásártörténet-hídivásár. Debrecen, 1976. Demos, 1. 27.
- 1976 Dankó Imre: Tiszántúli vásárok-piacok. In: Vásártörténet-hídivásár. Debrecen, 1976. Demos, 1. 27
- 1976 Katona Imre: A magyar vásárok folklórja. In: Vásártörténet-hídivásár. Debrecen, 1976. Demos, 1. 51.

- 1977 K. S. Kramer: Grundriss einer rechtlichen Volkskunde. Göttingen, 1974. Ethnographia, 88. évfolyam, 2–3. szám 503–504.
- 1977 Öt éve halt meg Venczel József. Néprajzi Hírek, 4. évfolyam 3–4. szám 137–139.
- 1977 The Local Legal Customs in Europe. In: Sociology of Law and Legal Sciences. Budapest. 229–235.
- 1977 Még Kiss Lajos is tévedhetett! Múzeumi Kurír: A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumbárátok Köre körlevele, 24. szám 59–62.
- 1977 Bírósági per népmesegyűjtemény kiadása folytán. Néprajzi Hírek, 118.
- 1977 A muraközi „aranyász”-ok. Magyar Képes Újság (Zágráb), XXVI. 12., 21.
- 1977 Milyen volt a nagycsalád a szlavóniai magyaroknál? Magyar Képes Újság (Zágráb), XXVI. 19., 21.
- 1977 Magyar Néprajzi Lexikon, I. Budapest Akadémiai Kiadó. Kidolgozott címszavak: ági öröklés, áldomás (Ujváry Zoltánnal), alku, ara, asszonyavatás (Tátrai Zsuzsannával), atyafiságos egyezség, bánatpénz, bányabíró, bíró, bűn, cemende, cenzár, cigánybíró, deres, drusza, egyenlő osztály, eklézsia-követés, eljegyzés (Györgyi Erzsébettel), erdőbíró, esküdt, esküdtbíró.
- 1978 Amiről a vásárhelyi kövek mesélnek: Dömötör János új könyve. Ismertetés. Múzeumi Kurír: A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumbárátok Köre körlevele, 27. szám 53–54.
- 1978 Bónis György hatvanöt éves. Néprajzi Hírek, 7. évfolyam 3–4. sz. 128–130.
- 1978 Családi jogi népszokások Alsó- Muraközben. Magyar Képes Újság (Zágráb), 1978. szeptember 1.
- 1978 Jogi szokások a bányászatban. (I–III.) Bányászati és Kohászati Lapok. 111. évfolyam, 5. szám 278–282., 352–354., 418–423.
- 1978 A kisbíró. Mi volt a tulajdonjegy? Kié legyen a bánatpénz? Kis magyar néprajz a rádióban. Budapest, 191–221.
- 1978 A Magyar néprajz története – angolul. Néprajzi Hírek, 3–4. sz. 7. évfolyam 119.
- 1978 Párválasztás hajdanában. Hevesi Szemle, 4. szám. 45–51.
- 1978 Tálasi István: Kiskunság. Budapest, 1978. Könyvvilág, február.
- 1978 Horváth Pál: Tudománytörténeti és módszertani kérdések a jogtörténet köréből. Budapest, 1974. Ethnographia, 293–294.

- 1978 Népismereti Dolgozatok 1978. Bukarest, 1978. Néprajzi Hírek, 118–119.
- 1978 Faller Jenő: Jó szerencsét! Események, képek a bányászat múltjából. Budapest, 1975. Ethnographia, 294–295.
- 1978 Dankó Imre tízedik éve dolgozik Debrecenben. Néprajzi Hírek, 1–2. sz. 60–63.
- 1978 Prof. Karol Korányira emlékezve. (A magyar tudomány lengyel barátja.) Néprajzi Hírek, 3–4. sz. 149–150.
- 1978 Boszorkányok a máglyán. Magyar Hírlap, július 21.
- 1979 Living Legal Customs of the Common People of Europe. In: Toward a Marxist Anthropology (Ed.: S. DIAMOND) The Hague–Paris–New York, 256–264.
- 1979 Magyar Néprajzi Lexikon, I. Budapest, 1977. Hungarológiai Értesítő, 192–193.
- 1979 Tálasi István: Kiskunság. Budapest, 1977. Hungarológiai Értesítő 202.
- 1979 Péter László: Szeged utcanevei. Szeged, 1974. Ethnographia, 454–455.
- 1979 Mítosz, népelet, néprajz. Könyvvilág, február
- 1979 Vendetta és önbíráskodás. Magyar Hírlap, március 16.
- 1979 A tanyáról és az emberről. Magyar Nemzet, július 17.
- 1979 A földtani kutatás jogi helyzete és a fejlesztés lehetőségei. Földtani Kutatás, 19–22.
- 1979 Magyar Néprajzi Lexikon, II. Budapest Akadémiai Kiadó. Kidolgozott címszavak: fabíró, fajegy, falusi használati közösségek, falutörvény, farbőrugrás, farkasguzs, faszamár, felszállók öröklése, fiági öröklés, fogda, foglalás, foglaló (Bónis Györggyel), foglalójegy, fogott bíró, forrástisztítás, főbíró, fráng, gyökös örökösödés, hadnagy, hajadontartás, haj és szakállnyírás, halászbíró, határjel, házásás, házasságon kívül elismert nemi kapcsolat (Gunda Bélával), hitbér, Hódmezővásárhely népe, istenítélet, jogi jel, jószágjegy, kaloda (Balogh Istvánnal).
- 1980 Bálint Sándor: A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj. I–II. Szeged, 1978–79. Demos, 26–27.
- 1980 Varsány. Tanulmányok egy észak-magyarországi falu társadalom-néprajzához. Budapest, 1978. Acta Ethnographica, 463–466.

- 1980 Dankó Imre: *Opuscula Ethnographica*. Debrecen, 1977. Honismeret, 1. 80.
- 1980 Collecting Legal Folk Coustoms in Hungary. *Acta Ethnographica*, 181–205.
- 1980 Egy újívi népszokás a Legfelsőbb Bíróság előtt. Múzeumi Kurír: A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumbarátok Köre körlevele, 32. szám 36.
- 1980 A kézfogóval összefüggő jogi népszokások. Népi kultúra–népi társadalom, 11–12. 119–154.
- 1980 Imreh István: Erdélyi hétköznapiak. Társadalom- és gazdaságtörténeti írások a bomló feudalizmus időszakáról. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1979. 346 l. Ismertetés. *Ethnographia*, 91. évfolyam, 3–4. szám 595–596.
- 1980 Jogi népszokások parasztságunk öröklési rendjében (1700–1945). *Agrártörténeti Szemle*, 22. évfolyam, 3–4. szám 273–310.
- 1980 A jogi népszokások szankció rendszere. *Ethnographia*, 91. évfolyam, 3–4. szám 372–392.
- 1980 Nemzetközi Finnugor Kongresszus Turkuban. Magyar Nemzet, szeptember 12.
- 1980 A temetés jogi rendje. In: Hajdú-Bihar temetőművészete. Szerkesztette: Szöllőssi Gyula. Debrecen. 109–129., 297–298., 313–314., 327–328.
- 1980 Emlékezés Ortutay Gyulára. Csongrád megyei Hírlap, március 23.
- 1980 Tájak, szokások, viccek. Könyvvilág, április
- 1980 Megszólalnak ősi tárgyak. Könyvvilág, november
- 1980 Nemzetközi Finnugor Kongresszus Turkuban. Magyar Nemzet, szeptember 12.
- 1980 Magyar Néprajzi Lexikon, III. Bp. Akadémiai Kiadó. Kidolgozott címszavak, kapitány, karóba húzás, képmutatás, kelengye, kenéz (Bárh Jánossal), kenyérjegy, kerámiajegy, keresztnévadás (Németh Imrével), kézjegy, kicsapás, kisbíró, kitagadás, koldusbíró, korbácsolás (Németh Imrével), korhelyhétfő, korombíró, kőfaragójegy, köteles rész, közös erdő, közvéleménybüntetés, leányvásár, legényavatás (Németh Imrével), legfiatalabb fiú joga, legidősebb fiú joga, lélekváltság, leszármazók (lemenők) öröklése, levetkőzés, magszakadás, malombíró, másodbíró, meghurcolás, megkérés (Györgyi

- Erzsébettel), megkövetés, menedékjog, mesterjegy, művész jegy, nagyatádi-kocsi, nászajándék (Györgyi Erzsébettel), nászéjszaka, násznagy (Györgyi Erzsébettel), násznép (Györgyi Erzsébettel), negyed.
- 1981 A szegény emberek tudósa. Magyar Nemzet, április 14
- 1981 Jogi kettősség a hazai nemzetiségek életében. Jog és jogi népszokás. A II. Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségtudományi Konferencia előadásai. Budapest–Békéscsaba. 224–236.
- 1981 Magyar jogi népszokások. Társadalomtudományi könyvtár. Gondolat. Budapest
- 1981 Stammt die ungarische „billogozás” aus dem Finnisch-Ugrischen? In: Congressus Quintus Internationalis-Fenno-Ugriarum. Turku, 106-111.
- 1981 „Szerkesztettem a Puszták Népét...” Néhány emlék a vásárhelyi folyóirat történetéhez. Csongrád megyei hírlap, 1981. szeptember 8. 4.
- 1981 Magyar Néprajzi Lexikon, IV. Budapest, Akadémiai Kiadó. Kidolgozott címszavak: nyelvlakat, nyomóháló, oldalági öröklés, osztály, osztályos atyafiság, öröklés, öröklési jogi szokások, örökség, ősiség, ötvösjegy, parasztbíró, párválasztás (Györgyi Erzsébettel), patvar, pellengér, pusztabíró, robot jegy, rostapénz, sójegy, szalmakoszorú, számártemetés, szégyenketrec, szégyen-kő, szégyenpolc, szégyentábla, székbíró, személyiségjegy.
- 1981 Németh László és Vásárhely. Csongrád megyei Hírlap, április 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15.
- 1982 Reflexiók egy könyvismertetéshez. Névtani értesítő, 7. évfolyam 168–171.
- 1982 Kósa László: Megjártam a hadak útját. Ismertetés. Honismeret, 10. évfolyam, 6. szám 62.
- 1982 Magyar Néprajzi Lexikon, V. Budapest, Akadémiai Kiadó. Kidolgozott címszavak: szerzeményi javak, szíjhasítás, szólás (Szemerkenyi Ágnessel), törvénybíró, törzsöröklés, tulajdonjegy, vadászbíró, vásárbíróság, végrendelet, Venczel József, vérbosszú, vértestvérség, vesszőzés (Tátrai Zsuzsannával), zabigyerek.
- 1983 A mai magyar jogi népszokások értékelése. Valóság, 9. 71–75.

- 1983 Évszázados falutörvényeink. Ismertetés. Honismeret, 11. évfolyam, 5. szám, 3–5.
- 1983 Bónis György: Révay Péter. Ismertetés. Honismeret, 11. évfolyam, 1. szám 59–60.
- 1983 A jobbágyparaszti földtulajdon néhány problémája. Népi kultúra – népi társadalom, 13. Budapest, 151–172.
- 1983 Fejezetek Békés társadalomnéprajzából. In: Békés város néprajza. Békés, 695–762.
- 1983 Kiss Lajos emlékkönyv. Szerk. DÖMÖTÖR Jánossal. Hódmezővásárhely, Városi Tanács. 443 1.
- 1983 A vásárhelyi „baromgazdaság”. In: Kiss Lajos emlékkönyv. Hódmezővásárhely, 139–170.
- 1984 Jogi népszokások hazánk területén. Békési Élet, 19. 219–227.
- 1987 A jószágellenőrzés égetett jeleinek regionális rendszere Magyarországon. Népi kultúra–népi társadalom, 14. Budapest, 103–157.
- 1988 Menyasszonytáncról a hálapénzig. Népi jogszokások jelen időben. Délsziget 12. 55–58.
- 1994 Results and Task of Legal Ethnology in Europe. Alison Dundes Renteln – Alan Dundes (szerkesztette): Folk Law I–II. Essays in the Theory and Practice of Lex Non Scripta. New York–London 1994: 161–186.
- 2003 Magyar jogi népszokások. 2. bővített kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest

Tárkány Szücs Ernő előadásai az 1970-ben indult *Kis magyar néprajz* sorozatban:

Kié legyen a rostapénz?

Első adás: 3. műsor 1975.12.21

Küzdelem a menyasszonyért

Első adás: Kossuth 1975.11.26

Böngészés

Első adás: Kossuth 1977.01.13

Parasztélet a vásárhelyi pusztán

Első adás: Kossuth 1977.03.02

Ki volt az aranybányász
Első adás: Petőfi 1977.05.02

Egy irtásfalu a Dunántúlon
Első adás: Kossuth 1977.07.27

Korhelyhétfő
Első adás: 3. műsor² 1977.09.04

Elfelejtett népi tudomány: a nyomkövetés
Első adás: Petőfi 1977.11.28

Milyen volt a nagycsalád a szlavóniai magyaroknál?
Első adás: Kossuth 1978.02.22

A ragadványnevek
Első adás: Kossuth 1978.04.05

Visel-e ön jeggyűrűt?
Első adás: Petőfi 1978.11.20

Tálas István könyve a Kiskunságról
Első adás: 3. műsor 1978.07.09

Boszorkányok a máglyán
Első adás: 3. műsor 1979.01.20

A boszorkányperek Magyarországon
Első adás: Petőfi 1978.09.25

A szögedi nemzet
Első adás: Kossuth 1979.01.12

Népszokások Szent György-napkor
Első adás: 3. műsor 1979.05.27

² 3. műsor a Bartók Rádió korábbi elnevezése, Varga István szíves közlése.

Új könyvek a vásárhelyi tanyavilágról
Első adás: 3. műsor 1979.07.15

A galerik ősei
Első adás: 3. műsor 1979.10.21

Hívatlanok a lakodalomban
Első adás: 3. műsor 1979.12.02

Híradás a gyászról
Első adás: 3. műsor 1980.01.27

Híradás a végtisztességről
Első adás: Petőfi 1980.02.11

A békési szombatesték
Első adás: Kossuth 1980.05.14

Mi volt a móríng?
Első adás: Petőfi 1980.08.11

Régi bányászavatási szokás: farborugrás
Első adás: 3. műsor 1980.09.07

A hódmezővásárhelyi baromgazdaság
Első adás: Petőfi 1980.09.29

Halottak Napja
Első adás: 3. műsor 1980.11.02

Közéleti vicceink
Első adás: Kossuth 1980.12.10

Újévi népszokás bíróság előtt
Első adás: Kossuth 1980.12.31

Kiss Lajos emlékezete
Első adás: 3. műsor 1981.03.15

Vásárhelyi betyárvilág
Első adás: Kossuth 1981.04.29

Török Károly emlékezete
Első adás: Kossuth 1981.06.17

Török Károly néprajzi gyűjtései
Első adás: 3. műsor 1981.06.21

Venczel József néprajzi öröksége
Első adás: Kossuth 1981.08.12

„Én, III. Kérdő Ernő”
Első adás: Kossuth 1981.09.16

Egyéni stílus a népköltészetben
Első adás: Petőfi 1981.10.19

Élő Kossuth-hagyományok Hódmezővásárhelyen
Első adás: 3. műsor 1981.11.29

Négyszáz éves székely falutörvények
Első adás: Petőfi 1981.12.14

Nagycsalád a szlavóniai magyaroknál
Első adás: Kossuth 1982.01.27

A fonó Bálványosváralján 1. rész
Első adás: 3. műsor 1982.05.16

A fonó Bálványosváralján 2. rész
Első adás: Petőfi 1982.05.17

Változások Alsóőr szokásrendjében
Első adás: Kossuth 1982.10.20

„Hol sok a törvény, ott sok az örvény!”
Első adás: Petőfi 1983.01.03

Jogi közmondásaink

Első adás: Kossuth 1983.01.05

Élő jogi népszokásaink

Első adás: Kossuth 1983.10.12 időpont: 09.48

A tanulmánykötet szerzői

Bánkiné Dr. Molnár Erzsébet DSc. ny. levéltáros-történész, BKMM

Dr. Báráth János néprajzkutató, BKMM

Dr. Béli Gábor PhD tanszékvezető egyetemi docens, PTE ÁJK

Dr. Bognár Szabina PhD adjunktus, PTE IGYK; tudományos munkatárs,
MTA BTK NI

Dr. Gelencsér József c. egyetemi docens, NYME

Dr. Homoki-Nagy Mária egyetemi tanár, SZTE ÁJK

Dr. Horváth József PhD könyvtáros-történész, KMK

Dr. Kajtár István DSc. ny. egyetemi tanár, PTE ÁJK

Dr. Mezey Barna DSc. tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE ÁJK

Dr. Nagy Janka Teodóra PhD intézetigazgató főiskolai tanár, PTE IGYK

Dr. Petercsák Tivadar egyetemi tanár, EKF

***A jogtörténet új forrásai: a Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi
Digitális Adattár – New sources of legal history research: Digital
Database of Folk Law (DDFL)***

A jogtörténeti kutatások számára új forrásokat jelentő jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kutatások elmúlt évtizedben történő megjelenésében nagy szerepet játszott a kutatás korai szakaszaiban magától értetődő, majd háttérbe szorult *tudományközi együttműködés*, az interdiszciplináris szemlélet erősödése. A pályázat a jogtudomány (elsősorban a jogtörténet, a jogi kultúrtörténet), a néprajztudomány (különösképp a társadalomnéprajz, s ezen belül a jogi néprajz) és a történettudomány kutatóinak bevonásával igyekszik bővíteni és összegezni a tudományközi kutatási terület az érintett tudományterületekre is visszaható eredményeit.

A 2011-ben alakult *Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport* a hazai tudományos életben a pályázat keretei között megvalósítandó kutatási eredmények és tudományos teljesítmények vállalásával háttérrel kíván nyújtani a jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi témában végzett alapkutatásokhoz.

A projekt legfontosabb célkitűzése egy *Digitális Adattár* létrehozása, amely lehetőséget nyújt a források digitalizálásra történő szakmai előkészítését követően azok széles körben történő megismerésére, a jogtörténeti kutatásokban való hasznosulásukra.

A *Digitális Adattár* kialakítását és folyamatos működtetését vállaló *Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport* honlapjának működtetése mellett a projekt egy *interdiszciplináris monográfia, 3 kismonográfia, több tanulmány* megjelentetését és *konferencia* szervezését is tervezi.

Vezető kutató: Dr. Nagy Janka Teodóra

Kutatók: Dr. Kajtár István

Dr. Homoki Mária

Dr. Bánkiné Molnár Erzsébet

Dr. Bognár Szabina

Kutatói asszisztens: Szabó Ernő

Időtartam: 2013-10.01-2017.09.30.

jogineprajz@igyk.pte.hu

www.jogineprajz.hu

Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi
Néprajzi Kutatócsoport

Dr. Nagy Janka Teodóra	Elnök
Dr. Mezey Barna	Társelnök
Dr. Bognár Szabina	Tudományos titkár
Dr. Kajtár István	Alapító tag
Dr. Béli Gábor	Alapító tag
Dr. Homoki-Nagy Mária	Alapító tag
Bánkiné Dr. Molnár Erzsébet	Alapító tag
Dr. Tárkány Szücs Attila	Alapító tag
Dr. Bárány János	Alapító tag
Dr. Gelencsér József	Alapító tag
Dr. Horváth József	Alapító tag
Dr. Tóth Zoltán	Alapító tag
Dr. Petercsák Tivadar	Alapító tag
Dr. Frey Dóra	Alapító tag
Kothencz Kelemen	Alapító tag
Dr. Szádeczky-Kardoss Irma	Alapító tag
Dr. Balázs Kovács Sándor	Alapító tag
Varga István	Alapító tag
Dr. Maros Kitti	Alapító tag
Dr. Nánási László	Rendes tag
Dr. Herger Csabáné	Rendes tag
Dr. Horváth Attila	Rendes tag
Dr. Völgyesi Levente	Rendes tag
Dr. Lanczendorfer Zsuzsanna	Rendes tag
Dr. Örsi Julianna	Rendes tag
Bódiné Dr. Beliznai Kinga	Rendes tag
Dr. H. Szilágyi István	Rendes tag
Dr. Domokos Mariann	Rendes tag

***Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi
Kutatócsoport megalakulása
(Szekszárd, 2011. október 5.)***

***A Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulóján a Pécsi
Tudományegyetem Illyés Gyula Kara és a Magyar Néprajzi Társaság
Társadalomnéprajzi Szakosztálya által szervezett Emléknap és
Konferencia
(Szekszárd, 2011. október 5.)***

Tárkány Szücs Attila

Mezey Barna

Kajtár István

Homoki-Nagy Mária

Gelencsér József

Bárth János

Tárkány Szücs Ernő

Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport

www.jogineprajz.hu

Tárkány Szücs Ernő, a jeles néprajztudós, a hazai és nemzetközi jogi néprajzi kutatás emblematikus alakja 90. születésnapja tiszteletére szervezett emléknapi és konferencia (Szekszárd, 2011. október 5.) szellemében született ez a tanulmánykötet. Egy személyes hangú visszaemlékezést követően (Tárkány Szücs Attila: Három egyperces Tárkány Szücs Ernőről) a kutatói életmű kitekintő értékelését vállaló tanulmányokat közöl (Mezey Barna: Tárkány Szücs Ernő jogtörténete, Bognár Szabina: Tárkány Szücs Ernő jogi néprajzi kutatásai és a nemzetközi néprajztudomány, Nagy Janka Teodóra: A „híd-szerep” értelmezési lehetőségei Tárkány Szücs Ernő életművében, Kajtár Istán: A jogi kultúrtörténet a Pécsi Műhelyben). A tanulmánykötet második része a kutatói életmű utóéletéből, hatásaiból ad ízelítőt a jogtörténet (Béli Gábor: XVIII. századi dél-dunántúli büntetőügyek jogi néprajzi vonatkozásai, Homoki-Nagy Mária: Kutatói tapasztalatok a jogtörténet és a néprajz tudományának határán), a néprajz (Bárh János: Erdélyi település- és társadalomnéprajzi kutatásaim jogi néprajzi vonatkozásai, Gelencsér József: Tárkány Szücs Ernő inspirációi („... hogy talán kedvet kap a jogi népszokások kutatására is”), Petercsák Tivadar: Törvények és helyi jogszokások a közbirtokosságok működésében) és a történettudomány területén (Bánkiné Molnár Erzsébet: Két szabad kerület társadalomtörténeti kutatásának jogi néprajzi vonatkozásai, Horváth József: A kora-újkori győri végrendeletek ogjtörténeti forrásértékéről).

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
ILLYÉS GYULA KAR

SZEKSZÁRD
2014